

# Ս Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐԱՌՍԱՂԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

## ԲՈՎԱՆ ԳԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. ԽՄԲԱԴՐԱԿԱՆՔ. ՍԻՌՆԻ չորս սարիները. Բ. Ե.— 2. ԿՐՕՆԱԿԱՆ. ա) Ասուծոյ ճշմարիտ փառքը.— բ) Անհերքելի ապացոյցը. Թ. Ե. Դ.— 3. ՊԱՐԶ ՔԱՐՈՋՆԵՐ. Համակրութիւնը. Ղ. Ե. Դ.— 4. Մեծագոյն փառք. Ակիւղինք.— 5. ՊԱՏՄԱԿԱՆ. Պեճրոսի վանքը Երուսաղէմի մէջ. Մ. Ե. Ա.— 6. Պատմութիւն եղիպսանայութեան. Գրիգոր Մանուր Ֆարիսի.— 7. ԴԻԻԱՆ Ս. ՅԱԿՈԲԱՅ. Մարտիրոս Վրդ. Կաթաղի առ Եղիպար Վրդ. Այնթապցի. Մ. Ե. Ն.— 8. Նախնական Բրիտանական կեանք.— 9. Խունկը. Հայացոյց Լուսարար.— 10. Իրեւոզնութիւն. Սեքսասիկէ Հերշեր. քրդ. Մ. Նուպարեան.— 11. ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Մխիթար Այրիվանցի. Նորագիտ արձանագրութիւններ. Գարեգին Արքեպ. Յովսէփեան.— 12. ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ. Կորիւն. Վարդ Մաշնցի. ուղղեալ եւ շուսարանեալ ի Դաւնիկ Ֆեֆգեանէ. Ն. Վ. Պ.— 13. Գիտական Շարժում. Տ. Վ. Ն.— 14. Ուղեւորութիւն յԵրուսաղէմ. Գրեգ. Գեորգ Արքեպ. Արաքանեան. Տ. Վ. Ն.— 15. Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ.



The SION an Armenian Monthly of Religion  
Printed in JERUSALEM - PALESTINE

# ՇՆՈՐՀԱԽՈՐ ՆՈՐ ՏԱՐԻ

ՆԻ

ԲԱՐԻ ԿԱՂԱՆԴ

ՍԻՈՆ իր ընթերցողներուն կ'ուղղէ սրագին բա-  
րեմաղթութիւններ :

Կը մաղթէ որ Անժամանակն Յաւիտենից, եւ Ան-  
նառ Քաղցրութիւնը յառաջիկայ տարին եւ անոնց կեան-  
քի բոլոր տարիները անուշէ իր անմահական կեանքովը :  
Այդ կեանքի առատութեան մէջ կը կայանայ ամէն յա-  
ջողութիւն, երջանկութիւն, մեծութիւն, արժէք եւ իրա-  
կանութիւն :

*Արամյան*

# Ս Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՑԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹՅԱՆ

---

Խմբագրապետ

ԲԱԲԳԷՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԿԻԼԷՍԷՐԵԱՆ

---

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

Դ. ՏԱՐԻ - 1930

---

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ

ԵՐՈՒՍԱԴԷՄ

# ՍԻՈՆ

ՑԱՆԿ ՆԻՒԹՈՑ 1930 ՏԱՐԻՈՑ

## ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

## ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐՔԵՊ. ՅՈՒՍԷՓԵԱՆՑ, Մխիթար Այրիվա-  
նեցի, 395-397:

ԵՂԻՇԷ ԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ, Եզնիկ, 208-215:

ՄԵՍՐՈՊ ԵՊՍ. ՆՇԱՆԵԱՆ, (Թրգմ.), Յոթելիանը Եր-  
բայեցւոյ քով, 25-26:

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ, Աւետարանի հնագոյն օրինակ մը,  
326-328:

Ն. ԱՂԱԱԼԵԱՆ, Մխիթարի, 351-352:

ՅՐԷՏԷՐԻԿ Յ. ՄՈՒՐԱՏ, Պարսպուտի Ս. Գիրս  
Ն. Կապարաւի, Ե. Զի Դուր յազատութիւն  
կոչեցեալ էք, Եղբարք, 73-76, 170-173, 204-  
207: Նշխար Կաթնեաց Մառնազու-  
րեան, Ս. Եփրեմի Ասորւոյ Վեշտասան ա-  
սացուածք վասն Նիկոմիդեայ քաղաքին, 55-59:

## ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ԱԿԻԻԼԻՆԷ, Բարեկամութիւն, 27: Ե՞ս թէ Աստ-  
ուած, 50: Երկդիմի մարդկութիւնը, 173: Ե-  
րեւոյն փաստը, 376-377:

ԱՐՄԷՆ ԵՐԿԱԹ, Անհուն պարտէզ, 27: Մռայլ  
կախարդանք, 50: Դիւթերգ, 179: Հեծերգ  
տւրնջեան, 222:

ԱՄԿ . . ., Երմի, 76: Անկեղծը, 230: Պօղոս Նու-  
պար, 236: Վարդավառ, 243:

ԴԱՐԵԳԻՆ ԵՊՍ. ՏՐԱԳԻՉՈՆԻ, Օրհնութիւնը, Հայր, 84:  
Ե. Ե. ԴՈՒՐԵԱՆ, Աչքեր, 82: (Թրգմ.), Մուկիոս  
Սկեւոլա, 82: Ազգային զուռը, 185:

ԹՈՐԳՈՄ ԵՊՍ. ԴՈՒՇԱԿԵԱՆ (Թրգմ.), Ամէն ինչ կը  
մեռնի, 174: Ապարիտոյն աղօթքը, 318: Զին  
զանգակներ, 343:

ՆՈՏԱՐ, Պտոյտը, 220: Փարատած մշուշը, Ան-  
գին հրճուանքը, 221: Արճամարհանքը, 317:

ՎԻՉԷՆ ՍՐԱՊԵԱՆ, Մանիշակին, 207: Քաղցր յուշ,  
344:

Տ. Ա. Ն. (Թրգմ.) Ենունդի զիշերին, 10:

## ԴԻՒԱՆ Ս. ՅԱԿՈԲՅԱՆ

Մ. Ե. Ն., Ա. Մարտիրոս վրդ. Կաֆացի երուսաղէմէ՝  
առ եղիազար վրդ. Այնթապցի, 350-351: Բ.  
Աստուածատուր վրդ. ի ձեռագիրն է, 351: Դ.  
Մարտիրոս վրդ. Կաֆացի Ռոտտոթոյն՝ առ եղիա-  
զար վրդ. Այնթապցի յերուսաղէմ, 384-385: Դ.  
Մարտիրոս վրդ. Կաֆացի՝ Կ. Պոլսէն, առ եղի-  
ազար Այնթապցի յերուսաղէմ, 385-386:

Հայ. Եկ. Բարեկարգութեան վերաբերեալ խնդր-  
ներ՝ եզրակացութիւն, 5-10: Հայ. Եկ. ար-  
դի վիճակը, 35-39: Մեր պարտքը Հայ. Եկ.  
արդի վիճակին մէջ, 65-68: Մայր Աթոռը Էջ-  
միածնի մէջ այժմ եւ միշտ, Եկեղեցական համե-  
րաշխութիւն, 161-168: Հոգեւոր հունձը, Ազ-  
գայահպանում, Կրօն. դաստիարակութիւն, 193-  
202: Հայ. Եկեղեցւոյ բեմը (Բ. Ե.), Լամբիթի  
Համաժողովը (Տ. Վ. Ն.), 305-312: Հայ. Ե-  
կեղեցւոյ Ազգ. զիծերը, Հայոց քրիստոնէացումը  
(Բ. Ե.), 337-339: Սիւնի չորս տարիները,  
369-371:

## ԿԻԼԻԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆԵՐԸ

ԲԱՐԳԷՆ ԵՊՍ., ԺԴ., Յովհաննէս Դ. Անթէպցի, 20-  
25, 46-49, 80-81, 189-191:

## ԿՐՏԱԿԱՆ

ԲԱՐԳԷՆ ԵՊՍ., Դասեր Աւետարանէն, ի՞նչ է ո-  
ղորմութիւնը, 11-13: Սրտի սրբութիւնը, 39-  
40: Խաղաղութիւն, 69-71: Հալածանքը,  
169-170: Նախատինքը, 202-204:

ԹՈՐԳՈՄ ԵՊՍ. ԴՈՒՇԱԿԵԱՆ, Կիրակնօրեայ խո-  
կումբեր, Հունձրին հանդէպ, Ժուժկալութիւն  
եւ աշխատասիրութիւն, 340-342: Աստուծոյ  
ճշմարիտ փառքը, Անհրքրելի ապացոյցը, 372-  
374:

ՂԵԻՈՆԴ ԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ, Պարզ բարոգներ, Եկե-  
ղեցին, 13-16: Բարեպաշտութիւնը, 313-317: Զամակրութիւնը, 374-376:

ՄԵՍՐՈՊ ԵՊՍ. ՆՇԱՆԵԱՆ (Թրգմ.), Երմայահոթութիւնը  
Հրէից քով, 71-73:

## ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ԱՐՏԱՇԷՍ Թ. ԱՆԱՇՎԷՐԴԵԱՆ, Խօջա Պետրոս, 331-  
332:

ԱՐՓԻԱՐ ՍՐԿ., Ընդ. Տարեցոյց Ազգ. Հիւանդանոցի,  
1930, 52:

ԲԱՐԳԷՆ ԵՊՍ., Ամբողջական երկեր, Խրիմեան Հայ-  
րիկի, 28-29: Աւետիս Ահարոնեան, Միւստի  
Պարսամեանի, 51: Քառասնակ, Թ. Ազատ-  
եանի, 51-52: Ընթացք ի զրոյց բարբառ, Դ.  
Տարի, Ե. Արքեպս. Դուրեանի, 87-88: Անդի-  
տաց Անալէտ՝ Ամիրտովաթի, Կ. Յ. Բասմաշ-



եան, 237-239:— Հայոց Հայրիկ, Ա., Հայկ Ա-  
շէմեանի, 239-241:— Մի՛ գրէք . . . այլ գրե-  
ցէ՛ք . . . , Հ. Ա. Ղազիկեանի, 241-242:

Գ. Մ., Յուշագիրք, Ա. Յ. Մակարեանի, 242-243:

ՄԱՏԹԷՈՍ ՍՐԿ. ԴՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ = ՇԱԽԱՐԾ ՎՐԴ.,  
Տաթև՝ Տարեցոյց, Արտաւազդ վրդ-ի, 2. Տարի,  
53:— Հայ եկեղեցի, Բարգէն եպս-ի, 332:

ՆԵՐՍԷՍ ՍՐԿ. ՏԷՐ-ՅԱԿՈԲԵԱՆ = ԶԳՈՆ ՎՐԴ., Նոր  
Ուխտի պատմութիւնը, 2. Ա. Քճնյ. Կէզիւրեա-  
նի, 184-185:— Այսպէս ապրեցանք, Յ. Աւագ-  
եանի, 358-359:

ՆՈՐԱՅՐ ՎՐԴ. ՊՈՂԱՐԵԱՆ, History of Education  
in Armenia, Դ. Ա. Սարաֆեանի, 356-357:—  
Վարք Մաշթոցի, Դ. Յնտզեանի, 397-398:

ՍԱՐԳԻՍ ՍՐԿ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ = ՍԻՐՆ ՎՐԴ., Հին Ուխ-  
տի պատմութիւնը, 2. Ա. Քճնյ. Կէզիւրեանի,  
183:— Արծակ էջեր եւ Հէքեաթներ, Ռ. Զար-  
դարեանի, 358:

ՏԻՐԱՆ ՎՐԴ. ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ, Կեանք եւ Արուեստ՝ Տա-  
րեցիրք, 357-358:— Գրպանի Տարեցոյց, Ս. Գա-  
րամաճեանի, 358:— Գիտական Շարժում՝ Պար-  
բերագիրք, Ա. 1930, 398:— Ուղեւորութիւն յե-  
թովսիա, Դ. Արքեպս. Արսլանեանի, 398-399:

## ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ

ԳԷՈՐԴ Ե. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ, Կոնգակ Օրհնութեան,  
1-2:

ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ, Պատասխան Հայրա-  
պետական Կոնգակին, 33-34:

ՄԱՅՐ ԱՐՈՒ, Պաշտօնագրեր, 250-263:

## ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԳՐ. ՄԱՄՈՒՐ ՅԱԹԻՄԻ, Պատր էլ Կամալիի գերեզ-  
մանը, 180-182:— Էյուպեան Սուլթանութիւն,  
323-326, 348-349, 382-383:

ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ ԸՆԾԱՅԱՐԱՆԻ ՍՐԿԳ. (Քրդ.), Բը-  
րիստ. նախն. կեանքը, 84-87, 353-356, 387-390:

ՄԿՐՏԻՃ ԵՊՍ. ԱՂԱԽՈՒԷԻ, Գեթսեմանիի Ս. Աստ-  
ուածածնի Գերեզմանի եկեղեցին, Բ., 17-20:—  
Քրիստոսի ըմբռնման եկեղեցին Գեթսեմանիի մէջ,  
41-45:— Քրիստոսի Ս. Ծննդեան եկ. եւ Հայոց  
վանքը Բեթղեհէմի մէջ, 77-80, 175-179, 216-  
220, 319-323:— Մարիամանց . . . եկեղեցին Ե-  
րուսաղէմի մէջ, 345-348:— Պետրոսի վանքը Ե-  
րուսաղէմի մէջ, 378-381:

## ՍՈՒՆԻ ԼՈՒՍԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Մ. ԵՊՍ. ԱՂԱԽՈՒԷԻ, Մեծ Պահոց աւագ խորանի  
վարդապետը, 359-361:

Տ. Վ. Ն., Եկեղեցիներու Տարբերութիւնները, 361-  
362:

## Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

Պաշտօնական, 32:— Դուրեան Յորելեան, Տիկ-  
վ. Քէօլէեան, Դուրեան Մատենադարան, Աւագ  
Տօներ, Ծննդեան Տօնը Բեթղեհէմի մէջ, Գազա  
եւ Ամման, Տօնական այցելութիւններ, Նպաստ  
Սիրիոյ տարագիրներուն, 61-64:— Դուրեան Յո-  
րելեան, Նուէր Ս. Յակոբի Մատենադարանին,  
կարեւոր հերքում մը, Ի նպաստ Սիրիոյ նոր  
տարագիրներուն, Տօն Ս. Վարդանանց, Տեառն-  
ընդառաջ, Նպաստ Պաղեստինի հայութեան կրթ-  
ծախքին, Պաշտ. այցելութիւնը, Դասախօսու-  
թիւն, 94-96:— Դուրեան Մատենադարան, Պաշտ-  
այցելութիւններ, Փոխադարձ այցելութիւններ,  
Ընտրութիւն Պատր. Տեղապահի, Հանգիստ Ամ-  
Հայոց Կթղ. Գէորգ Ե.ի, Թորգոմ Սրբազան,  
Դուրեանը, Զատիկի հանդիսութիւնները, Հայ ուխ-  
տաւորութիւնը, Ժառ. Վարժարանը, Պր. Լեւոն  
Ջէնեան, Երկրաշարժ, Մատենադարանի շինու-  
թիւնը, 155-160:— Քառասունք, Քէնթրպրիի  
Արքեպս. ին մահուան առթիւ. Վեհապետին ծը-  
ննդեան տարեդարձը, Ազամանդեայ Յորելեան,  
Եթովպական հիւպատոս, 191-192: Տեղապահու-  
թեան հաստատումը, Պատր. ընտր. նախապատ-  
րաստութիւնները, Զեռնադրութիւն ութը շրջան-  
աւարտներուն, Ի վարդապետէն առ նորընծայ  
աշակերտս իւր (Բ. Ե.), Կենսագրական գիծեր,  
Վեմ. Պ. Փաշա Նուպարի յիշատակին, Կիւլ-  
պէնկեանց յիշատակը, Դուրեան հիմնադրամ,  
Նուէրներ Դուրեան Մատենադարանին, Գեր. Տ.  
Բ. Սրբ. ի մեկնումը, Պաշտ. այցելութիւն, Ցաւա-  
կցութիւն եւ Շնորհաւորութիւն, Պաղ. Հնգ. Թան-  
գարանին հիմնարկութիւնը, Հացի Պատին քննիչ  
յանձնաժողովը Ս. Յակոբի մէջ, Յրթ. Պատրի-  
արքի դամբանը, Դպրոցներու տեսչութիւնը, Դեր.  
Շահէ վրդ., Վերադարձ Անգլիայէն, Մեկնում,  
Հօմի քահանայացուն, Էջմ. երթալիք պատգա-  
մաւորներու ընտրութիւն, Հաշուեցոյց Սիրիոյ  
գաղթականաց ի նպաստ Պաղ. . . հանգանակու-  
թեան, Հեռագիրներ, 271-304:— Ութ նոր ըն-  
ծայիւններ, Վարդ. մասն. իշխանութեան տը-  
ւութիւն, Միրն. Ընդհ. Ժողով. Անուանում նոր  
պաշտօնեաներու, Հիմնարկութիւն Կիւլպէնկեան  
Մատենադարանի, Էջմ. երթալիք պատգ. ի ընտ-  
րութիւն, Խաչվերաց եւ Հոգեհանգիստ, Հիմնա-  
կէք Եէմ.ի նոր Քաղաքապետարանին, Պաշտ-  
այցելութիւնը, Վերաբացում վարժարանաց, Տըխ-  
րական, 334-336:— Հեռագիրներ, Ա. Ահարոն-  
եան Գրկ. հիմնադրամ, Պաշտօնականը, Դուր-  
եան Մատենադարանին կը նուիրեն, 367-368:—  
Միրն. Ընդհ. Ժողով, Դուրեան Յորելեանի Ամե-  
րիկայի հանգանակութեան արդիւնքը, Ահարոն-  
եան գրական ֆօնտին համար, Օրհնութեան գիր  
Մանիսայեան քոյրերու, Հոգ. Տ. Տրդատ վրդ. ի  
Սուրիա, Պաշտօնականը, 399-400:

## ԱՅԼԵՆԱՅԼԻՔ

ԱԿԻԻԼԻԷ, Ինչո՞ւ կը խնդաս, 344:

ԲԱՐԳԷՆ ԵՊՍ., Մենքոյ Նուպարեան, 31-32:

Գ. ՄԻԱԼԵԱՆ Բարեգործականը եւ իր գործունէութիւնը, 88-93:

Ե. Ե. ԴՈՒՐԵԱՆ, Ամանորի եւ Ծննդեան Պատգամ մը, 3-4:

Թ. ԵԱՐՄԱՆԵԱՆ, Նամակ, 362:

ԹՂԹԱԿԻՑ, Դուրեան Յորելեանը Մանչեսթրի մէջ, 53-54:

ԼՈՒՍԱՐԱՐ (թրգմ.), Խունկը, 391-392:

ԽԱԶՍԱՐԻԿ, Յուշեր 1929էն, 185-188:

ՄԵՍՐՈՊ ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ (թրգմ.), Իրերօգնութիւն, 393-394:

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ Ա. ԴՈՒՐԵԱՆ, Բողոք մը (Պետրոս Դուրեանի Գործերը), 150-151:

ՆԵՐՍԷՍ ՍՐԿ. ՏԷՐ-ՅԱԿՈԲԵԱՆ, Խրիմեան Հայրիկ (Տպաւորութիւններ), 29-30:

ՍԻՈՆ ՎՐԴ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ, Տրթ. Ա. Պարոնիկեան եւ Խրիմեան ձեմարան, 329-330:

ՊԵՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ Տ. Մ. ԵԱԿ. Աղանունի: Միաբանք եւ Այցելութ գործին առթիւ, 30-31:— Հայ Վիպագիրը, Նիսի ժողովը եւ ո՛չ թէ Նիկիոյ, Դպրոցի մը հարստութիւնը, 54:— Մահագրութիւն, Ա., Տիար Մուշեղ Վայկունի, Բ., Համրարծում Երամեան, 60-61:— Յորելեաններ, 93:— Պօղոս Փաշա Նուպար, 230-236:—

Կարողիկոսութիւն Կիլիկիոյ՝ Կաթողիկոսարան եւ Ուսումնարան Անթիլիասի մէջ, 263-265, Մահ Պատրիկ ԷՃ. Կիւլպէնկեանի, 265-270:— Այլեւայլ ծանօթութիւններ, 270:— Յեռաձգում Ազգ. Եկղ. Ժողովից, 333:— Տիար Դաւուտ Կիւլպէնկեան Հ. Բ. Ը. Մ. Ի Նախագահ, 363-367:—

Խորհուրդ եւ խօսք, 13 (կրօնք), 40, 87 (պատմութիւնը), 93, 342, 367, 381 (մտազրօսանք), 383 (խորհուրդ եւ խօսք), 390 (Աստուածային առարինութիւնները):

## ՀԱՆԳԻՍ

Տ. Տ. ԳԷՈՐԳ Ե. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ Ամենայն Հայոց, 152-154:

ԱՄԵՆ. Տ. ԵՂԻՇԷ Ս. ԱՐՔԵՊՍ. Ի ԴՈՒՐԵԱՆ, 98-101:  
Հիւանդութեան տեղեկագիրը, 102-108:  
Դամբանական Քարոզը, 108-114:  
Յուդարկաւորութիւնը, Բաղումը, 114-117:  
Յաւակցական հեռագիրներ, 118-122:  
Յաւակցական նամակներ, 122-149:  
Գերեզման Եղիշէ Դուրեանի, Արսէն Երկաթ, 149:  
Դուրեանի Դամբանին վրայ, Բ. Ե. 151:  
Յաւակցականը, Ամեն. Դ. Ե. Ս. Պատրիարքի մահուան առթիւ, 244-249:



## ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

### ՍԻՈՆԻ ՉՈՐՍ ՏԱՐԻՆԵՐԸ

ՍԻՈՆ իր առ թիւով կը բոլորէ իր նոր շրջանին չորս տարիները:

Չորս տարի մեծ բան մը չէ այսպիսի հրատարակութեան մը տեւականութեան կողմէն. բայց շատ կարեւոր է այն նպատակը, որուն ուղղակի դիմեց ՍԻՈՆ այս չորս տարիներու ընթացքին:

ՍԻՈՆԻ նոր շրջանին սկիզբը համընթաց է այն ուսումնական շարժումին, որ կազմակերպուեցաւ և արդիւնքներ տուաւ մեր Մեծ Վարդապետին, Դուրեան Եղիշէ Ս. Պատրիարքի ուղղութեան և հմայքին տակ՝ Ս. Յակոբի մէջ:

Աշխարհաւեր պատերազմին հետեւանքով յայտնի յեղաշրջումի ենթարկուեցաւ մարդկային միտքն ու հոգեբանութիւնը: Եւ հայ ժողովուրդը, որ իր գոյութեան գնով կրեց այդ պատերազմին գէշ հետեւանքները, ենթարկուեցաւ միևնոյն յեղաշրջումին: Այս է պատճառը որ հայ կեանքի աւանդական ըմբռնումներն ու կարգերը սկսան խանգարուիլ, բարոյական սկզբունքներ ու բացուեցան կամ խոտորուեցան իրենց հարազատ նշանակութենէն, և մասնաւորապէս, որոշ խօսակարգով մը, պայքար մղուեցաւ և դեռ կը մղուի կրօնքի դէմ. կուսակցական մոլեռանդութիւնը գործնական կեանքի բառգիրքէն ուզեց ջնջել համերաշխութեան, գործակցութեան և խաղաղութեան գաղափարները. ասոնց վրայ աւելցուցէք տարադրութեան և ֆէմիլի կենցաղին ապականիչ ազդակները, այն ատեն կրնանք աչքի առջև բերել հայ կեանքը թունաւորող և անոր բարոյական ոյժերը անդամալուծող աշխատանքին պատկերը:

Այս տխուր իրողութիւններ իրենց ոգիով և գոյներով ցոլացան և կ'արտացոլան մինչև հիմայ հայ մամուլի մէջ:

ՍԻՈՆ երեւան եկաւ իր Աւետարանչի ձայնը բարձրացնելու համար, հայ յաստանեայց եկեղեցւոյ անունով, այնպիսի կեդրոնէ մը, որուն դարձած էր հայ ժողովուրդին ուշադրութիւնը. կեդրոնէ մը, որ իբրեւ Պատրիարքական Աթոռ, կոչուած էր բովը մը ըլլալ վերածնութեան և տալ իր պատգամը հայ ժողովուրդին:

ՍԻՈՆ իր խմբագրականներով խօսեցաւ այնպիսի նիւթերու վրայ, ու

րոնց լուսաբանութիւնը կենսական պէտք մըն էր հայ ժողովուրդին՝ իրեն անցուցած այնքան աղէտաւոր փորձութիւններէն ետքը :

ՍԻՈՒՆ իր Աւետարանի դասերով և կրօնական յօդուածներով վերլուծեց և բացատրեց այնպիսի սկզբունքներ, որոնք ներքին սերտ կապ ունէին հայ ժողովուրդի կեանքին և կենցաղին հետ :

ՍԻՈՒՆ իր պատմական ուսումնասիրութիւններով աշխատեցաւ պատկերացնել անցեալին փառքերն ու արժէքները, ցոյց տալու համար հայ ժողովուրդին թէ ինքն անարժէք զանդուած մը չէ, այլ իր դոյութիւնը պահելու և ապրելու իրաւունք ունեցող ցեղ մը, որ իր կշիռը ունեցած է քաղաքակիրթ ազգերու պատմութեան մէջ, և կարող է իր վերաշինութեան այս շրջանին մէջ դա՛րձեալ ունենալ իր կշիռը՝ եթէ հաւատարիմ մնայ իր հին աւանդութիւններուն և օգտուի այս նոր ժամանակներու ազդակներէն և գիւրութիւններէն :

ՍԻՈՒՆ իր բանասիրականներով ուղեց հետաքրքրութիւն արթնցնել գիրքի և մտքի մարդոց մէջ իր մայրենի լեզուին և զրականութեան շուրջ, և սիրեցնել զանոնք մանաւանդ նոր սերունդին, որ մոռնալու վրայ է իր ազգային մտաւորականութեան անցեալը և չափէն աւելի յաւակնո՞ւ իր նորսփետուր թեւած ունեւրուն համար :

ՍԻՈՒՆ իր մատենախօսականներով ջանաց իրեն զրկուած գիրքերուն արժէքները վեր հանել, առանց նախասիրութիւններու և առանց չորոմելու անոնց հեղինակները և առանց վարկաբեկ ընելու զանոնք, այլ քննադատական անաչառութեամբ, մատնանիշ ընելով գիրքերուն առաւելութիւններն ու թերութիւնները հաւասարապէս :

ՍԻՈՒՆ իր ներքին (Ս. Յակոբի) լուրերով ամէն ամիս հայ ժողովուրդին տուաւ ի՛նչ որ օգտակար և կարեւոր էին անոր՝ իբրեւ տեղեկութիւն և հետաքրքրութիւն :

Ս. Յակոբի մամուլը, այս չորս տարիներու ընթացքին, զուգընթաց դըպրոցական և հրապարակագրական աշխատութիւններու, լոյս բերաւ արժէքաւոր հատորներ, որոնք ցոյց կուտային թէ հալածուած, տարագիր և տեղահան եղած ժողովուրդի մը մտաւոր և հոգեկան կեանքը կը պահէ իր կորովը :

ՍԻՈՒՆ մեծ խնամք տարաւ հայ լեզուի մաքրութեան, բառին ամէն իւմաստով, և չհեռացաւ հասկնալիութեան պայմաններէն. մերժեց անճիշդ եւ գռեհիկ բառերն ու բացատրութիւնները, տարօրինակ ձևերը արտայայտութեան, որ կ'այլալեն հայերէնի հարազատ գիծերը :

Վերջապէս ՍԻՈՒՆ աշխատեցաւ հասկըցնել իր ընթերցողներուն թէ հայ ժողովուրդը չի կրնար անկրօն ու անաստուած ըլլալ, թէ Մայրենի եկեղեցին, իբրեւ մշտնջենաւոր կոթողը հայութեան հաւատքին և ազգային կեանքին, պէտք ունի բարեկարգութեան, իրաւունք ունի վայելելու իր հարազատ զաւակներուն գործնական և գիտակցական սիրոյն արդիւնքները :

Եւ ուրիշ ժամանակէ աւելի ա՛յսօր պէտք ունի հայ ժողովուրդը իր հաւատքին ու կրօնքին գիտակցութեան և իր ազգային եկեղեցւոյն կարեւորութեան մասին խորհելու :

Աւետարանը, որուն վրայ տրուած դասերը և եղած խորհրդածութիւնները կը կազմեն ՍԻՈՒՆի կրօնական բաժնին գեղեցիկ էջերը, միշտ պիտի խօսի

այս սխնականքներուն մէջ : Որովհետեւ հայ ժողովուրդը պէտք ունի ներքին խաղաղութեան , ամրապինդ սիրոյ , համերաշխ դորձակցութեան : Աւետարանի ընկերունքներով և անոր բարձր բարոյականով ապրած , պահուած ժողովուրդ մը , պէտք է որ հաւատարիմ մնայ Աւետարանին , և անոր ներշնչումներով մաքրագործէ այն ապականութիւնները , որոնք ներմուծուած են իր մէջ :

Շատ կը ցաւինք որ այսօր հայ մամուլին մէջ հոսանք մը կայ որ շատ կ'ուռի կրօնքի դէմ իր մշակած «գեղարուեստական» հայհոյանքներով : Հայեր են այս հայհոյանքներուն հեղինակները : Կ'արգահատինք և կը ցաւինք այս մտայնութիւններուն վրայ : Վասնզի անոնք լաւ չեն գիտեր իրենց ազդին պատմութիւնը , և չեն կրնար գնահատել անոր փորձառութիւնները : Այնպէս կը կարծեն որ գիտնականութեան և լուսամտութեան ապացոյցներ են կրօնքին ուղղուած հայհոյանքներ և եկեղեցւոյն ու եկեղեցականին դէմ եղած լուտանքներ : Սիմոնի աշխատանքներէն մէկը եղաւ հերքել այդ բոլոր սխալները :

Վասն զի պատմութիւնը մեզի կը սորվեցնէ որ հայ ժողովուրդը հայ է իր կրօնքով , իր ազգային աւանդութիւններով , իր առանին նուիրականութիւններով , իր մայրենի լեզուով և իր Մայրենի եկեղեցիով , որ զանձարանն ու պահապանը եղած է այս բոլորին :

Այս հաւատքով և այս ոգիով է որ Սիմոն չորս տարի շարունակ մշակեց իր բոլոր նիւթերը :

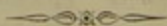
Եւ ես ուրախ եմ որ չորս տարի շարունակ առիթ ունեցայ ծառայել մեր Մայրենի եկեղեցւոյն այս կողմէն ալ՝ իբրեւ Խմբագրապետը Սիմոնին , վայելելով պատուաբեր վստահութիւնն ու աշխատակցութիւնը անմոռանալի Դուրեան Եղիշէ Ս. Պատրիարքին , որ , աւա՛ղ , չորրորդ տարւոյն առաջին քառեակին մէջ յաւէտ բաժնուեցաւ մեզմէ :

Եւ հիմայ , երբ նոր աշխատութիւններու համար տարբեր միջավայր մը փոխադրուած եմ , բոլոր սրտովս կապուած կը մնամ Սիմոնի և անոր ուղղութեան , կը պահեմ իմ աշխատակցութիւնս , և խորին հրճուանքով կը գիտեմ որ Սիմոն նորագոյն ոյժերով կը շարունակէ իր ծառայութիւնը , իբրեւ հաւատարիմ պատգամաբերը Աւետարանի և Աւետարանիչը հայ ժողովուրդին :

Սիմոն պէտք ունի հայ ժողովուրդի գործնական և ջերմ համակրանքին , ընթերցողներու նոր լէզէոնի մը , որպէս զի կարենայ ծաւալուն շփում մը ունենալ հայութեան հետ :

Սիմոնը առեւտրական ձեռնարկ մը չէ՝ և շահու համար չէ՝ որ կը հրատարակուի : Սիմոն իր բոլոր շահը կը փնտռէ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ զաւակներուն սիրոյն և հետաքրքրութեան մէջ :

Երանի՛ թէ Սիմոնի հրատարակութեան այս նոր շրջանին Հինգերորդ Տարին իրեն բերէր ընթերցողներու նոր լէզէոն մը , սպառազինուած համակրանքի , հաւատարմութեան , ջերմեռանդութեան , նուիրումի սրբափայլ զէնքերով :



## ԿՐՈՆԱԿԱՆ

### ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԶՇՄԱՐԻՏ ՓԱՌՔԸ

(Գ. Կիր. Յիսնակաց)

(Բ. Թեո. Ա. 1-12)

Տիեզերքի նիւթական սքանչելիքները չէ՛ր այնքան որ կը պանծացնեն Աստուծոյ մեծութիւնն ու փառքը: Աստղազարդ երկինքէն, այսինքն մոլորակային դրութեանց ապշեցուցիչ ներդաշնակութենէն, իր ամէն մասերուն մէջ ամէն վայրկեան կեանքին խայտանքը ցուցադրող երկրագունտին հրահրաշ խորհուրդներէն, այսինքն տարեւրային ոլորտներէն իւրաքանչիւրին մէջ շարունակ յառաջ եկած գոյաւորումի, աճելութեան և սերնդազոծական գաղտնիքներէն շատ աւելի բարձր ու վսեմ բաներ կան այն բարոյական դրութեան մէջ, որ մարդուն կեանքին հոգեկան ներքին աշխարհն է ինքնին:

Ի՞նչպէս Հաւատքը, զոր անձանօթ և աննիւթական զօրութիւն մը խառնել է հոն անշամանդաղ էութեան մը հետ, կ'աճի և կ'ուճանայ ներգործութեամբը անբացատրելի օրէնքի մը որ չնորհքն է, հետզհետէ միշտ աւելի բարձրացնելով մեր մտածումը՝ դէպի գերերկրային կատարելութիւններ:

Ի՞նչպէս Սէրը, աստուածային այդ թովչութիւնը, հողադանդուած և փխրուն այս պատեանին մէջ, որ մեր մարմինն է, կը ծնի հրայրք մը որ հանճար կ'ըլլայ ուղեղին մէջ և առաքինութեանց անսպասադրելի կը բանայ սրտին խորը:

Ի՞նչպէս կամքը պողպատէ գօտի կը հազցնէ ամէնէն տկար մահկանացուն մէջքին, և համբերութեան զրահին տակ անխոցելի կը դարձնէ հոգին, երբ ճշմարտութեան ոտքինըրը անգութ հալածանքի ամէնէն խուժողմ միջոցներով և ֆիզիքական ու բարոյական խոշտանգումի ամէնէն բիրտ ձեւերով կը նկրտին չարչարել արգարութեան մարդը:

Ո՛ւսկից ինկած և բողբոջած է մեր հոգիին մէջ սերմը ներկայ կեանքի պատրանքներուն և զրկանքներուն մէջ մեր բարոյականը անկու մեներէ վեր բռնող հզօր Յոյսի մը՝ թէ անդուր այլուրի մը մէջ, որ

լուսաւորուած է Աստուծոյ թագաւորութեան յաւերժական փառքովը միայն, մարդիկ պիտի ստանան գերագոյն արդարութենէն իրենց կշռուած հատուցումը, ու մանք ընդունելով՝ իրեն տրիտուր երկրի վրայ բարութեան և արդարութեան սիրոյն իրենց կրած տառապանքներուն՝ հրեշտակային սրբութեան երանաւէտ հանգիստը, և ուրիշներ՝ ի պատիւ փրկութեան աւետիսին հանդէպ պարզած իրենց անընտել և ըմբոստ բարոյականին և աստուածուբաց բարքի զառաժնեմերով անբարոյացած կենցաղին, ենթարկուելով իրենց շունչն ու ոգիքը ցնդող ջնջող հրատաշտը սաստկութեանց:

Գրիստոնեայ հասարակութիւն մը կամ համայնք մը որքան աւելի ստուար թուով պարագրէ իր մէջ անձեր, որոնց հոգեկան ներքին կեանքին մէջ Հաւատքն, Յոյսն ու Սէրը այսպիսի ներշնչումներով կը շնորհազարդեն բարոյականը, այնքան աւելի ստուգապէս կը փառաւորուի հոն Աստուծոյ անունը:

Եկեղեցիի մը առանձնական և հանրային կեանքը եթէ իր խոկումը չ'ստանար Աստուծոյ խոկումէն միայն, և եթէ միմիայն հաւատքին ոյժէն չէ՛ր որ հոն զործը կ'ընդունի իր արդիւնաւորման մղիչ զօրութիւնը, ամէն ինչ խաբուսիկ իրականութեան վրայ կը կանգնի անոր իրականութեան մէջ, ու սիրտը պատրանքէ պատրանք կ'անցնի լոկ՝ ի վերջոյ կանգ առնելու համար ամենատխուր աւերակներու առջև:

Իր սուրբերուն, այսինքն իր հոգիով սրբագործուած կեանքերուն մէջ ամէնէն աւելի փառաւոր է Աստուած, և իր հաւատացեալներուն, այսինքն իրենց ուղղուած աստուածային հրաւերին անսալով իրենց վարքն ու կենցաղը հոգեւոր կոչումի մը արժանի հանդիսացնող իր սիրելիներուն միջոցաւ է որ ստուգապէս սքանչելի կը լինի Գրիստոս:

Հաստատութիւնը կերպարանող երկինքէն աւելի գեղեցիկ, խորհրդաւոր և փառաւոր է առտնին այն երկինքը, որ քրիստոնէին ընտանեկան կեանքի սրբութիւնն է, ու հաւատացեալին խղճի խաղաղութիւնը:

Հոն, անոնց մէջ է Աստուծոյ ճշմարիտ փառքը:

# ԱՆՇԵՐՔԵԼԻ ԱՊԱՑՈՅՑԸ

(Դ. Կիր. Յիսնակաց)

(Երբ. Ա. 1-14)

Աստուծոյ գոյութիւնը հաստատելու համար փիլիսոփայութեան և աստուածաբանութեան ներկայացուցած բոլոր փաստերը հաւասարապէս կը ծառայեն ապացուցանելու նաեւ համաստուածութիւնը (Panthéisme) և աստուածականութիւնը (Théisme): Միակ ապացոյցը, որ անհերքելիօրէն կը հաստատէ ամենակարող և ամենարարի Աստուծոյ մը գոյութիւնը և նոյն ատեն անոր նախախնամող սէրը, Յիսուսի անձին մէջ կատարուած աստուածային մարդեղութեան եղելութիւնն է ինքնին:

Հին ուխտի ստուերական խորհուրդներով իրականացած յայտնութիւնը հատուկաւ և մասնակի էր եղած, և հաղորդուած էր, զանազան ժամանակներու մէջ, տեսիլքներու և խորհրդանշանական կերպաւորումներու միջոցաւ և պատգամաւորներու բերնով. այս պատճառաւ թերի և բազմակերպ բնութիւն մ'ունէր անիկա, և կատարուած էր անուղղակի կերպով:

Քրիստոնէական յայտնութիւնը եղաւ կատարեալ, միակ և վերջնական: Անիկա մարդոց հաղորդուեցաւ ուղղակի, այսինքն Որդիին միջոցաւ, որուն ստորագրելները որեւէ բաղդատութենէ վերիվերոյ աստիճանի մը վրայ կը դնեն զինքը: Նախ, որովհետեւ ինքը ոչ միայն մաս չկազմեր արարչութեան, այլ անոր գործարանը և նոյն ատեն նպատակն է իսկապէս: Գործարանը՝ որովհետեւ ինքն է Բանը կամ Ոսօքը, որուն միջոցաւ Աստուած ստեղծեց տիեզերքը, և նպատակը՝ որովհետեւ տիեզերքի ստեղծումէն ալ առաջ ան նախակարգուած էր իբրեւ ժառանգ այսինքն տէր և տնօրէն ամենայնի: Երկրորդ, որովհետեւ աստուածային բնութիւն մ'ունի ան, քանի որ իր մէջ կը յայտերևի կամ կ'իրականանայ Աստուած, ինչպէս արեւը իր ճառագայթումին մէջ, և ինչպէս կնիքը իր տպուածքին կամ զրոշմին մէջ, ուր ճշդիւ և ճշգրտօրէն կը տեսնուին անոր գիծերուն յետին և ամենանուրբ մանրամասնութիւնները:

Միևնոյն ատեն, աշխարհի պահպանման և կառավարութեան մասին Աստուծոյ

գործակիցն է ան, այսինքն անոր կամքին գործադրող գորութիւնը, որ կը կատարէ իր այդ պաշտօնը, նիւթականապէս՝ ստեղծագործութեան օրէնքին տեսական արդիւնագործումովը, և բարոյապէս՝ մեղքին ջնջումին համար մարդեղութեան խորհուրդին սրբազան ներգործութեամբը, որուն համար է որ երկրի վրայ իր փրկական պաշտօնը աւարտելէ վերջ, երկինք վերացաւ զարձեալ, վերստին տիրանալու համար իր էութեան համապատասխան մեծավայելուչ զիրքին, որ անհունապէս գերազանց է քան հրեշտակներունը, որոնք պատգամաւորներն են լոկ, ինչպէս իրենց անունն իսկ կը մատնանշէ, իսկ ինքը՝ Որդի:

Այսպէս, այսինքն այսպիսի լոյսերով է որ պայծառացած է կամ պէտք է պայծառացած լինի ճշմարիտ քրիստոնէին զիտակցութիւնը՝ Աստուծոյ խորհուրդին նըկատմամբ: Ինչ որ միտքը կամ տրամախոհական հետամտութիւնները չեն կրնար գտնել, ինչ որ բնութեան կամ տիեզերական կարգին խոկումը հազիւ կրնայ ընդ ազօտ իմն նկատել տալ, ինչ որ բոլոր կրօնները, մին քան զմիւսն աւելի կամեղեղ չափով կրնան ընդշմարել տալ — վասնզի, ինչպէս կ'ըսէ Օգոստինոս, Աստուած ամէն կրօնքի մէջ չող մը կամ չիթ մը դրած է իր յայտնութեան լոյսէն, որպէսզի յաւերժական խաւարին մէջ իսպառ չկորսուին մարդիկ — քրիստոնէական հաւատքը հոգիին կուտայ տնդդմիջական հաւաստումի մը բովանդակ ազդուութեամբը:

Անիկա, աւետարանով մեզի փոխանցուած այդ հաւատքը, մեր սիրտերուն կը բերէ ոչ թէ հեռալուր արձագանգներու տխրեղ խղուրդտիւնը, այլ ի յաւիտենից անտի ապրած և ընդ միշտ ապրող հոգիի մը կենդանի երգը, ձայնը՝ մարդկութեան սիրով համակ գրուուած այն Աստուծոյն, որ այդ սիրով նոյն իսկ ծնաւ մեր մէջ, ապրեցաւ մեզի հետ և մեզի համար, իր մարդկային բնութեանը մէջ, մարդկութեան ճանչցնելով աստուածային բնութեան փառքը, զԱստուած ինքնին:

Պիտի չճանչնայինք զԱստուած, պիտի չկարենար մարդը իրապէս հաւատալ Աստուծոյ գոյութեանը, եթէ զԱյն չօշափած չըլլար Քրիստոսի մէջ: Անհերքելի ապացոյցը, զոր քրիստոնէութիւնը կուտայ

Աստուծոյ զոյութեան մասին, մարդկութեան խորհուրդն է ճշմարտապէս:

Ու Աւետարանը եւ քրիստոնէական կեանքը, մին՝ այդ խորհուրդին իրականացման անկողնական յիշատակարանը, եւ միւսը՝ մարդկային իրականութեան մէջ անոր բազմապատիկ արդիւնագործութեան հանդիսարանը, երկուքն ալ աստուածածանաչութեան համոզիչ վկայութիւնները, Աստուծոյ զաղափարին եւ զոյութեան հաստատութեան պատկերազարդուած ապացուցումներն են:

Կը հաւատանք Աստուծոյ, վասն զի կ'ընդունինք Աւետարանով հրատարակուած փրկութեան պատգամին ճշմարտութիւնը, եւ կ'ընդունինք թէ այդ հաւատքին եւ անով խանդավառուած առաքինական զգացումներուն շնորհիւ է որ կենդանի է մեր մէջ Բրիստոս, եւ Անոր միջոցաւ՝ Աստուծոյ խորհուրդը:

Առանց այդ հաւատքին, մարդկային բարոյականը օր ըստ օրէ աւելի պիտի չքաղցրանար բնաւ երանաւէտ այն մտածումովը թէ Աստուծոյ առ մարդն խոնարհումը մարդուն ձայնարկուած աստուածային հրաւերն է որ դէպի աստուածեղէն բարձրութիւնները. կայծը իտէպի կրակին, որ սիրտին մէջ կը վառէ տենչը միշտ աւելի բարձրագոյնին:

Առանց այդ հաւատքին, մարդ պիտի չկարենար, վերջապէս, կեանքը բազկացնող վաղանցուկ իրերու եւ իրողութեանց անկայունութեան մէջէն տեսնել անկորնչականը, որ յաւիտեանապէս կայ եւ կը մնայ, որուն նայուածքին առջեւէն դարերն ու ազգերը կ'անցնին ինչպէս ամպի ծուէններ, որ գաղտնիքն ու շտեմարանն է բոլոր դոբութիւններուն, վասնզի չկայ, բարոյական կալուածին մէջ մանաւանդ, մեծագործութիւն մը՝ որուն մղիչ ոյժը չըլլայ Աստուծոյ ծառայութիւնը:

Իսկ թէ այդ ծանօթութիւնը Աւետարանի հոգիով է մանաւանդ որ կը պայծառանայ ու խորունկնայ մարդուն մէջ՝ կը հաստատուի անով որ քրիստոնէական բարոյականի ոլորտին մէջ կատարուած մեծագործութիւններն են որ տեւական եւ հաստատուն նկարագիր մը ունին, եւ ուղղուած են աւելի հանրօգուտ եւ բարեբարոյապատկերութեան:

Թ. Ե. Գ.

## ՊԱՐԶ ՔԱՐՈՉՆԵՐ

### ՀԱՄԱԿՐՈՒԹԻՒՆԸ

«Ուսումնասիրելու հետ ուսումնասիրել, եւ լսողութեան հետ լսողութիւն»:

(Հոռոմ. ԺԲ. 15)

Հին հեթանոս աշխարհի լուսագոյն բարոյախօսներէն մին՝ որուն պատուէրներուն եւ Աւետարանի պատգամներուն մէջ շատ մօտ նմանութիւններ կը տեսնուին, խօսելով համակրութեան մասին ըսած է. «Մեր պարտականութիւնը չէ մտնակից ըլլալ այնքան տառապանքներուն, բայց մեր պարտականութիւնը պէտք է ըլլայ տառապողներուն սփոփանք բերել, որքան կարելի է»<sup>(\*)</sup>: Բազմատեսչէք ընտրած բնաբանս դասական նկատուած այս խօսքին հետ, եւ պիտի համոզուիք թէ Առաքեալին պատուէրը աւելի կատարեալ է, թէպէտեւ դժուար գործադրութեան մէջ: Թերեւս ըսուի. ի՞նչպէս մարդ ուրախանայ՝ ուրախացողներուն հետ, կամ լայ՝ լացողներուն հետ, երբ որեւէ տրամագրութիւն չունի, կամ շահ կամ օգուտ չկայ: Միթէ Առաքեալը իր այս պատուէրով մարդուն բնական ոյժերէն վեր բռն մը պահանջած չի՞ նկատուիր: Անշուշտ, այո՛, ոչ միայն Առաքեալին այս պատուէրը այլ եւ բոլոր գրեթէ մեծ մասամբ Աւետարանի պատգամները մեր ոյժերէն վեր պահանջքներ կը թուին:

Ընդհանրապէս ժողովրդային կրթական բոլոր ձեւերն ունենալուն մէջ ջանք մը կը տարուի մարդոց տկարութիւնները միշտ նկատողութեան առնելու, եւ ըստ այնմ բարոյական պատուէրները կազմելու, եւ ինչպէս յայտնի է այդ կրթական ձեւերն ունենալուն մէջ մեղմէ անկարելին չի պահանջուիր: Մենք պիտի նկատէինք այդպիսի ուղղութիւն մը շատ բնական եւ խելացի: Սակայն երբ Աւետարանը կը կարդանք, բարոյական այնպիսի պատգամներու կը հանդիպինք՝ որոնք մեր կամքէն եւ մեր ուժերէն շատ վեր պահանջքներ կ'երեւին: Նոյնը կրնանք ըսել նաեւ վարդապետականին համար. անոնք մեր մտքին անհասկնալի կը մնան յաճախ:

(\*) Կիկեղոն (Tusculanes):

Այսպէս օրինակի համար, Ընկերային Օրէնքը մեզ կը հրաւիրէ սրբազրել մեր թերութիւնները, իսկ Աւետարանը մեզ կը պատգամէ խիւ կամ կտրել և նետել մեր թերութիւնները. «Եթէ աջ աչքդ քեզ կը զայթակղենէ, խլէ՛ զոնիկա քեզմէ, եւ նետէ:» Իմաստասիրական Օրէնքը կը պատուիրէ մեզ սիրել զԱստուած, իսկ Աւետարանը կը պատգամէ թողուլ հայրը, մայրը, կիներ և զաւակները՝ զերազանցապէս սիրելու համար զԱստուած: Վերջապէս Բարոյական Օրէնքը մեզի կը պատուիրէ ըսփոփել վշտակիր ընկերը որքան կարելի է, իսկ Աւետարանը կը պատգամէ օտարխանալ՝ ուրախացողներուն հետ, և լալ՝ լացողներուն հետ:»

Երբ իմ տեսութեանցս մէջ աստուածային իմաստութիւն կը զննմ, այն խորհուրդը՝ որ զիս կը զարմացնէր, կը դառնայ շողշողուն լոյս մը, տկարութիւնս կը փոխուի զօրութեան, և ամենէն ծանրալուծ պարտականութիւնները ամենէն դիւրին և հրապուրիչ կը դառնան:

Այսպէս է նաեւ քրիստոնէական համակրութեան պարտականութիւնը. մեր տեսակէտներով անկարելի կը նկատենք, բայց աստուածային իմաստութեամբ գիտուած ատեն՝ անոր զործնական պարտականութիւն մը ըլլալուն կը համոզուինք:

## Ա.

«Ուրախացողներուն հետ ուրախանալ»։ միթէ կարեւոր կամ անհրաժեշտ բան մըն է այն: Երկրաւոր երջանկութիւնը վայելելու համար միթէ պէտք ունինք որ ուրիշներ ուրախանան անպատճառ մեզի հետ:

Այո՛, միշտ պէտք ունինք համակրութեան, նոյն իսկ մեր ուրախութեան մէջ: Մեր սիրտը այնպէս մը յօրինուած է որ մեր երջանկութիւնը կ'աւելնայ, երբ ուրիշ մը կը խնդակցի մեզի, ասիկա այնքան ստոյգ է որ մեր ուրախութիւնը զաղտնի չենք կրնար պահել. անպատճառ մէկու մը պիտի հաղորդենք որեւէ կերպով: Յանցաօրէն շատ քիչեր կան՝ որ եսասիրական այնպիսի զօրութեան մը հասած են, որ միայն իրենք գիտեն վայելել այն երջանկութիւնը զոր Աստուած շնորհած է իրենց:

Բայց այնպէս չէ տրամութիւնը. երբ մարդ կը տրամի, կը վնասուէ առանձնութիւն և լուսութիւն:

Եթէ մենք ճշմարիտ քրիստոնեաներ ենք, պէտք է ուրեմն բանանք լայնօրէն մեր սիրտը մեր նմանեաց ուրախութեան. պէտք է պատմել տանք իրենց զգացած ուրախութիւնը և իրենց հետ պէտք է վայելենք զայն՝ վառնալի այդ կերպով կրկնապատկած պիտի ըլլանք անոնց ուրախութիւնը:

Բաց աստի, ասիկա ազնիւ վարժութիւն մըն է հոգեւոյն համար, որով ընդունակ կ'ըլլայ մարդ ուրախանալու այլոց երջանկութեամբ: Եւ այս վարժութիւնը ամէն ատեն դիւրին չէ. խնդացողներուն հետ խնդալու համար պէտք է ճիգ մը ընել իր անձին մէջ, պէտք է ճնշումի ենթարկել այն զարշիլի վատ զգացումը որ շատ բնական է սրտին և որ կը կոչուի նախանձ: Այս խանձող զգացումէն քրիստոնեայ բարեպաշտներ իսկ չեն գիտեր միշտ զերծ մնալ:

Ահա երկու անձեր. երկու քրիստոնեաներ: Երկուքն ալ կ'ապրին մէկը միւսին դրացի. զիրար կը ճանչնան. միեւնոյն պաշտօնին մէջ կը գտնուին. բայց մէկը կը յաջողի և միւսը կը ձախողի. մին կը յաջողի զրամականին մէջ և միւսը կը կորսնցնէ. մին կը յառաջանայ ամէն օր, կը զնահատուի ու կը զօգուի ամէն կողմէ, իսկ միւսը կը մնայ անշուք, չի կրնար դիւր մը զրաւել ընկերութեան մէջ և կը մոռցուի ամէնէն: Արդ՝ ձախողութեան ենթարկուած և յուսալքուած անձին համար ո՛րքան ծանրալուծ բեռ մըն է ուրախանալը իր դրացիին յաջողութեան համար. անիկա նոյն իսկ իր զօրեղ հաւատքին ուժով պիտի չկրնար չփորձուիլ և չնախանձիլ յաջողութեան համար:

Այս զգացումը այնքան բնական է մեր չար սրտին որ շատ անգամ բարեբախտ պարագաներու մէջ, եւ մրցակցութեան խնդիր զոյութիւն չունենալով հանդերձ, այլոց երջանկութիւնը տեսնելով՝ նախանձը մեզ կը տառապեցնէ: Մենք կը տարուինք խորհելու թէ նախախնամութիւնը խտրութիւններ կը զնէ կամ աչառութիւններ կ'ընէ ուրախութեանց կամ բարեբախտութեանց բաշխման մէջ:

Երբ ձեր գործերը բարեյաջող են, երբ ձեր ձեռնարկները կ'արդիւնաւորուին, երբ հանրային համակրութիւնը կ'աւելնայ ձեր շուրջը, գիտցէք որ ստուերներու ետին, և նոյն իսկ ձեզի շատ մօտ, կան այնպիսի անձեր որ հաշտ աչքով չեն գիտեր զձեզ, և զաղանաբար կը հեծեն ու կը հիւժին: Թե-  
րևս կ'որենան ձիգ մը թափել երեսօթները փրկելու համար, և արտաքնապէս համա-  
կրութիւն ցոյց տան, և թերևս շնորհաւո-  
րեն ձեր յաջողութիւնները, և ձեզի նոյն իսկ ըսեն թէ հպարտ կը զգան ձեզմով, և թերևս սքանչաւան և հիացում յայտնեն տեսնելով ձեր բարձր և պատուաբեր դիր-  
քը, այսու ամենայնիւ անոնց սիրտը կը հիւծի...:

Նոյն իսկ դուք, ո՛վ ունկնդիրներս, չէ՞ք զգացած յանկարծ տրտմութեան պէս բան մը, մեղամաղձառութիւն մը, երբ զըտ-  
նուած էք այնպիսի բացառիկ առանձնա-  
շնորհեալ անձի մը ներկայութեան՝ որուն մօտ կը տեսնէք ամէն առաւելութիւններ, որոնք կը պակսին ձեզմէ: Զեր բարեկամ-  
ներէն մին իր արտակարգ և անսպասելի յաջողութիւնը պատմած ատեն միթէ ձեր համակրական ժպիտին ետեւ չէ՞ք զգար նախանձի հպանցումը:

Մենք ստուգիւ չենք սիրեր մտիկը և նեղ զժրախտ մարդոց թշուառութեան պատմութիւնը, բայց աւելի ևս անտանե-  
լի ըլլալու աստիճան նեղութիւն կը զգանք երբ երջանիկ մարդ մը կը պատմէ իր ու-  
րախութիւնները:

Ներելը միշտ զժուար է. բայց մեզի հասցեւած նախատինքները ներելէն աւելի զժուար է այլոց վայելած երջանկութեան հանդուրժելը: Ստուգիւ Առաքեալին պատ-  
ուէրը կատարելը գիւրիւն բան չէ, և եթէ կը ճանչնանք մէկը որ գիտցած է գործա-  
դրել զայն, վստահ եղէք որ այդպիսին ճշմարիտ քրիստոնեայ մըն է: Ուրախա-  
ցողներուն հետ ուրախ ըլլալու համար պէտք է որ Աստուծոյ հոգին տարած ըլլայ մեր տեղիւմ առ սրտին վրայ մեծ յաղթա-  
նակ մը, և այդ յաղթանակը կատարեալ և վճռական ըլլալու համար յաճախ բա-  
ւական մը տարիներ պէտք են քրիստոնէ-  
ական կեանքի: Խնդրենք Աստուծմէ որ-  
պէսզի այդ գերազոյն յաղթանակը տանի մեր մէջ, վասնզի ստորին և անպատուորեր բան է տեսնել զայլս երջանիկ և չուրա-  
խակցիլ անոնց:

ՂԵԻՈՆԴ ԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ

## Մ Ե Ր Ա Գ Ո Յ Ն Փ Ա Ս Տ Ը

Կար ասեմ մը երբ մանուկ էի ես,  
Եւ ծնողս էին ինծի համար ամէն բան.  
Կը հաւասայի Արաչի մը գոյութեան,  
Քանզի ծնողս այնպէս կը հաւասային:  
Կ'աղօթէի, կը կարգայի, եւ կ'երգէի ջերմեանդ,  
Որովնեքս մայրիկս բարի  
Եւ հայրիկս բարեպաշտ  
Եղան ինծի, հաւասքիս  
Պաշտամունքիս հեղինակ:  
Չկան անոնք, աւա՛ղ, այսօր.  
Իմ բարի ծնողս հաւասաւոր,  
Եւ ես մեծցայ. — Մսածումը  
Մսաւ իմ մէջ — Ես ինքս ինծի  
Ըլլալ հեղինակը Աստուծոյ:

Գտնել հետքերն ու փաստեր  
 Անոր լինելութեան,  
 Ծնողքիս Աստուածը կ'ուզէի որ  
 Իմ ալ զսաժս ըլլար:  
 Կասկածը այսպէս սահեցաւ  
 Մտքիս խոր:  
 Հաւաստի մէկի մը պէս խոյս տուաւ.  
 Մէկիկ մէկիկ արտաբացի մտքէս  
 Ու արհիս խորանէն  
 Աղօթքներն ու սաղմոսները,  
 Ու բոլոր ապացոյցներն  
 Ու փաստերը Ս. Գրքին,  
 Ու փնտռեցի ապացոյցը,  
 Բնութեան ծոցը  
 — Հողին, ջուրին, ծաղկին  
 Աստուծոն եւ Արեւին  
 Ու ալքերուն մէջ ծովուն:  
 Բայց միտքս չգտաւ երբեք  
 Իր խաղաղութիւնը:  
 Իզուր երկրի ու երկինքի  
 Անսահմանութիւններն  
 Թափառեցայ, ու ոչ մէկ հետք  
 Երեւցաւ աչքերուս:  
 Եւ յուսահատ դարձայ տուն,  
 Հոգիս վրդով ու յոգնաբեկ:  
 Եւ դարձուցի աչքերս իմ մէջ.  
 Բայց իզո՞ւր... «կայ, չկայ»  
 Իրար հերքող լուռ ձայներ  
 Զիս լեցին բողբոլ հոգիս  
 Կասկածանքով յուսաբեկ:

\* \* \*

Բայց ուրացումն ալ չտուաւ  
 Ինձի երբեք զոհացում:  
 Փաստ չկայ. բայց Աստուծոյ մը  
 Պէտքը կը զգամ հոգւոյս մէջ:  
 Պէտքին զգացումը — *փնտրեսոյք*  
 Հաւաստիք մ'է ինձ հզօր  
 Թէ *կորուստ մը ունիմ*:  
 Որուն անունն է, ես կը զգամ,  
 Աստուծ:

10 Հոկտ. 1930  
 Գանիթ

Ա.ԿԻՒԼԻՆԷ

# ՊԱՏՄԱԿԱՆ

## ՊԵՏՐՈՍԻ ՎԱՆՔԸ ԵՐՈՒՍԱՂԷՍԻ ՄԷՋ

Դաւթի աշտարակին զիմացը, Սիոն երթալու ճանապարհին վրայ, Անկլիքան բողոքականաց եկեղեցւոյն հտեւը կը գտնուի Եազուպիէի անուանով մզկիթ մը, որ ժամանակին քրիստոնէական եկեղեցի ըլլալով՝ Իսլամ աղօթատեղիի փոխարկուած է: Նոյն շէնքը՝ հակառակ որ քանուկ պողոտայի մը վրայ կը գտնուի, աննշմար կը մնայ անցորդներէն, վասնզի ան բոլոր կողմերով ծածկուած է նոր շէնքերով և կարելի չըլլար տեսնել զայն մեծ պողոտայէն:

Մենք Եազուպիէի մասին պատմական տեղեկութիւններ տալէ առաջ հոս պիտի նշանակենք ձեռնհաս գիտուններու կողմէն գրի առնուած ճարտարապետական քննութեանց երկու տեղեկագիրները. յետոյ պիտի յիշենք Եազուպիէի նախկին հիմնարկութիւնը իր պարագաներով, նոյն հիմնարկութեան յարակցութիւնները, եւ պիտի պարզենք թէ Եազուպիէն մին եղած է ա՛յն հայկական վանքերէն՝ որ հին ժամանակները գոյութիւն ունէին Ս. Քաղաքին մէջ, ըստ մեր յիշատակարանաց:

1. — Նոյն շէնքին առաջին ճարտարապետական քննութիւնը գրի առած է Բրօֆ. Herr Baurath von Schick, որուն գրուածքէն կը հասկցուի թէ «Եազուպիէն դուն ուրիշ կը գործածուի և քիչ անգամ նորոգուած է և թէ լաւ պայմաններու մէջ պահպանուած է. ո՛չ նորոգութեան եւ ո՛չ ալ փոփոխութեան նշան կը կրէ և կը թուի թէ իրօք իր շինութենէն իվեր անփոփոխ մընացած է: Կը կարծուի որ Սալակրաց ժամանակի շինուածք մ'է և վանքի մը նըմանութիւնը ունի, թէև իբր բնակարան ալ գործածուած իսկ կրնայ ըլլալ: Ժամանակ մը Դաւթի բերդին մէջ բնակող զինուորներուն աղօթատեղին եղած է ան, բայց յիսուն տարուան ընթացքին՝ շատ քիչ անգամ գործածած են զայն. վասնզի Միջնաբերդին մէջ կար աղօթքի համար ուրիշ տեղ մը: Խրիմի պատերազ-

մին՝ կարճ ժամանակի մը համար զործածուած է իբր տաղաւար: Նոյն շէնքին արեւմուտքը կը գտնուի փոքր զաւիթ մը: Ուղեգիրներէ յիշուած եօթն սինակոկնէրէն մին չէ ասիկա, և աւելի նոր է քան մօտը գտնուած կիսաւեր Ս. Թովմայի եկեղեցին: Կողակին մօտ փոքր սենեակներ չունի, բայց ծածկուած է կիսաշրջանակալին կամարով մը: Ինչպէս իր անունը ցոյց կուտայ՝ նուիրուած էր ան Ս. Յակոբ Առաքելոյն անուան:»

2. — Եազուպիէի ճարտարապետական երկրորդ քննութիւնը կատարած են Hugues Vincent և F. M. Abel Տօմինիկեան Հայրերը որոնց Jerusalem Nouvelle խորագրով երկասիրութեան մէջ (Բ. Հատոր, էջ 558-561) հետեւեալը կը կարդանք:

«Փե. զարու վերջերը Միւսիլի էտ-տին ժամանակագիրը իր պատմութեան մէջ կը յիշատակէ Եազուպիէն: Այդ ժամանակ նոյն շէնքը կը ճանչցուէր իբր Զապիէ Պաղտատցի Շէյխ Շէմա էտ-տինի. բայց հմուտ պատմաբանին ծանօթ էր որ սոյն տեղը յիշուած յարգելի անձին բնակարանը ըլլալէ շատ յառաջ, այս յիշատակարանը կառուցուած էր ի յիշատակ պարսիկ վկայ Յակովկի որ կը կոչուէր Շէյխ Եազուպիէ Անիլի, և թէ այս հիմնարկութիւնը Բուսներու ժամանակ տեղի ունեցած է:

Միւսիլի էտ-տինի սովորական բառագիտութեան մէջ բոլոր կը նշանակէ բիւզանդական թուականի Յոյները. այսպէս է ընդհանրապէս իր թանկագին ճշտաբանութիւնը որով Clermont-Ganneau համաձայն այս տեղեկութեան՝ կ'ըզրակացնէ Եազուպիէի բիւզանդական ծագումը: Եւ որովհետեւ Բրօֆ. Schick նոյն շինութեան ամբողջական յատակագիծը հրատարակելով՝ սա կարծիքը կը յայտնէր թէ՝ «ան խիստ հաւանականութեամբ Սալակրաց թուականին կը պատկանէր», գիտնական վարպետը չէր վարաներ եզրակացնել թէ՝ «այս կարծիքը շատ ընդունելի չէր կրնար ըլլալ՝ Միւսիլի էտ-տինի վճռական հաւաստումին հանդէպ»: Ո՛չ ինքը և ոչ ալ Schick չէին կրցած քննութեան առնել բիւզանդական և միջինդարեան ճարտարապետական նիւթերու մէջ աւելի քան այն խիստ դատաւորը որ 1860ին՝ կը գրէր թէ «Այս փոքր եկեղեցին Սալակրաց ժա-

մանակին կը վերաբերէր»։ Շէնքը երբ մեր առջեւ կը գտնուի՝ դժուարին է այսպէս վճռաբար արժեցնել Միւճիր էս-տինի հաստաթը De Voguéի խիստ գնահատելի ճարտարապետական կարծիքին և Schieckի համակարծիք տալու որութեան գէտ։ Ի բաց առնելով նախնական հիմնարկութիւնը, Միջին դարու լատին գրուած կարելի է տարակուսի տակ ձգել։

Յատակագիծը շատ պարզ է. Պաղեստինի մէջ փրանկ ժամանակաշրջանին բազմաթիւ եկեղեցիներու յատակագծին կը նմանի. այսինքն երկայնիկ փոքրիկ գաւիթ մը ունի, արեւելքի կողմը նկղցուած է և թեթեակի խորացած՝ կիսաշրջանակի ձևով կողակին առջեւ տեսակ մը դասի վերնատուն հաստատելու համար։ Այս կողակը խնամալ շինուածքի մը մէջ կրկնակոր (cul-de-four) կամար մը ունի։ Բոլորածեւ անկանոն ցած կամար մը այժմ կը ծածկէ եկեղեցիին մնացորդը, բայց շատ տարակուսական է է որ ա՛ն աւելի կամ նուազ ուշ կերպով յաջորդած է աւելի բարձր, բոլորածեւ կամ որրանածեւ կամարի մը։ Այս կարծիքին ապացոյցը պիտի գտնուի ա՛յն յարաբերութեան մէջ Վոր ան ունի պատուհաններուն և ի մասնաւորի հիւսիսային արեւմտեան պատուհանին հետ։ Խիստ հաստ պատի մը մէջ բացուած և գեղեցկօրէն շինուած այս որմածակը ներքնապէս աղատուած է այժմս թագապառած լայն կամարով մը. արդի կամարը անհաւասար բարձրութեամբ իր կիսաւեր սիւններով կը յենու սովորական քարի կտորուանքներով շինուածքի մը (bocage) վրայ և բուական ձախող կերպով աղեղնածեւ փորուած վիճակով մը իրր թէ պահպանելու համար այն ձեւը որ ունէր հին պատուհանը։ Նմանօրինակ լեցուածքներ շինուած են ուրիշ որմածակներուն առջեւ. և եթէ այս մասը ինքն ըստ ինքեան ստուգապէս անկանոն բան մը չունի, կրնայ կազմուած ըլլալ ընտիր շինուածքով, բայց ինչ որ անկանոն է հոս և փոփոխութիւնը կը մատենէ՝ շարակապութեան անյաջողութիւնն է։

Խիստ չափաւոր կտրածով (profil) ընթացիկ պսակ մը (corniche) շինուածքին ամբողջ շրջանը կ'ընէ և այս արձանագրութեան արժանի պարագան, որ է պսակին

բոլորակութեան և գեղեցկութեան համեմատութիւնը (modenature), նկատելի միակ մանրամասնութիւնն է՝ և այնպիսի աննշան կերպով ալ շինուած է որ՝ իր միջնադարեան որոշ նկարագրին հակառակ, պիտի վարանէինք ընդունիլ զայն իրր հաստատութիւն «ձերանկներու» գործին, եթէ իր վկայութիւնը շատ աւելի յստակ նշաններով լծորդուած չըլլար. կողակին և պատուհաններուն գլիծերը, մանաւանդ կողակին մէջ գործածուած նիւթերուն շինութիւնը, կամարապոքերու ճարտար կրտրարուեստը (découpage) բացարձակ կերպով յատկանշական են խաչակրաց աշխատանքին մէջ։ « . . . Այսպիսի համեստ շէնքի մը միայն պատերուն հաստութիւնը նկատի առնելով՝ կրնանք կարծել թէ շէնքը իր վրայ կը կրէր ուրիշ անհետացած մասեր, թերեւ պարզ աշտարակիկներ, բայց ուրիշ քիֆիֆ մանրամասնութիւն չհաստատեր զայս։

Ի մի բան, անուրանալի է որ սոյն շէնքը իր էական մասերովը խաչակրեաններուն գործն է։ Հաւանական է որ բիւզանդական շրջանին հոս կար մատուց մը զոր շինած էր ուրիշ քրիստոնեայ համայնք մը, յանուն Ս. Յակոբ Ալփիանի, յետոյ պարսիկ Ս. Յակովկի փոխուած. նախանձախնդրութեամբ Ս. Յակոբ Զերեղեան առաքելոյն վկայարանին՝ որ տարրեր համայնքի մը կողմէն իր մօտիկը բարձրացած ու պայծառացած էր նոյն թուականին . . . »

3. — Նագուպիէի այս երկու ճարտարապետական քննութիւններէն կը հասկցուի թէ նոյն վանքը խաչակրաց շինութեան զրոյմը կը կրէ. թէև երկրորդ քննութիւնը գոնէ հարեանցի կը ծանօթագրէ թէ աւելի հին ժամանակներու մէջ նախնական հին մատուց մը կար և յետոյ խաչակիրք նորոգելին և շէնքին տունին միջին դարեան ոճ մը։ Այս երկրորդ բացատրութիւնը պատմականօրէն ճիշտ է, վասնզի Պետրոս Եօս. Վրացիին անանուն կենսագիրը, ինչպէս ուրիշներ, կը հաստատեն թէ նոյն եպիսկոպոսը գեո մենակեաց երբ Պոսէն Երուսաղէմ այցելեց 430 ին վանականութեան փափաքով, Դաւթի աշտարակին զիմացը, ճշտօրէն Նագուպիէին տեղը, իր մէկ բարեկամին հետ հաստատեց վանք մը և որ կոչուեցաւ Վրացաց Վանք։ Եկեղե-

ցական Պատմութենէն ծանօթ է քաղկեդոնական խնդրոց համար Յորնաղի պայքարը ընդդէմ հակաքաղկեդոնիկներու, որոնց մէջ կը գտնուէր Պետրոս վրացին: Վերջինս Յորնաղի հետապնդումներէն ազատ մնալու համար Երուսաղէմէն մեկնեցաւ, ինչպէս կը հաստատէ իր աշակերտը Յովհաննէս Ռուփրինոս իր *Nephele* Մրցոց (Plérophories) գրութեան մէջ:

Պետրոսի մեկնումէն վերջ դարձեալ վանքը պահեց իր գոյութիւնը: Յուստինիանոս յետոյ նորոգեց դայն, ըստ Պրոկոպիոսի: Լիբեւեկան վկայարանութիւններէն կը հասկցուի որ 422 ին Վառմ Ե. նահատակած էր քրիստոնեայ պալատական Յակովիկը և ուղած էր ոչնչացնել անոր նշխարները: Յակովիկ իր կրած բազմազան չարճարանքներուն համար ըստ մեր վկայարանութեան կոչուած է *խալմահուս*։ Ասորոց մէկ վկայարանութիւնը կը ծանօթագրէ թէ Պետրոս Վրացին երբ Երուսաղէմ կը հասնի իր հետ կը բերէ երկու պարսիկ վկաներու նշխարները, թէև անոնց անունը յայտնի չէ: Պետրոս երբ «միաբնակութեան» խնդրով կը թողու Երուսաղէմը իր հետ կը տանի այն նշխարները, որուն կ'ակնարկէ նաև «բազմահատ»ին հայերէն վկայարանութիւնը: Մատենքներու փոխադրութեան պարագան պատմական ըլլալով հանդերձ, թէև մանրամասնութեանց մէջ անորոշութիւններ կը գոյութիւն ունենան, բայց Gousen ի հրատարակած վրացական ծիսարանը՝ որուն ձևագրաց երկու օրինակները գտած է մին Երուսաղէմի Ս. Խաչ վանքին և միւսը՝ Սաղապէտի մէջ, ունի հետեւեալ ծանօթագրութիւնը. «Պետրոսի վանքին մէջ Նոյ. 27 ին յիշատակութիւն Յակովիկ խալմահուս վկային»: Իսկ մի ուրիշ ասորական ծիսարան ունի հետեւեալը, դարձեալ նոյն վանքին մէջ. «27 Նոյ. Պետրոս վրացի եպս. Մայոււնայի (Գաւա) և Յակովիկ խալմահուս և աքրայ Եսայի»: Երբորդ ծիսարան մ'ալ ունի «27 Նոյ.— Պետրոս եպս. Մայոււնայի և Յակովիկ պարսիկ»: Ահա թէ ինչ պատճառով Պետրոսի վանքը կոչուէր է Եագուպի կը Անի, կամ Եագուպիկի. պարզապէս յայտնի է թէ պարսիկ վկային յիշատակութեանէն յետոյ եկած է նոյն անունը, ինչպէս յայտնի կ'ըլլայ նաև Միւսիքի էտ-տիւնի վկայութենէն որմէ կը հասկցուի թէ եկե-

ղեցին շինուած է Բուսներէն (բիւզանդական Յոյներէն): Յուստինիանոսի կողմէն կատարուած նորոգութիւնն ալ կ'արդարացնէ այս ապացոյցը:

4. — Պետրոսի վանքի մասին ճշգրտներ և պատմական տեղեկութիւններ տալէ յետոյ պիտի փորձենք պարզել նոյն վանքին՝ եթէ ոչ աւելի յառաջ, գոնէ Ը. դարէն սկսեալ հայոց սեպհականութեան տակ մնալը: Վանքին հիմնադրը Պետրոս Վրացին դաւանական վէճերու հետեւանքով, ինչպէս վերեւ ակնարկեցինք, Երուսաղէմը թողլով զնաց հաստատուելու Գաղայի կողմերը և հո'ն ալ շինեց վանք մը: 431 էն յետոյ նոյն կողմերը եկած էր նաև Աբբայ Եսայի՝ Եղիպտացի և Իսկիաէի վանականներէն մին: Պետրոսի բնակութիւնը միայն չորս մղոն հեռի էր Եսայիի վանքէն՝ որուն այժմու տեղւոյն անունը կը կոչուի Թիշեշ-Շուպահու: Եսայի և Պետրոս կապուած էին ոչ միայն «միաբնակ» դաւանակցութեամբ այլ նաև սրտակից բարեկամութեամբ, իրենց դաւանութեան վէճերը կը վարէին միասնաբար և կը պահպանէին անապատի կեանքի կանոնները, չորս կուսուցանէին ընտրեալ աշակերտներու: Աբբայ Եսայի 31 Օգոստոս 488 ին վախճանեցաւ և իր մարմինը ամփոփուեցաւ Զիթենեայ լեռան Հայոց սեպհական Ս. Յովհաննէս Մկրտչի վանքին մէջ ու անոր գերեզմանը դարգարուեցաւ զեղեցիկ մողայիքներով և հայկական արձանագրութիւններով (տե՛ս մեր Յօդուածը, Սիոն, 1928, էջ 172—6): Աբբայ Եսայիի Հայոց հետ դաւանակցութեան պարագան էր որ Ս. Երկրի հայ իշխանները այդ յարգանքը ընծայեցին Եսայի անապատականին: Պետրոս Վրացին ալ ապրեցաւ 80 տարեկան, և վախճանեցաւ նոյն տարին Դեկտ. 1 ին, ըստ իր անանուն կենսագրին: Ան իր դաւանակցութեան պատճառաւ Հայոցմէ կը վայելէր յարգանք և պատիւ, ինք է որ կը զրէ Հայոց (տե՛ս Միսիպիէ Ասորի, էջ 174—175) և երանի կը կարգայ որ Հայք ներկայ չեն գտնուած Քաղկեդոնի ժողովին և յայտնապէս կ'աւելցնէ սա տողերը. «Ի Քաղկեդոն ուրացան զՔրիստոս դոմ պիկոյ կացիք ի հայրենի հաւատք որ շնորհեցաւ ձեզ ի Տառնեկ և աշխարհիոյ ձեռք, զի որպիս երթալն սեռն մարդկութեան աղոյս ախոնցաւ ընդ աշ-

խարհ, նոյնպէս առ ձեզ պահեցաւ սերմն ող-  
ղափառ հաւատոյ, եւ ի ձեռն շարածեղոց ե ընդ  
քաղութան: Ողջ լեռով յամառասան վիմն Բրիս-  
սոս, որդեակի իմ»: Այս երկու վանական-  
ներուն Հայոց հետ այսքան մերձաւոր  
կապակցութեան նայելով՝ յայտնանդիման  
իմացողութեամբ (intuition) չէ՞ կարելի մտա-  
ծել թէ երբ Վրացիք իրենց մէկ զաւակին յի-  
շատակը ջնջեցին իրենց եկեղեցւոյն ծի-  
սարանէն, Հայք դաւանակցութեան հե-  
տեանքով կրնային տիրանալ ա՛յն վան-  
քին՝ որուն հիմնադիրը եղաւ Պետրոս Վրա-  
ցին, ինչպէս Յոյները նոյն նպատակաւ  
գրաւեցին վանքերը եւ եկեղեցիները այն  
Վրաց եւ Սերպերու որոնք այլ եւ այլ պատ-  
ճառներով Լքեցին իրենց սեպհականութիւն-  
ները: Թերեւս պիտի առարկուի թէ պատ-  
մական ճշմարտութեան հաւաստումին ազ-  
րիւրը յիշատակարաններն են. բայց մինք  
որքան որ ի ձեռին չունինք այդ մասին  
կարկառուն յիշատակարաններ, սակայն  
ունինք ժամանակի սուր ժանիքներէն ա-  
զատուած քանի մը տողերէ բաղկացեալ  
պատմական փաստ մը: Ը. դարու գրի առ-  
նուած ծանօթ հայ վանօրէից ցուցակը կը  
գրէ սա տողերը. «Բասրոյ վանքն որ յանուն  
Սուրբ Աստուածածնի, որ առ աշարակին Դաւ-  
թի ե. որ կը համապատասխանէ ճշտիւ Դաւ-  
թի աշտարակին զիմացը շինուած Պետրո-  
սի վանքի տեղադրութեան: Հ. Այիշան  
նոյն ցուցակին գաղիւրէն թարգմանութեան  
մէջ կը յարէ թէ Բասրոյ կամ Բասուր անձ  
գոյութիւն չունի, եւ կը կարծէ թէ Բակուր  
պէտք է կարդալ. ո՛չ մին եւ ո՛չ միւսը,  
ճշտօրէն պէտք է կարդալ Պեհրոսի վանք,  
ինչպէս ուրիշ արեւելեան եկեղեցեաց ծի-  
սարաններն ալ նոյնը կը յայտնեն: Անաս-  
տաս վրդ. ի այս համեստ յիշատակարանէն  
որոշ կը հասկցուի թէ վանքը Ս. Աստուա-  
ծածնի անուան նուիրուած էր եւ ոչ թէ Ս.  
Յակոբ Առաքելոյն. վանքին Եագուպիեկ ա-  
նունէն կը հետեցնեն Ս. Երկրի ուղեցոյց  
շինողները թէ վանքը նուիրուած էր Ս.  
Յակոբ Առաքելոյն. Եագուպիէն ա՛նունը,  
ինչպէս տեսնուեցաւ վերեւ, յառաջ եկած  
է պարսիկ Յակովիկ վկային նշխարաց փո-  
խադրութենէն այս վանքին մէջ:

Եագուպիէի մասին օտար նոր ուղե-  
գիրներէն տեղեկութիւն մը չունինք. բայց  
չեմ կրնար անտես ընել Վերդպրկի Յով-

հաննէս Եպիսկոպոսի մէկ ծանօթագրու-  
թիւնը (Tobler, էջ 160), յիշեալ Եպիսկո-  
պոսը Դաւթի աշտարակին զիմացը Méto-  
chion (\*) կ'այցելէ ու կը գրէ 1160 ին թէ  
նոյն հաստատութիւնը Հայոց կը վերաբե-  
րի. Մար-Սարայի վանքի նոյն սեպհակա-  
նութիւնը որ յունաց կը վերաբերէր, շատ  
մօտ էր Եագուպիէի վանքին, չէ՞ կարելի  
կարծել թէ Եագուպիէի վանքը Հայոց կը  
վերաբերի ըսելու տեղ գրէր վրիպումով մը  
Métochionը կը յիշատակէ իբր հայկական  
սեպհականութիւն, ինչ որ սխալ մ'է:  
Khitrowo ռուսագիրն իր թարգմանած ճանա-  
պարհորդութեան մը մէջ կը գրէ թէ (էջ 325)  
1558 ին Պաղի Պոսնիաքով անուն ուխտա-  
ւոր մը Մար-Սարայի վանականները պա-  
տապարուած կը գտնէ Ս. Միքայէլի Սերպ  
վանքին մէջ, Ֆրանչիսկեանց վանքին մօտ,  
այն պատճառաւ որ Métochionը գրաւուած  
էր նոյն ժամանակ: Այս ծանօթագրու-  
թիւններէն կը հասկցուի որ ԺԶ. դարու  
յունական վանքին հետ գրաւուած էր Եա-  
գուպիէն ալ, ինչպէս կ'ականարկէ Միւսիթ  
էտ-տին (Ֆ 1521) եւ իր Պատմութեան մէջ:  
Յունական նոյն վանքին տեղը այժմ ան-  
յայտ է, իսկ Եագուպիէն կը մնայ իբր  
մզկիթ:

Օգտուած ենք P. P. Hugues Vincent et  
F. M. Abelի Jérusalem Nouvelleի Բ. Հատորէն:

ՄԿՐՏԻԶ ԵՊՍ. ԱՂԱՒԵՆՈՒՆԻ

## ՄՏԱԶԲՈՍԱՆՔ

Մարդ մը կ'ըսէր. «Երկու մարդոց քա-  
րեկախութենէն հրաժարեցայ. մեկին՝ անոր հա-  
ւար որ քնա իր մասին չէր խօսեր. միւսին  
ալ անոր հաւար որ քնա իմ մասին չէր խօսեր:»

\* \* \*

Պոստաբոս շատ հետաքրքիր տպագրերը կը  
անանցնէ արխանու շիշերու՝ որոնք իրենց կը  
հաշնէ ինչ քան որ գիշ է:

(\*) Métochion շինուած էր Մար-Սարայի վան-  
քին իբր մէկ ճիւղը, վտանգի ժամանակ Մար-Սա-  
րայի վանականները կուգային հոն ապաստանել,  
ան ունէր ուխտաւորաց համար ընդարձակ հիւրա-  
նոց մը:

# ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԵԳԻՊՏԱԶՈՒԹԵԱՆ

ԷԹՈՒՊԵԱՆ ՍՈՒԼԹԱՆՈՒԹԻՒՆ

1174-1250 թ. վ.

Ա.

Գրեց՝ Գր. Մամուր Ֆարիմի

Լատին թագաւորն ու մեծամեծները պատուով ընդունուեցան Սալահէտտինի կողմէ իր վրանին մէջ. բայց, ասոնց կարգին Սուլթանը իր առջև տեսնելով նաև Բէրէքի իշխանը՝ Ռընօ Տը Շաթիյոն, չկրցաւ չլիշել իր անոր զուխը բառնալու նախապէս ըրած երդումը և ըստ այնմ մահուանէ ազատելու իրր պայման, նախ առաջարկեց իշխանին ու իր 200 հետեորդներուն իսլամութիւնն ընդունիլ ու երբ ասոնք մերժեցին, Սուլթանը հրամայեց ամէնուն ներկայութեան անոնց զուխները կտրել մէկիկ մէկիկ. ինչ որ կատարուեցաւ: Այս գործողութենէն ետք Սալահէտտին հրամայեց Գուխտոն թագաւորն ու խաչակիր իշխանները կալանաւոր Դամասկոս տանիլ. իսկ ինք մեծ հանգչսով Տիրերիա մտաւ, որու բանալիներն իրեն յանձնուեցաւ Տրիպոլիոսի կոմսուհիին կողմէ, որ հեռացաւ քաղաքէն Սալահէտտինի թոյլտուութեամբ և գնաց Տրիպոլիոս իր ամուսնոյն քով:

Տիրերիայի տիրելէ յետոյ Սալահէտտին և իր զօրավարները հեշտիւ տէր դարձան իրարու ետեւէ Պաղոմայիս, Սիդոն, Նազարէթ, Կեսարէ, Արսուֆ, Սերաստիա և Նապլոս քաղաքներուն և պաշարեցին Տրիպոլիսը: Այստեղի կոմսը կատաղի զիմադրութիւն մ'ըրաւ, որու միջոցին սպանուեցաւ: Սալահէտտին կոմսուհիին առաջարկեց բերդը յանձնել և զալ իր կինն ըլլալ, կոմսուհին կնութեան երթալու համար պահանջեց որ իսլամ երեւելինէն քանի մը պատանդներ զրկուին իրեն, իրր վստահութիւն, որպէսզի ինք ապահովուած գուրս ելլայ. և երբ ասոնք զրկուեցան, կնոջական տարօրինակ վրէժի քմահաճոյքով մը, անոնց բոլորին զուխները կտրել և բերդէն դուրս նետել տուաւ, իսլամներու առջև: Այս արարքը բնականաբար սաստիկ զայրացուց իսլամները,

որոնք փութով քաղաքին տէր դառնալէ վերջ, խեղճ բնակիչներէն առին սպանումին վրէժը անհելի սարսափի և ջարդի ենթարկելով զանոնք: Տրիպոլիոսէն վերջ պաշարուեցաւ Ասկաղոն քաղաքը, որ լաւ պաշտպանուած էր և կրնար բաւական նեղութիւն տալ յանձնուելէ առաջ. բայց պաշարեալները զգուշով որ զիմադրութիւնը անօգուտ պիտի ըլլար և ի վերջոյ պարտութիւնը անխուստի կտրուեցաւ:

Ասկաղոնէն ետք, Սալահէտտին գրաւելէ վերջ Ռէմէի, Բեքրոնի, Բեթղէմի և Պաղեստինի մնացեալ գլխաւոր մասերը, իր ամբողջ բանակով եկաւ և պաշարեց Երուսաղէմը. բայց նախ քան յարձակումի ձեռնարկումը, պատուիրակութիւն մը զրկեց Երուսաղէմի խաչակիր ուժերու հրամանատար Պալեան իշխանին, որպէսզի քաղաքը խաղաղութեամբ յանձնեն ու անտեղի արիւնահեղութեան չմատնուի Սուրբ Բաղաքը: խաչակիր իշխանը իր զօրքերէն իրենց արիւնի մինչև վերջին կաթիլն իսկ Երուսաղէմի սրբութեան զոհելու պատրաստակամութիւնը ստացած ըլլալով, ու թերևս Սալահէտտինի ուժին տարողութիւնը լաւ հաշուած չըլլալով, մերժեց Սուլթանին առաջարկը:

Իսլամները այս մերժումէն առնուած, սկսան բուռն յարձակումի: Լատինները ուժգին զիմադրութիւն ցոյց տալին և քանի մը անգամներ ալ կրցան ծանր յարձակումներ ետ մղել. սակայն շատ չանցած զգացին թէ անել քաղաքականութեան հետեւած էին. մերժելով քաղաքին յանձնումը, և իրենց ինքնավստահութիւնը խախտեցաւ: Այս անգամ Պալեան իշխանը ըստիպուեցաւ զիմիկ Սալահէտտինի և հաշտութիւն խնդրել, ինչ որ մերժուեցաւ Սուլթանին կողմէ, առարկուելով թէ վերջին զոյժամ անօգուտ է, քանի որ մերժած էին սկիզբէն յանձնուիլ, և թէ Սալահէտտին այժմ իր օրինաւոր զիմուին անտես առնուելէն վերջ, իրաւունք ունէր սուրի ուժով տէր դառնալ Երուսաղէմի, և անոր բնակիչներուն հետ ունենալ այն վե-

բարերումը, որ ցոյց տրուած էր ինչպէս  
կերներուն կողմէ, երբ անոնք զբաւած  
էին զայն խաւաններէն:

Այս բանակցութիւններու ընթացքին  
սովոր զայրացաւ Երուսաղէմի մէջ և պա-  
շարեալները յուսահատութեան մատնուե-  
ցան: Պալեան իշխանը կրկնեց Սալահէտ-  
տինի մօտ հաշտութեան իր առաջարկը,  
այս անգամ խորհուրդ տալով քաղաքին  
սովամահ և յուսահատ բնակչութիւնը ծայ-  
րայն դժուրութիւններու չմղել և սպառնալով  
հակառակ պարագային, թէ պաշարեալ-  
ները որոշած են հիմնադատակ կործանել  
քաղաքը, այրել բոլոր մէջի մզկիթները,  
սրէ անցընել համայն խաւան գերիներն  
ու բնակչութիւնը, և այնպէս յանձնուիլ:

Սալահէտտին, տեսնելով հիմնովին յու-  
սահատ ժողովուրդին ծանր կացութիւնը,  
և նկատի առնելով ասոնց յուսահատ ա-  
րարքներու դիմելու պատրաստակամու-  
թիւնը, ընդունեցաւ հաշտութեան առա-  
ջարկը, պայմանաւ որ քաղաքին բնակիչ-  
ներուն ամէնքը փրկանք տան իրենց  
անձին, այրերը 10 ոսկի, կիները 5 ոսկի  
և մանուկները 2 ոսկի, իսկ վճարել չի  
կրցողները գերի համարուին: Այս պայ-  
մանները ընդունուելով թաշակիրներուն  
կողմէ Սալահէտտին ստացաւ քաղաքին  
բանալիները և 1187 Հոկտեմբեր 2ի Ուր-  
բաթ օր փառաւոր կերպով մտաւ Երուսա-  
ղէմ ու տէր դարձաւ անոր: Պալեան իշ-  
խանը իր գանձէն, 30000 ոսկի տուաւ իր  
ազգայններու փրկագին: Բայց քաղաքին  
խնդութիւնը այնքան շատ էր և թշուա-  
ռութիւնը այնքան մեծ, որ Սալահէտտի-  
նի գուլթը չարժեցաւ քրիստոնեաներու  
վրայ ու հրամայեց շատ մը երեւելիներու  
փրկանքը իր անձնական գանձէն վճարել:  
Նոյնպէս հրամայեց ազատ արձակել Գուր-  
տոն թագաւորի կիներն ու զաւակը որոնք  
հոն կը գտնուէին և ուրիշ բաւական թուով  
իշխաններ և իշխանուհիներ, որպէսզի ու-  
զած տեղերին երթան: Փրկագին տալ կըր-  
ցող լատիններուն գրեթէ բոլորն ալ արտօ-  
նութիւն խնդրեցին և մեկնեցան Երուսա-  
ղէմէն, որոնց շարքին կար նաև լատին  
պատրիարքը, որ հետը տարաւ Ս. Յարութեան  
տաճարին և միւս եկեղեցիներուն  
գանձերն ու զարդերը:

Սալահէտտինի հրամանով շատ մը և-

կեղեցիներ մզկիթի վերածուեցան, զի թա-  
շակիրները նոյն կերպով վերաբերուած էին  
մզկիթներու հանդէպ:

Սուրբ Յարութեան Տաճարը, ուր կը  
գտնուի Քրիստոսի Գերեզմանը, փակուե-  
ցաւ և քրիստոնեաներու արգիլուեցաւ ա-  
նոր մուտքը: Սուլթանին խորհուրդ տը-  
ւողներ եղան նոյն իսկ կործանել զայն,  
բայց քրիստոնեաներու ազաւանքներուն  
վրայ Սալահէտտին հրամայեց թողուլ զայն  
ինչպէս որ է: Ասոր փոխարէն Կոստանդնու-  
պոլսոյ Բիւզանդացի Կայսրը նորոգեց Ղա-  
լաթիոյ Արարական Մզկիթը:

Հայոց Ս. Յակոբի Մայրավանքը ա-  
զատելու համար, Երուսաղէմի Հայոց Պա-  
տրիարքը Աբրահամ Գ. Երուսաղէմացի,  
գլխից Սալահէտտինի ու ցոյց տալով իս-  
լամներու Մարգարէին, Օմար և Ալի խա-  
լիֆաներուն հայերուն տուած գրութիւն-  
ները, անոր պաշտպանութիւնը խնդրեց:  
Սուլթանը բարեացակամութեամբ ընդու-  
նեցաւ պատրիարքին խնդրանքը: Հայերը  
արտօնուեցան մնալու Ս. Սակոբի Վանքին  
մէջ, որու եկեղեցին սակայն փակուեցաւ  
և եօթը տարի վերջ յանձնուեցաւ: Հայե-  
րը խնդրեցին նաև Ս. Յարութեան Տաճա-  
րին բացումը, որը անոնց յանձնուեցաւ  
ծանր փրկանքի մը փոխարէն: Սալահէտ-  
տին հայերու հանդէպ իր համակրանքը  
ցոյց տալու համար Աբրահամ պատրիար-  
քին տուաւ հետեւեալ հրովարտակը:

### ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐ ԽՈՍՏ

\* Յոռեսէսը մարդ մըն է, որ դժուարութիւն  
մը կը տեսնէ ամէն պատկերով մէջ. մինչ  
շարաւարտ պատկերով մը կը տեսնէ ամէն  
դժուարութիւն մէջ:

\* Ի՛նչ աղուոր պիտի ըլլար երբ փոխանակ  
կրօնը փրկել ջանալու՝ քոյի սայիմք որ կրօնը  
մեզ փրկէր:

\* Երջանկութիւնը միշտ հո՛ն է, ուր մարդ  
զանի կը տեսնէ:

\* Իմաստուններու մէջ մեծացաւ և շուրջնեմ  
շաւ քան չգտայ. ո՛չ քի ուսումը. այլ գո՛րծն  
է զիստուր քանը. և ո՞վ որ շատ խօսի մեզի  
առիթ կը քանայ:

## ԴԻՒԱՆ ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲԱՅ

†

(Մարտիրոս վրդ. Կաթագլի Ռոսոսոպոյեն՝  
առ Նղիազար վրդ. Այնրապցի յնուսաղեմ)

Պանտագոյոյ մեծի սակս ընդհանուր մերոյս ազեան և տիեզերաբաղձ մեծի Բարունոյդ և իմոյս լոյս աշաց և տեղի ապաւէն Տէր Նղիազար սոփեստոյոյ հրաշալւոյ ձօնենցի յոգնատարփ ըղձիւ և երկրամած զիմաւ համոյր աստուածագործ և ի շնորհարաշխ սրբոյ աջոյդ և ողջոյն քրիստոսաւանդ սիրով Աստուած Սուրբ Հոգւոյն ի մեծի սգաւորէ և կարեմէր խոցեալ տարտամ յոգւոյ:

Ընդ սմին համառոտօրէն հարցումն կամիմ առնել ի դերեակայոյս առ Վեհ սրբազան՝ Թէ ո՞ր պակ և հի՞ բարիցէ եղանակ կայման Տեառնդ: Աստանօր յոյժ ճմլի սիրտ իմ և աղէխարշի լեարդ իմ, ո՞վ աշաց լոյս սիրելի և անմիջոց բարեկամ, զոչ գիտելն թշուառացելոյս՝ Թէ զորո՞յն բուն հարից ծրման, զի հաճոյ գտայց ի նոյն, զտարակուսականս Թէ զտրտմականս, զլաւականս Թէ զողբականս, զտղաղականս Թէ զբողբականս, զմխիթարանս Թէ զսփոփանս, այլ ևեթ գերկորոգեցից գերեմիականս բան. իցէ՞ երբեք լեալ հանգոյն ուղէտիցս. ձեզ ասեմ, ձեզ ասեմ, անցաւո՞րք ճանապարհի, արարէ՞ք զիս խելամուտ. միթէ՞ երկրորդ Արշակ իցես զրկեալ ի արքայական պերճութեանց և տանց ուրուք կապարանի կալով արգիլման ի ձեռս արանց խոտասրտաց: Ես ի քեզ յանձնեցի զՍուրբ Երուսաղէմայ բնմրտացութիւնն, իսկ դու առ ո՞վ ետուր. գիտե՞ս արդեօք եթէ իցեն զործակալքն հաստատուն յիւրեանց զործառնութիւնս: Ո՞վ յափշտակեաց ի մէջ զգանձն երկնային, ո՞վ խլեաց ի ձեռացս զմարգարիտն անգին, ո՞վ ստրկացոյց զմեզ և զզեցոյց մեզ զպատուատունս: Միթէ՞ հանգոյն Գարաւոնացոցն ջրակիր և փայտակիրս լինիցիմք, և կամ ըստ գրեցելոցն առ ետովք օտարի՞ւք շրջիցիմք յիշելով զվայելուէն Սիոն: Վա՛յ լսելացս, եղո՞ւկ տեսանելեացս, աւա՛ղ եղկելի ան-

ձինս. ճառեա՛, ո՞վ վիպասանդ Եկեղեցւոյ, զի՞ արդեօք լինիցիմք. եթէ ոք յերազի լայցէ՛ հարկ է յարթութեանն բերկրիլ. յերազի՞ իցեմք՝ ոչ գիտեմք, և կամ առ ո՞ հայի կատարած զործոյս տրտմականի:

Եւ արդ ի կարճոյ ճառեցից զեղեալն առ մեզ, զոր յայտ է զմեր վեց եօթն ոգւով առ պիղծն(\*) զիմելն: Կնացեալ մերձեցաք ի Պէլըզատ՝ չորիւք ժամու ուղիւք. եղև դարձ իւրեանց ի կորուստ: Ի նոյն աւուր իսկոյն խլեալ զարապայքս մեր մնացաք շուար ի մէջ անհուն զօրաց՝ ի սուրբ խաչի կիրակամտէն մինչև յերկուշարթի օր կէս, զոր չարն ևս եկեալ էանց ընդ այն, և մեր յանհնարս լեալ զիպաք աստ և անդ, հազիւ բորոտ ձիակ մի ճարեալ, և այնու ևս և Տէր Ղուկասն երեք օր վազեալ զկնի, զոր ամէն աւուր ժմ. ժամու և այլ աւելի ճանապարհ կու գնայր: Զի՞նչ երկարեցից, ի չորրորդումն աւուր հասեալ զկնի և ի պատշաճ ժամուն տըւաք զարդուհալն յօրինակ զայս՝ Թէ յերուսաղէմ Հայոց աղգին ամենեւիմք տեղիք չմնաց: Եւ իսկոյն ընդ լսել պղծոյն զանուն սուրբ տեղեացն, լլկեաց Բէեղեբուղն, շարժեաց լեգէոնն, ոյլափոխեալ զիմաւ ճշեաց զիւօրէն՝ աւելով. կորի՞ք քեաֆր կիտիք, կու գնայք խայմախամներու դրամ կու տայք, որ զսատակած պղծոյն տայ կարծիս: Այլ և հաշեաց՝ Թէ մինչ որ զձեր մէկ քանին ի քուրակ չտամ, դուք չէք լուր: Զթողին ամենեկն մեզ բերան բանալ. և այսու վարանմամբ դարձեալ եկաք յետրէնէ, և անտի դրօթն Տէր Ղուկասիւ յՆստամպոյ յղեցի, և մեք Սարգսիւ եկաք ի Թաքրտաղ, ոչ գիտելով զառաջիկայն. միթէ բարեբարն Աստուած զխեթկող զօրացուցէ և զսա յանուակապ ի դուրն ընկղմեցէ, ապա Թէ ոչ կորեաք իսպառ: Բայց հրամանուցդ անմարթ վարկանիմ ի դոյն յամելն. յառաջին սակաւ ծրիւն ևս էի ազգեալ չանսացիր. մեզ ա՛յն բարի թըւի, եթէ հնար է, բայց կամք Սրբութեանդ լիցի, զի մի՛ պարծեսցի թշնամին ի վերայ մեր իսպառ: Հոկտեմբերի ԺԱ. ծիրս [1656]:

Դարձեալ ողջոյն տամ քեզ, ա՛յ աղա

(\*) Կ'ականարկէ մեծ վէզիր Քէօփրիւլի Մէհմէտ փաշայի, որ նոր անցած էր պաշտօնի եւ կողմնակցութիւն կ'ընէր Յոյնքուն: Ծ. Հ.

Տէր Սուքիէ(\*), նէ՞ վար իմիշ ա՛ ճանբմ, պու ֆուգարա գուլընկըղի ունութմաստ- նըդ օլըր. պիր սէլամ իլէ հաթըրմըզ հօշ օլըրա՛. հէր քիմէ նէյլէտիք եա զիզէ դահի փայէ պօյլտը. ողջ լիւր: Մահտեսի Սար- գիսն ես զօուրբ աջդ կու համբուրէ: Մահ- տեսի Ստեփոյին ե այլ սյգը եզելոց ողջոյն:

Դ

(Մարտիրոս վրդ. Կաթագի՝ Կ. Պոլսէն,  
առ եղիազար Այնթապցի յնուսաղիւմ)

Բանիւ դերպանծ ե արդեամբք ան- բաղդատ, անաղտ հայելի ե ակն արեւու ծիրանածագ ե ոսկեհաճանչ լուսով ամպա- փայլ, ի տխրատեսակ խաւարային նսեմութեանց լուսաւորելով զանձինս յողորդոցաց, նմանեալ ջահաւոր աշտանակին, որ ի վե- րայ լերինն բարձու, թագ արքայական զանազան ե մեծազին ակամբք զարդարեալ ի շուք չնորհի թագաւորին Քրիստոսի. ի փոռս պարծանաց կաթուղիկէ եկեղեցւոյ ե մերոյ տեղի պարծանաց, սրբասնեալ մեծի երջանկափառ Բարուսեոյդ պանծա- լոյ, աստուածաբան ե տիեզերափայլ վար- դապետ ե վարդապետապետ Տէր եղիազար վերածայնեալ, այլ ես տեղապահ ես փո- խանորդ Տեառն Աստուածատրոյ Սուրբ երուսաղիմայ հայրապետի, երկցս երանեալ պետ ե իմոյս նըստացեալ զլիտոյս ծած- կոյթ ե հովանի եղիկոյս Մարտիրոսեայ Կազարացւոյ՝ հայցեմ աղերսիւ, զի ընկալ- ցի Տէրդ իմ զձօնեալս երկրպագութիւն յերկնաշուաց ե յաստուածահալից Տեառնդ Վեհի ե ընդ սրբոյ Հօրդ համայնց առն- թեր կացելոց կաթողին ըզձիւ ես արտա- սուաթափ հայեցողութեամբ, ողորմելի ես լալաթոր գիմօք ի Տէր յոյժ խնդալ:

Զի այս օրէն է տրտմազգեցից ե ի քաղցրատիպ հարց սրբացելոց երիւրի մը- տաց խոհականութեան, մանաւանդ թէ խելագիլ(?) ես, զոր ե յայտ է ի սոյն իսկ ծրեալ անարգ շարամանութեանցս: Եւ յետ այսր անվայելուչ ոճոյ գիտութիւն լի- ցի Վեհապատուութեանդ, զի յետ անջա- տելոյն մեր ի Սրբութենէդ ըստ հրամանի Տեառնդ, չխտորեալ յաջ կամ յահեակ,

այլ չեշտակի արշաւամբ մինչ ի իւր. օր ժամանեալ գտեղի առաք աղօթիւք Վե- հիդ, զոր ես ի տեսանելն զմեզ յոյժ բեր- կրեցաւ սիրտ մերային սիրելեաց ե մանա- ւանդ թէ համայն լուսաւորչադաւան մե- րոյինս ազեան՝ զընթեռնուլն զաւետալի օրհնութեանցն որ ի ձէնջ: Այլ ե պատմե- լով մեր սակս զականատես լեալ ձրիցն ե քաջութեանց զործելեաց Տեառնդ, լի ա- րարեալ ըստ Առաքելոյ, բերկրեցուցաք զա- մենեանն աւետալի համբաւիւք աւուրք մի քանի: Սպասելով Ստեփոյին՝ թէ զի՛նչ լինելոց է, ե յետ աւուրց բաղձաց եկն ե- հաս Ստեփոն բազում վարանամատոյց թըղ- թերովք, զոր ընթերցեալ տեղեկացաք զոր ինչ եղեալն էր:

Զի՛նչ առնիցեմք, զ՛վ աչաց լոյս Հայր ե եղբարք, եթէ զորպիսութիւն տեղւոյս հարցանիցէք՝ ահա՛ մեծ իշխեցող պիղծն(\*) բազում ե անթիւ զօրու չուեալ ի տեղւոյս ի մուան Յունիս ամսոյ զնելով յիւրն տե- ղապահ լատինասէր Աճմէտ փաշան ե ինքն կայ ի խումբս մարտի. ե մեք ոչ գիտելով զառաջիկայն, կեամք անմոռնչ: Զմուֆ- թին զոյգն ինչ պատճառէ աքսորելին զէպ ի Սոփիա ե գտեղն ետուն Պօլուլու կոչեալ անխրաւին. ե յառաջ քան զվտարիլն՝ զէ- զիրին քանիցս անգամ կոչեցեալ զխօճան առ ինքն սաստեալ էր՝ թէ մի՛ լիցի յետ ի- մոյ գնալուն անկեալ ի դռնէ գուռ ֆու- խարայի փողն տաղըթմիշ չանես: Այսպէս տարակուսել էր թողեալ զխօսքն. ոչ կա- բացաք զգիտաւորութիւն մտացն իմանալ: Եւ թէ զԱղթամարայ գիրն հարցանես՝ եկն մէկ հնացեալ գիր փաքսու բառիւ գրեալ աննշան ե անձեռն, ընդ նմին ես մէկ մու- սէվէտէի նման արապկաց բառիւ գրեալ Ումէրի անուամբ թուղթ մի: Այս երկու գիրս յառաջ քան զմեր յղեալ Ղաթըրճին եկն առ մեզ, ե զի՛նի փոքր ինչ աւուր եկն ե նա զատարկ, ե ի ձեր վանաց ահլոտնա- մէն չէր տուեալ ասելով Մաղաքիա Զէլէ- պին՝ թէ ես ուղարկեր եմ, ոչ գիտեմ զի՛ եղև: Այլ ե զիմ բերեալ փաշին կամ զա- տու արդերն տսիցես՝ կայ այնպէս կացեալ. զէրէ քանի մի տեղ ցոյց տըւաք, ամենե- քեան տսացին՝ թէ քանի այս պիղծն կեն- դանի է, այդ բանդ օլաճախ չէ: Վկայ բա-

(\*) Սուրիոս վրդ. հաւատարմիւր եղիազար Այն- օթապցիի, որուն ծառայութեան մէջ գտնուած է շարունակ. Ծ. 2.

(\*) Մեծ վեզիրը. Ծ. 2.

նիս նոյն ինքն վէզիրն, որ յաւուր միում ընդ խօճին զրուցեցին հարցանէր՝ թէ ի՞նչ եղև ձեր Հազրաթ Ումէրն, և խօճան ասեր էր՝ թէ Սուլթանըմ, քիմի պուշտա վէ քիմի կէլէճէք, ահտինամէ չօք պիզտէ: Ասեր է՝ թէ ինչո՞ւ զիս կու խարես, որպէս որ տեսի՝ ձեր ամէն սէնէտն սուտ, այն այլ սուտ է. ո՞ւստ ունիք զուք նոցա նման զավի սէնէտներ: Սա մէկ նենգաւոր չար մի է, անհնար է թէ զիւր շինած բանն կու ստէ. զի՞նչ առնեմք, միթէ Աստուած այց առնիցէ տառապեալ ազգիս մերոյ: Ահա այսպիսի տարակուսիւ շուարեալ կեամք, ոչ գիտելով զելս իրացն ի հնարաւորն: Էր իմն միւթարութիւն ի ձէնջ եկեալ զբռն ի միջի զասացեալն՝ թէ յոյս ունիմք առ ձեզ չկարօտիլ սակս խաղաղութիւն համոգեւոյ փաշին ընդ մէջ ձեր: Եթէ այդպէս լինիր, մեծարութիւն էր այն, այլ և այս պատրիկն ևս լուռք՝ թէ զայդ կու բարբանջէ եղեր, ապա չգիտեմք զճշմարտութիւն իրեն: Այլ և զխնդրեալ թափառու թաներուն մուղայաթ եմք, սրտով ուղած բան ափ չի տնկանիր, և թէ յերբ որ զբտանեմք՝ զիրին է զայն ընդ միումն յղել փութանակի: Բայց այժմ կայ զուժարեալ հեծելազօրն սոցա ի Պօղազհսարն. ոչ գիտել զվերջ և զկատարումն բանի՝ թէ ո՞ւր է կայանալոց խօճին կողմանէ: Դրամի փողի իսկի հոգ մի՛ կրէք, եթէ Աստուած այց առնիցէ՝ զրամ ու փող չատ կու զբտնուի, միայն թէ յաջողումն բանին ուղղեսցի ի բարին Աստուծով. անհնարինք ի մարդկանէ հնարաւորք են Աստուծոյ, զի նա է որ հոգայ վասն մեր: Եւ թէ զտեղեացնէն հարցանիցես՝ յոյժ աղճատեցան յայսմ ամի, թէ՛ զերեք հարիւր քուրէքճին և կամ ի վերայ էսնէֆներուն ձգեալ զանազան տուժանսն. թո՛ղ զայն որ այն թուժա(\*) կոչեցեալ պիղծն եկեալ ԺԸ. քսակ զուրուշ եկեղեցեացն առնել տուր, զոր Տէր Յիսուս սատակամահ առնիցէ զինքն մերձ ընդ մերձ:

Այլ եւ ձեզ կենդանութիւն՝ Թորոս կաթուղիկոսն փոխեցաւ ի Տէր, զոր մեք

հասեալ անթաղ մարմնոյն՝ ի նոյն զիշերի աւանդեալ՝ ընդ Մինտէրճուն թաղեալ ի հող գերեզմանի, Աստուած ողորմի ասելով զարձանք ի տուն: Բայց նա ինքն, որ է Խաչիկ Մինտէրճին(\*), զաղտ ի մէնջ զբտեալ իւրն քանի մի արբանեակ, մեռածի մօհրովն կտակագիր սահմանելով, յիւր անուանն պարաթ արարեալ չուեաց զէպ ի աշխարհն Կիլիկիա, և մեք յետոյ լուեալ մեղադրեցաք՝ թէ ընդէ՞ր առանց հարց եւ փորձ առնելոյ՝ Սոցոց, Հալպոց և Ատանացոց կամ մեր վարդապետաց սուտ իմաց մի չարէք: Տեսաք որ զժպատեհ իմն թլեցեալ զասացեալս մեր, և այլ բնաւին չի խօսեցաք. ելեալ գնաց, ոչ գիտեմ զի՞ եղև: Եւ այլ յուստեք լիցի մեր լուեալ պիտի և յօգուս բանս ի կեր առնոյ, անմեղաղիր լերուք և աղօթս արարէք առ Տէր, զի և զուք նովաւ զօրացարուք ի փառս իւր և ի պարծանս մեր, ամէն: Գրեցեալ Յունիոի ԻԶ [1657]. յաւուր ուրբաթով, ի Սուրբ Աստուածածին:

Եւ զայս ևս գիտովք, եթէ Աստուած աջողեալ զգործս մեր, թէ ի բարին ուղղեցաւ՝ բարի, ապա թէ ոչ՝ բան մի այլ միտք տրարաք, տեսանեմք թէ հրամանքդ ի՞նչ կու հաճիս: Հասան փաշայէն ի Հալպայ և Մուրթազայէն ի Ամթայ մէկ մէկ գիր վէզիրին. կարծեմք թէ նոցա խօսքն երկու չի լինիր զորա մօտն, զէրէ սորա կասկածըն ու ահն այն երկու փաշայէն է: Զայս այլ մուշաւարա արէք, հոգի վարդապետ, լաւ մուղայէթ եղիր ի մէջ թղթեաց, պուլա քի մէկ Հազրաթ Ումար մի գտանես կամ յերբ(?) և կամ այլուր. աստ չեղև հնար: Բաւեցի զանխարար, ողջ լերո՞ւք Տէրամբ: Այլ և Պուրսայեցի պառաւն, որ ի տեղդ է Մարիամ անուն, միթէ կարիցէ՞ք զտունն յիշատակ առնելոյ Սուրբ երուսաղիմայ. ուստ և զուստր ոչ ունի. քիչ մի սխլէթ արարէք, թէ տայ՝ նա՛ լաւ բան կու սահմանի. այլ և ի Պուրսայու առ Լատինս փախեալն: Այժմ կամ եղև սոցա և նորա, անպատճառ անպատճառ ի մերձակայ աւուրքս յոյս ունիմք տեսանել: Եւ այժմ Գասպարն ի տեղս է: Այս զրուց թագուն կայցէ առ ձեզ, մինչև յայլուստ լուիցէք:

(\*) Կ. Պոլսի պատրիարք Թովմաս Բերիացի, որուն ղէմ յաջորդ տարին մահապարտութեան վճիռ արձակուեցաւ եւ 1658 Օգոստ. 1ին իբր թէ մեռած գտնուեցաւ բանտին մէջ, եւ երկու օր յետոյ մարմինը ծովը նետուեցաւ Ոսկեղջիւրի կողմը: Ծ. Հ.

(\*) Խաչատուր Սեբաստացի Սիսի կաթողիկոսը, որ յաջորդեց Կ. Պոլսի վախճանած Թորոս Սեցիին: Ծ. Հ.

# ՆԱԽՆԱԿԱՆ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԸ

Ե. Քրիստոնեաները հեթանոսներու մեջ

Հեթանոսները ներողամիտ աչքով չէին դիտեր այս արշաւանքը. անոնք պահ մը փորձեցին ետ մղել զայն արիւնահեղ հաւածանքով մը, կամ վհատեցնել զայն խորամանկ օրէնսդրութեամբ: Ի՞նչ բաներու համար կը մեղադրէին քրիստոնեաները: — Շատ բաներու համար: Ամէնէն հին ամբաստանութիւնը, անոնց դէմ ուղղուած ներոնի ժամանակէն ի վեր, «մարդկային սեռին հանդէպ ատելութիւն» անուցանելն է: Երկրորդ դարուն վերջը անոր արծազանգը կը զաննէր սա ամբաստանութեան մէջ թէ անոնք «թշնամի էին բնական ամէն պահանջներու»: Ամբաստանութիւնը կ'առնէր, ուրեմն, իր սնոսիապաշտ վճռական ձեւը: «Քրիստոնեաները, կ'ըսէին անոնք, պատճառ են հանրային բոլոր աղէտներու. եթէ Տիրեր յորդի, եթէ նեղոս չողողէ դաշտերը, եթէ երկիրը սարսի, եթէ սովը կամ ժանտախտը աւերեն նահանգ մը՝ կ'աղաղակեն անմիջապէս. «Քրիստոնեաները առիւծներո՞ւն»: Անշուշտ, տգէտ ամբոխը կը հաւատար թէ անոնց մէջ կը գտնուէին կախարհներ, և զանազան պարագաներ նոյն ինքն Քրիստոսի վրայ ալ կը նետէին այս ահաւոր կասկածը: Ճարտար կախարդ մը, կ'ըսէին անոնք, ուսած եզրիպտոսի մէջ այդ երկրի թաքուն գիտութեան բոլոր գաղտնիքներով, սուրբուցած է Անոր յարութիւն առնելու կերպը: Հմայքներ և չարադիւթութիւններ կը կատարուէին մոգական բանաձեւներու միջոցաւ՝ գիշերային երգեցողութիւններու ընթացքին. և այս ամէնը բաւական ուշագրաւ նմանութիւն մը կ'ընծայէին արտասանուած աղօթքներու հետ գիշերային հաւաքոյթներու միջոցին, ուր հաւատացեալները երգ մը կ'երգէին Քրիստոսի ուղղուած, և իրենց մէջ կը բաշխէին անոր մարմինը և զայն կը ճաշակէին: Ասկէ ծնաւ ամբաստանութիւնը որդեւպանութեան և ամբարիշտ շուայտութիւններու — ինչպէս Թիեստի խնձոյքը, և Իզիպտոսի աղագաղժութիւնը: Այդ կարգի զրպարտութիւնները սամկին կողմէ տրուած բացատրութիւններն էին ինչ ինչ խորհրդաւոր եղանակներու,

զորս ամբոխը չի հասկընար, և որոնցմով կը վիրաւորուի: Այս յարձակումները կը մեկնուէին, դարձեալ, կարգ մը աղանդներու ապականեալ ծէսերուն և քրիստոնեական նուիրականացած պաշտամունքներու միջև եղած զրեթէ տնխուսափելի շփոթութեամբ մը: Կիրակին սուրբ պահելը (հեթանոսներէն արեւին յատկացուած օր), աղօթքի տառն արեւելք դառնալու սովորութիւնը, կը զրդէին ամբոխը կախարդութեան նոր ամբաստանութիւններ յերկրելու. և այն սարսափը՝ զոր հին աշխարհը ունէր այս արուեստին նկատմամբ, ա՛յնքան կենդանի էր որ, կը սոսկար անոր արդիւնքներէն: Չարադիւթութիւնները «ամբարշտութեան» ոճիւրը կը նետէին անոնց վրայ՝ որոնք յանցաւոր էին այդ բանին մէջ. և անոր հետեանքը կ'ըլլար մահուան պատիժը. և չարչարանքը կախարհներու համար ուրիշ բան չէ բայց եթէ քառութիւն մը: Օրէնքը այս ոճիւրին կը վերապահէր իր երեք ամէնէն դաժան պատիժները — կրակը, խաչը, գազանները: Փախով կախարդական զրքերուն, անոնք անմիջապէս պէտք է ոչնչացուէին:

Ներոնի պարտեզներու ողբերգութիւնէն ի վեր, քրիստոնեաներու անջատ գոյութիւնը քաջածանօթ էր: Անոնք հրեաներու եղբայրներ կը նկատուէին, բայց թշնամի-եղբայրներ, որոնց անժողովրդականութենէն իրենց բաժինը կ'ունենային, առանց սակայն պատասպարուելու միջոցն ունենալու այն թոյլտուութեան տակ՝ որով հրեութիւնը, իբր կրօնք նկատուած՝ չզաղրեցաւ պաշտպանուելէ նոյն իսկ իր ազգութեան կործանումէն ետք: «Հրէական բարքեր»ու և «անաստուածութեան» ամբաստանութիւնը ամէնէն ծանրագոյնը եղաւ, որ նետուեցաւ քրիստոնեաներու երեսին: Հըրեաներու բարքերուն հետեւը պատիժի արժանի չէր. սակայն մերժել հոռոյնեցիներու պաշտօնական կրօնը՝ առանց հըրեաներուն թոյլատրուած կրօնին չքմեղանքը ունենալու՝ բո՛ւն օրինական «անաստուածութիւն» էր: Այս համառօտուած բանաձեւին մէջ ամփոփուած կը թուին, առաջին դարու վախճանին, կառավարողներու և ժողովուրդին բոլոր գանգատները քրիստոնէից դէմ: Ասկէ զատ, քրիստոնեաները կ'արհամարհուէին և կը յանդի-

մանուէին հանրային դործերու մէջ իրենց անգործութեամբը եւ անհոգութեամբը. կամ մարդիկ անոնց մէջ կը տեսնէին նորութեանց սագրիչներ (Molitores rerum novarum = յեղափոխականներ): Այս արտայայտութիւնը հաշտ էր այն չարահամոթեան հետ որ կը տածուէր քրիստոնեաներուն դէմ, եւ կը տեսնէր անոնց մէջ «մարդկային սեռի թշնամիներ» — որ է ըսել, բառին բուն նշանակութեամբ՝ հակաակորդներ հաստատեալ կարգուսարքին: Որչափ բարձր դիրքի վրայ գտնուէին անոնք՝ ա՛յնքան աւելի կ'ենթարկուէին այս կարգի զրպարտութիւններու:

Անտարակոյս կեղծ-Վղեմէսեան գրութիւններով եւ Կղեմէս Աղեքսանդրացիի եւ Տերտուղիանոսի խտականութեամբը բանաձեւած հին կանոնները նպատակ ունին կանոնաւորել հաւատացեալներու ընթացքը: Անոնք կը պատուիրէին հաւատացելոց՝ կղզիանալ հեթանոսներէն, խուսափիլ անոնց տօներէն, անոնց խրախճանութիւններէն, անոնց ժողովներէն, նոյն իսկ անոնց շուկաներէն՝ օրուան պէտքերուն թոյլատրածին չափ. անոնք կը յանձնարարէին ուտել, խօսակցիլ, եւ ապրիլ իրարու հետ, եւ չկրել ընաւ գէնքեր, խոյս տալ հանրային ամէն պաշտօնէ, եւ վարչական գործերէ: Այս պայմաններով միայն կարելի էր հասնիլ երազուած կոտորելութեան:

Ասիկա իր շատ մը կէտերուն մէջ անգործնական վիճակ մըն է. եւ եթէ մէկ քանիներ կրցան, առանց երբեք թերանալու, համակերպիլ այս անձուկ կանոնին՝ պղտիկ թիւ մը կը ներկայացնեն անոնք: Տերտուղիանոս ինքն ալ կը խոստովանի զայն, երբ պետութեան մէջ քրիստոնէից անօգուտ եղած ըլլալուն կշտամբանքին կը պատասխանէ. «Մենք մեզ չենք բաժնիր աշխարհէն. իբրեւ նաւորդներ, զինուորներ, հողագործներ, վաճառականներ, գնորդներ, արուեստագէտ կամ արհեստաւոր մարդիկ՝ մենք կ'ապրինք ձեզի պէս, ձեզի հետ՝ ձեր հետ ունեցած մեր առեւտուրին չնորհիւ. չափազանցութիւնը, գեղծումը — ահաւասիկ այն բաները որոնցմէ կը խուսափինք»:

Ամէնօրեայ եւ ժամէ ի ժամ շփումը զոյութիւն ունէր, ուրեմն, հեթանոսներու

հետ. եւ այս յարաբերութիւնները շատ անգամ կը պարտաւորէին հաւատացեալները տեսնելու, լսելու, կրելու բոլոր այն բաները՝ զորս կը դատապարտէր իրենց հաւատքը: Ահաւասիկ քրիստոնեայ մը, որուն առջեւ կը ներկայանան պայմանագրութեան մը նուիրական ձեւերը. ստակ փոխ պիտի առնէ. փոխատուն կոտորուած է, եւ պայմանագրութիւնը կը պահանջէ խոստման երդումը: Հեթանոսը կ'երգուին նայ. քրիստոնեան՝ որ չուզեր իր կրօնքին զաղտնիքը մատնել՝ լուծիւն կը պահէ եւ գրաւոր հաւանութեամբ կը բաւականանայ: «Տէրը, կ'ըսէ ան ինքն իրեն, արգիլած է ամէն երգում, եւ ես կը հնազանդիմ. գրելը խօսիլ չէ ընաւ»: Տերտուղիանոս կը զայրանայ այս դատորոշութեան դէմ: «Դուն, կ'ըսէ ան փոխառուին, չրոգքելովդ ազգերու աստուածներուն յարգանք մ'ըրած կ'ըլլաս: Երբ վերջին դատաստանը դայ, ամբաստանող հրեշտակները երկնային դատարանին առջեւ պիտի հանեն անոնց կնիքներով գորշմուած քու պայմանագրութիւնդ»:

Վախն էր որ հաւատացեալին բերանը գոցած էր: Նման տկարութիւն մը ներկայ պիտի ընէր զայն հեթանոսական հանդիսութեանց, զոհերու, խրախճանութիւններու եւ կրկէսի խաղերու: Եւ դարձեալ կասկածոտ ամբոխի մը բռնութիւններէն խուսափելու համար էր որ հանրային տօնի օրերուն պիտի ստիպուէր լուսազարդել իր դուռը եւ պսակել զայն զափնիներով: Երբոր վախը զինք չառաջնորդէ՝ հարկն է որ երբեմն քրիստոնեան պիտի մղէ զիջումներու՝ զոր կը դատապարտէ իր հաւատքը: Արուեստագէտներ, գործաւորներ հաւատափոխ եղած են. քանդակագործներ, նկարիչներ, փորագրողներ, կճածեփիչներ, քանդակիչներ, կաղապարիչներ, ոսկեղծիչներ եւ ասեղնագործներ կ'աշխատէին շինել եւ զարդարել սուտ աստուածներու պատկերները: «Մենք կըրնա՞նք, կ'ըսեն անոնք, հրաժարիլ մեր օրագահիկէն: Փռու՞ կուգրի շինել՝ անոնց պաշտամունք մատուցանել չի նշանակեր»: Իսկ ոմանք կը շարունակեն ընել այդ բանը՝ նոյնիսկ սրբազան կարգերը ընդունելէ ետքն ալ: Սակայն եկեղեցին կ'ըսէ անոնց. «Դադրեցուցէ՛ք այդպիսի աշխա-

տանքները, եթէ չէք ուզեր կորսնցնել ձեր հողիները: Հեթանոսներու հետ ապրիլ պարտաւորուած ըլլալով, պէ՞տք է որ առնոց հետ կորսուինք: Ուրիշ աշխատանքներ չեն պակսիր ձեզի, աւելի յաճախ փնտրուած և աւելի զիւրին. ջրամբարներ, դարառափներ կրնաք ծնփել, ճարտարապետական մոտէլներ կրնաք գծագրել, զործածական առարկաներ ոսկեգրուագել: Աւելի զիւրին պիտի ըլլայ չինել կարասի մը կամ ունէ մետաղեայ տման՝ քան թէ քանդակողործել կամ ձուլել Արէսի արձան մը»:

Ի՞նչպէս սորվեցնել զեղեցիկ զպրութիւնքը առանց ուսուցանելու աստուածներու անունները, անոնց ծննդաբանութիւնը, անոնց ստորոգիւնները, անոնց առասպելները և առանց այդու խի անոնց յարգանք մը ընծայած ըլլալու: Ի՞նչպէս վաճառականութիւն ընել առանց երբեք ծախելու բան մը, որ կրնայ ծառայել կուռքերու պաշտամունքին: Ի՞նչպէս ծառայել հոգովմէական բանակներու մէջ, առանց հարկադրուելու մասնակցիլ քրիստոնէական խղճմտանքին կողմէ դատապարտուած արարողութիւններու: Պաշտամունքը աստուածներու, զինուորական թերափներու (Lares militares), բանակներու՝ վաշտերու (turmae) և զունդերու (centuria) պաշտպան ոգիներուն, կուռքերուն պէս պաշտուած և բուրումնաւէտուած արծուէզրօշներու — աշնապիտ առիթներ էին անոնք՝ ընտրելու ընդմէջ հաւատուրացութեան և մահուան: Դիւանադիտական տապալէզը իր հետ կը բերէ նոյնքան վտանգաւոր պարտականութիւններ: Երբոր դատաւորը կը զոհէ Ուրիմպոսի աստուածներուն, իր կցորդը կուտայ անոր գինին և կ'արտասանէ նուիրականացած խօսքերը, զիւանապետը կը նօթագրէ արտասանուած բանաձևը, բարապանը կը ծնծէ կամ կը չորչարէ մարտիրոսը, — քաջասիրտ քանի մը մարդոց քով, որոնք այդ պաշտօնները մերժեցին իրենց կեանքին զոյժով, քանի՞ ուրիշներ, սրտանց քրիստոնեայ մնալով հանգերձ, հնազանդեցան լուին այդ խորհիւի հրամաններուն:

Հանրային պաշտօններու տապալէզին գէմ է որ Տերաուդիանոս ամենէն աւելի ուժգնապէս կ'ընդգլխէ: «Կերջերս, կ'ըսէ ան, հարցուեցաւ թէ Աստուծոյ ծառան

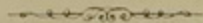
կրնա՞յ ստաճնել բարձրաստիճան զիրք մը, պաշտօն մը, մասնաւոր թոյլտրութեամբ կամ վարպետութեամբ ունէ կռապաշտական զործէ խուսափելու պայմանաւ: Կը յիշուին Յովսէփ և Դանիէլ, որոնք այսպէս կառավարեցին՝ ազատ ամէն պղծութենէ՝ Բաբելոնն ու Եգիպտոսը: Թող ի գործ դնեն, կ'ընդունիմ, պետական պաշտօնները, բայց առանց զոհելու, առանց նոյնիսկ զոհել հրամայելու, առանց պատրուճակներ հայթայթելու, առանց մեհեաններու պահպանման հոգ տանելու, առանց անոնց հասոյթներն ապահովելու, առանց անձնական կամ հանրային ծախքով ներկայացումներ տալու և անոնց նախագահելու: Հակառակ չեմ այդ բանին՝ եթէ կը կարծէք թէ կարելի է առիկա: Թաղապետական վարչութիւններն ալ կը ներկայացնէին դժուարաւ խուսափելի վտանգ մը: Կարծուածէն աւելի բազմաթիւ հաւատացեալներ քաղաքապետական պաշտօններու բարձրացան: Վաղնիտիանոսի մէկ հրովարտակը կը վկայէ տոբ: Մենաշնորհներու խայծով հրապուրուած՝ մերթալ բռնադատուած՝ անոնց կը հանդիպինք Եգիպտոսական Աղեքսանդրիոյ մէջ, Ափրիկէի մէջ, Սպանիոյ մէջ, ուր եկեղեցական ժողով մը եկեղեցիէն կը վտարէ երկապետներ՝ (Duumvirs) իրենց պաշտօնակալութեան տարւոյն միջոցին: Կը հանդիպինք անոնց անկասկած Ասիոյ մէջ, Պերկամայի մէջ, ուր կը լսենք թէ կառավարիչ մը կը հարցնէ Կարպոս վկային թէ տասնապետ (décurion) մը չէ՞ լինքը: Այդպէս էր Դադիւլոսի տխրողը, որ նահատակուած է 303-ին խուճ մը ափրիկեցիներու հետ, և զոր դատաւորը յանդիմանեց՝ իր ունեցած պաշտօնին հակառակ, կայսրութեան օրէնքներուն գէմ անհնազանդութեան օրինակը տուած ըլլալուն համար: Դանի մը տարիներ առաջ Դորիմեդոն, ծերակոյտի (Curie) նախագահը, մերժած էր նախագահել զոհի մը և նահատակուած: Սակայն շատ ցանցառ եղան, եթէ նկատի առնենք անունները անոնց որոնք չարչարուեցան, խղճի ազատութեան ակոյտեանները: Կը ճանչնանք անունները «Չորս Պսակեալներ»ու, որոնք նախասիրեցին մեռնիլ քան թէ քանդակել արձանը Եսկուլապին. Մարկեղոս հարիւրապետին, անձանօթ զինուորի մը, որ մերժեց հեթանոսական թագ

մը. ուրիշ երկու հոգիինն ալ՝ անկասկած, որոնց մասին կը խօսի սուրբն Կիպրիանոս, և որոնք մերժեցին մասնակցիլ հեթանոսական տօնի մը. անթիպատական բարապաններուն, Բասիլիդէսի, Մարինոսի՝ որոնք նախընտրեցին մահը, չուզելով երգում ընել աստուածներու անունով. զի՝ անապետի մը՝ որ նեակեց տախտակները, անոնց վրայ չարձանագրելու համար հաւատացեալի մը դատապարտութիւնը:

Բայց այն զինուորը, զոր կը զրուատէ Տերաուղիանոս, հետեող մը չգտաւ այն բանակին մէջ, ուր կը հաշուէր ա՛յնքան եղբայրներ. և հանրային կարծիքը դատապարտեց իրը անխոհմ՝ իր վեհանձն յանդգնութիւնը: Շատ մը զորձաւորներ և արուեստագէտներ շարունակեցին չինել կամ զարգարել կուսակաշտական պատկերները, երգումներն ընդունուեցան՝ եթէ չտրուեցան ալ, պաշտօնական ձեւակերպութեան համաձայն: Այս համակերպութիւններու հովանիին ներքեւն էր որ — համակերպութիւններ՝ ցաւալի, անխիժալ, բայց յանձն առնուած — նոր կրօնքը կրցաւ զարգանալ սուսնց չափէն աւելի ուռնցնելու Քրիստոսի անուան սիրոյն թափուած արեան գետը:

Յաճախ զժողով էր հաւատացեալներու կացութիւնը այն մարդոց մէջ՝ որոնց հետ ուէէ ազգականական կապ չիրենք չէր միացընէր. բայց կացութիւնը աւելի եղբարական կը դառնար իրենց սեփական ընտանիքին ծոցին մէջ: Աւանդական կրօնին լքումը՝ օճախ մը տակնուվրայ կ'ընէր, սիրտերը կը բզբէր: Տակիտոս կը պատմէ թէ հոռովմայեցի ազնուական տիկին մը, Պոմպոնիա Գրեկինա, մեղադրուեցաւ օտար աւելորդապաշտութեան մը համար և, հին սովորութեան մը համաձայն, հանդիսաւորապէս դատուեցաւ իր ամուսնին կողմէ, իր մերձաւորներու ներկայութեան: Սակայն անմեղ յայտարարուելով հանդերձ՝ ամբաստանութեան ծանրութեան տակ մնաց, սուգի զգեստներ հագած՝ երկա՛ր տարիներ թշուառ կեանք մը քաշկռակելով: Երբորդ դարուն սկիզբը, Վիրիա Պերպետուա տիկինը զազանաբեկ ըլլալու դատապարտուած՝ մէկ բանի մը համար միայն կը ցաւի — իր ձերուկ հօրը յամառութեան համար, որ ամբողջ ընտանիքին

մէջ մինակը հեթանոս մնացած էր և կը թախանձէր իր ազգիան որ պատահաւէն խուսափի: Ասկա կը թախանձէ, բայց ուրիշներ կ'անիծեն: «Տեսնուեցաւ, կ'ըսէ մեզի Սուրբ Յովհան Ռսկերերան, հայր մը որ մերժեց իր հաւատափոխ տղան. եղբայրներ՝ որոնք իրարու թշնամի եղան. տուններ՝ որոնք բաժանուեցան»: «Կը ճանչնամ, կը պատմէ Տերաուղիանոս, ամուսին մը այնքան նախանձոտ՝ որ ամենազգտիկ աղմուկը իր սենեակին մէջ, սոսկալի կասկածներու մէջ կը ձգէր զինքը»: Ամէն բան յանկարծ փոխուեցաւ սակայն. վասնզի կնիկը մինչև այն ատեն չափէն աւելի ազատ և թեթեալբարոյ՝ զազրեցաւ իր տունը ձգելով դուրս ելլելէ. — կրօնափոխ եղած էր. բայց մարդը անոր առաջարկեց ամէն բանի համբերել և աչք զոցել անոր ընթացքին՝ եթէ Քրիստոսէ հըրաժարիլ ուզէր. քրիստոնեան անոր աւելի ատելի էր քան անբարոյականը: Հայր մը ժառանգութենէ զրկեց իր դաւակը որ, ան ալ՝ քրիստոնեայ եղած՝ այդ վայրկեանէն սկսեալ զազրած էր զինքը նեղել իր անկարգութիւններովը: Տէր մը պատժեց իր գերին, որ թէև իրեն համար մեծ արժէք մը ունէր իր մատուցած ծառայութիւններով, բայց յանցաւոր էր հին պաշտամունքը լքած ըլլալուն համար:



#### ԱՍՏՈՒԱՆԱՅԻՆ ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

**Հարցում.**— Հաւասք, Յոյս եւ Սէր ինչո՞ւ համար ստուածային կը կոչուին:

**Պատասխան.**— Աստուծային կ'ըսուին՝ վստգի այս երեքն ալ Աստուծոյ կը վերաբերին: Հաւասք՝ կը տեսնուի՝ Ծայրագոյն Բարին, Յոյսով՝ կ'ակրեկայեմ Գերագոյն Բարին, Սիրով՝ կը ցանկանմ երեւոյցն Բարին. . . . Այս երեքը՝ ստուածային քրեմոնմեքու հեղո՛ւմն են մեր բանական հոգիին մէջ. ասոցով կ'ուզողուին դէպի երկնային կեանք. . . .

Հաւասքն իմն է, յոյսը՝ ումը, իսկ սէրը՝ շինուածը. . . .

Հաւասք կը վերաբերի անցեալին եւ ապագային. յոյսը՝ միայն ապագային, իսկ սէրը՝ ներկային, որ միտն է:

**ՑԱԹՆԻԱՅԻ Հարցմ. Հար. Թ. Պր. 24**

## Ս Ո Ւ Ն Ե Լ

Մեր պատմական աշխատակիցներին Լուսարարի փրանսերեն գիրքի մը հետեւեալ քաղ-մանութիւնը կը դնենք ՍԻՈՆի մէջ՝ նկատի ունենալով որ Հայք. եկեղեցիին իր պաշտամունք-նեւուն ընթացքին մեծ տեղ մը կուսայ խունկին, որ այնքան ազդեցիկ էր ծառայեց եկեղեցիին մէջ միասին և վերացուցիչ մրկողորս մը տեղ-ծերու։ Ինքնին փէյ մը չափազանցեալ՝ քայքայ շահեկան հաւատարմութիւն կը պարունակէ այս կտորը և զաղափար մը կուսայ ազատ ուրմա-դիրներու մտայնութեան մասին՝ այս տեսակի-սով։

ԽՈՒՆ.

Ա

Խունկը՝ ըստ Ազատ Որմնագիրներու .

Ամբողջովին գիտական հիմքերու վրայ կը կենայ խունկի գործածութիւնը։ Թա-քուն գիտութեան (Occultisme) հետեւողներ գիտեն . . . թէ տիեզերքի մէջ անշարժ ու անկենդան նիւթ ըստած բանը գոյութիւն չունի։ Ընդհակառակը, բնութեան մէջ ա-մէն իր, ամէն մէկ մարմին ունի ինքնա-յատուկ պարզ կամ բազմաբան թոթո-ցում մը, որ կը ճառագայթէ անկէ դուրս և անոր շուրջը։ Նաեւ իւրաքանչիւր քիմի-ական տարր ունի կարգ մը ինքնայատուկ ազդեցութիւններ, որոնք օգտակար կը հանդիսանան որոշ ուղղութեամբ կամ որոշ պարագաներու մէջ, իսկ անօգուտ և կամ վնասակար՝ տարրեր ուղղութեան վրայ։

Հետեւապէս խիստ դիւրին և կարելի է, օրինակի համար, մաքուր և ազնիւ տարրերէ բաղադրու թիւն մը շինել որ բը-նոյթը ունենայ մեր մէջ սուրբ և շինիչ զգացումներ ծնուցանելու։ Միւս կողմէ, մի-կնոյն դիւրութեամբ կարելի է շինել բա-ղադրութիւններ որոնց թոթոցումը ար-թընցնէ ամէնէն վարնոց և անբաղձալի զգացումներ։

Կարելի է չատերու քմծիծաղին պիտի արժանանանք. պիտի տարակուսին ըս-ուածներուն ճշմարտութեան վրայ։ Հաս-կնալի է ասիկա, արուած ըլլալով որ մարդ-կութիւնը, ընդհանուր առումով, ներկայիս

բարեշնչութեան այն աստիճանին վրայ է ուր կը տիրէ երկրորդ միտքը (mental in-férieur), որ իր կազմութեան բերումով իսկ չ'ուզեր գերազանցել իր սահմանը, և խըս-տօրէն աններող և մերժող կը հանդիսանայ այն բոլոր բաներուն նկատմամբ՝ որոնք չեն անցած իր անձնական ուսումնասիրութեան և փորձագութեան բովէն։

Ամէն ոք գիտէ թէ մինչև վերջին տա-րիններս ի՛նչ խոշընդոտ և հակամարտու-թիւններու հանդիպեցաւ ճանաչումը այն բոլոր ոչ-Ֆիզիքական երեոյթներու, որոնք քիչ թէ չաւտ անդին կ'անցնէին նիւթապաշտ գիտութեան սահմաններէն. սոյն երեոյթ-ներու կարգէն էին հեռագրալուծութիւնը, ինչ-պէս նաեւ յստակատեսութիւնը։

Բարեբախտաբար ժամանակները քիչ մը փոխուած են, և մարդիկ կը սկսին տա-կաւ ուս տակաւ համոզուիլ թէ՛ կեանքը առկուն է անտեսանելի ազդեցութիւննե-րով, որոնց տարողութեան և արժէքին վերահասու կ'ըլլան զգայուն անհատներ։ Խունկի ազդեցութիւնը այս տեսակէն է. (հմայեցողութիւն և կարգ մը գոհարեղէններու ազդեցութիւնն ալ այս տեսակէն է. ասոնցմէ ամէն մէկը ունի ինքնայատուկ թոթո-ցում, հետեւապէս արժէք կամ ազդեցու-թեան աստիճան)։

Օթեակի մէջ ծխուած խունկը բնոյթը ունի մաքրելու մարդկային մարմնոյ այն մասը որ երբեմն կը կոչուի «զգայական» մարմին. (corps astral, corps de désirs, emo-tional body, etc.), վասնզի խունկը կը պա-րունակէ խէժեր որոնցմէ արտաբուրող ազ-դեցութիւնը խիստ զօրաւոր է մաքրագոր-ծումի տեսակէտով։ Ինչպէս որ հականե-խիչ մը կը սպաննէ օդին մէջ վիտացող վնասակար մանրէները, նոյնպէս և խունկը փրկարար ազդեցութիւն մ'ունի նիւթի ան-տեսանելի խաւերուն վրայ։

Խունկի գործածութիւնը ուրիշ պաշ-տօններ ևս ունի։ Անտեսանելիին մէջ կան անհամար էակներ, (բարեշնչութեան բոլոր աստիճաններուն վրայ — Թրգ.)։ Խունկը կը հրապուրէ, կը քաշէ՝ (մթնոլորտը մաք-րելով — Թրգ.) մեղի և մեր գործին օգ-տակար էակներ, և կը վանէ այն տեսակ-ները որոնք ճիշդ հակառակը կրնան ընել։

Այս տեսակ խունկի մը բազկացուցիչ տարրերուն զլխաւորներն են՝ կնդրուկը

(benjoin, ասըլպէնտ) և լիբանոս կամ լիբանոն (oliban), որոնք խիստ կը զերացնեն մեր գործը: Կնդրուկի զօրաւոր և մաքրագործիչ ուժը մեղմէ կը վանէ կոշտ և զգայամուր ընդ մոտածում և զգացումները: Լիբանոնի գերը տարբեր է. ասիկայ կ'ըստեղծէ խաղաղութեան և նուիրումի մըթնոլորտ մը, և մեր «զգայական մարմին»-ին մէջ կ'արթնցէ այնպիսի վիճակ կամ տրամադրութիւն մը, որով կարելի կը դառնայ մեղի համար՝ զգալ բարձրէն եկող հոգեկան ազդեցութիւնները և պատասխանել տնոնց:

Հաւասարապէս օգտակար է նաև վարդի հիւթը, որ կը զօրացնէ ձեռք բերուած լաւ արդիւնքը:

Արձակուած ոյժը մեծ համեմատութիւններու կը հասնի երբ խուսկը մազնիսացուի զիտակից կերպով: Օրինակի համար, երբ լիբանոսը մազնիսացուի զօրաւոր կամքով մը՝ խաղաղութեան, հանդարտութեան և նուիրումի տեսակէտներով կամ ուղղութեամբ, սոյն գործողութիւնով կ'ընայ հարկւարապատկուիլ անոր ազդեցութիւնը: Այս բանին համար է որ եկեղեցիին մէջ օրուան պատարագին է որ կ'օրհնէ խուսկը, և ասոր համար է որ Մասնական օթեակներուն մէջ խուսկը վերապահուիլին կը բերեն որպէս զի օրհնէ զայն և անոր հաղորդէ ինչ ինչ յատկութիւններ՝ օրուան աշխատանքին բնութեան համեմատ:

Եկեղեցիին մէջ օրհնուած ջուրի սըրսկումը ուրիշ միջոց մըն է նմանօրինակ արդիւնք մը յառաջ բերելու համար. սակայն խուսկին առաւելութիւնը հոն է որ այն կը բարձրանայ օդին մէջ և անոր իւրաքանչիւր մասնիկը բնականօրէն կ'ըլլայ մաքրիչ ոյժով և օրհնութիւնով:

Ամենօրեայ կեանքի բոլոր պահերուն, մասնաւորապէս օթեակի մէջ և այս վերջնոյն աշխատանքը զիւրացնելու համար, պէտք է որ իւրաքանչիւր որմնագիր հակէ որպէս զի իր մտքին մէջ մուտք գաննէ միմիայն մտային և զգացողական խիստ սակաւթիւ բայց յստակ և զօրաւոր թաթաղումներ: Այսպէս կը պատահի յաճախ որ միտքը թատերավայր ըլլայ մինչև իսկ քառասուն կամ յիսուն, բազմագոյն և ալլազան խոհերէ և զգացումներէ կազմուած

յորձանքի մը՝ որուն իւրաքանչիւր բաղկացուցիչ տարրը կազմուած կ'ըլլայ մեծ ու փոքր շփոթութիւններէ, տատամսումներէ, մտահոգութիւններէ, փափաքներէ և այլն, և այլն: Յայտնի է որ մարդ մը շնորհքով աշխատանք (Որմնագրական պաշտամունք — Թրգ.) չկրնար կատարել, և իր հոգեւոր յառաջդիմութիւնը և բարեշրջումը կը յապաղի և կը վառնգուի, ցորչափ սոյն յորձանքները տիրեն իր սրտին ու մտքին մէջ:

Արդ, եթէ ան իւրապէս կը փափաքի որ կարգ ու սարք մտնէ իր զգայական և մտային վիճակին մէջ, խուսկը անոր կ'ընձեռէ կազդուելի և զօրացուցիչ թաթաղումներու հոսանք մը, որով յոյժ կը զիւրանայ կարգ ու կանոնը վերահաստատելու և խաղաղութիւն ու հաւասարակշռութիւն ստեղծելու զժուարին գործը:

Յաճախ կը հանդիպինք խուսկի դէմ նախապաշարուած միտքերու կամ գաղափարներու, որոնք առարկելի կը գաննեն անոր գործածութիւնը: Այս ըսողները սըխալ տուեալի մը վրայ հիմնուած ըլլալ կը թուին ըսելով թէ խուսկը հնարք կամ սեպհականութիւնը եղած ըլլայ միմիայն Պապական և կարգ մը Անգլիկան եկեղեցիներու: Հասկնալի է այս, որովհետեւ Արեւմտեան երկիրներու մէջ խուսկը գրեթէ միմիայն սոյն եկեղեցիներու մէջ կը տեսնուի: Սակայն Արեւելքի մէջ ճամբորդած և կամ սոյն խնդիրը մօտէն ուսումնասիրած մարդիկ տարբեր կը խորհին: Աշխարհի բոլոր կրօնքները խուսկը կը գործածեն մէկ կամ միւս ձևին մէջ: Խուսկը կը ծխայ Հնդկ, Զրադաշտական և այլն մեհեաններուն մէջ. տեղ ունի նաև Զինաստանի և Ճապոնի Շինթոյականութեան մէջ: Կը գործածուէր Յունաստանի, հին Հռովմի, Պարսկաստանի մէջ: Կը գործածուէր Միթրայի (Միհր) արարողութեանց մէջ:

Պապական եկեղեցին և միւսները (հեղինակը կրնար աւելցնել «բոլոր Արեւելեան եկեղեցիները» — Թրգ.) հոգ կը տանին որպէս զի զանց չառնուի խուսկը, որովհետեւ զիտեն անոր օգուտները:

Ինչո՞ւ մենք, Որմնագիրներս, չընենք անոնց պէս:

LE COTÉ OCCULTE  
DE LA FRANC-MACONNERIE

Հայացող  
ԼՈՒՍՍՐԱՐ

Երես 92 — 94

## ԻՐԵՐՕԳՆՈՒԹԻՒՆ

Աստուածսիրութեան և եղբայրսիրութեան սկզբունքներուն մոռացման հետեւանքը կ'ըլլայ ոչ միայն քրիստոնէական՝ այլ նաեւ մարդկային իրերօգնութեան տկարացումը, պակասումը:

Հոս խօսքերնիս իրերօգնութեան, այսինքն, անհատական փոխադարձ օգնութեան վրայ պիտի ըլլայ, այսինքն, այն անձնական աջակցութեան, զոր ապնիւ զգացումներու փոքր ի շատէ տէր ամէն մարդ կրնայ ու պէ՛տք է ընծայէ իր նմանին: Ճշմարիտ յուզումով մը կ'ողջունենք այն անթիւ հիմնարկութիւնները՝ որոնց մեր սնափառ, ետպաշտ և նիւթապաշտ դարուն մէջ փթթիլն ու ծաղկիլը կը տեսնուի:

Ստուգապէս բարեփոխական սքանչելի հիմնարկութիւններ կը ծաղկին այսօր: Անոնցմէ ոմանք տղաքը ու որբերը կը պաշտպանեն, ոմանք հիւանդներու ու տկարներու կ'օգնեն, ոմանք աղքատներու ու անզորք մնացածներու. ամէնուն միակ նըպատակն է թեթեւցնել մարդկային տառապանքները ու չքաւոր թշուառներու պիտոյքը հոգալ: Բայց թէ այս բարեփոխական ձեռնարկները ներշնչուած ըլլան քրիստոնէական ոգիէ՝ չենք համարձակիր զայդ ըսել: Մենք անոնց գոյութիւնը յիշատակած ատեննիս առաջադրած չենք քննել թէ ի՞նչ ոգիով յղացուած ու կազմուած են անոնք. բաւական է որ այդ ոգին ըլլայ մարդասիրական՝ որպէսզի ճանշանք անոնց արժանիքը:

Սակայն մեզ համար թէ՛ հաճոյք է թէ պարտականութիւն՝ խոստովանիլ թէ ստուգապէս կան սոսկ մարդասիրական ներշնչումով ձեռնարկներ՝ որ քրիստոնէական-եղբայրսիրական օգնութեան պայմաններուն կը համապատասխանեն: Խիստ զովիւ ձեռնարկ մը կայ, ջերմապէս հոգածու ուր նպաստընկալ մասնակիներ թէ՛ հոգեւոր և թէ մարմնաւոր աջակցութիւն կ'ընդունին: Անոնց հոգեւոր պահպանութիւնը իրենց մարմնոյն հոգածութեան հետ համընթաց կ'երթայ. յոյժ գեղեցիկ ու զովիւ ձեռնարկ մ'է ասիկա՝ որ ամէնուն հիացումը ու երախտագիտութիւնը կը շարժէ ու պ-

մէնուս պարտականութիւնն է առատաձեռն նուէրներով օժանդակել այս պատուական հիմնարկութեան: Սակայն ցաւօք սրտի կ'ըսենք թէ մարդասիրական բոլոր ձեռնարկները արժանի չեն երեսար այսպիսի զովեստներու. հաւաքական փոխադարձ օգնութեան հիմնարկութիւններու բարդաւած վիճակը անզգալի եղանակաւ մը մեր միտքը՝ կը տանի անհատական իրերօգնութեան: Գտնելի ուշի ուշով ի նկատ առնելով այդ բարդաւած վիճակը՝ մարդ կը խորհի թէ աստիճան մը պատճառ չէ՞ եղած անհատական իրերօգնութեան նուազումին՝ զոր յիշեցինք վերեւ:

Ջանա՛նք ուշադիր տկնարկ մը ձգելու:

\* \* \*

Իրողութեան մէջ մարդիկ իրենց անձին վրայ միայն կը խորհին, ինքզինքնուն վրայ միայն կը մտածեն. «այս ինչին, այնինչին հոգը տանելու ի՞նչ պէտք ունիմ»: «Ի՞նչ կուզայ ձեռքէս», կ'ըսեն: Ի՞նչ ընել կրնալինքնին չեն տեսներ՝ վասն զի չեն ուզեր տեսնել, վասն զի անյազթելի անփութութեան ու անզգայութեան մը մէջ չեն ուզեր որեւէ մէկու համար որեւէ աշխատութիւն յանձն առնել, և ոչ ամենափոքր նեղութիւն մ'ունենալ. իրենց հանգիստը միայն կը սիրեն: Ով որ այդ հանգիստը ամենադոյզն կերպով խոռովելու հարկին մէջ գտնուի՝ տաղտկալի մէկը կը համարուի՝ որու ներկայութիւնը կը նեղէ զիրենք: Իմացիներ անհանգիստ ընող մէկն է այն անհատն, որու մասին խօսք լսել չեն ուզեր իրենց ետասէր հանգարտութիւնը չվրդովելու համար: Այս կերպ տրամաբանելով ու զգալով աւելի հեշտ կը գտնեն հեռուանց միայն շահագրգռուիլ մէկով, խիստ հեռուանց, հնար եղածին չափ հեռուանց, և այս՝ յաջողութիւն գտած հիմնարկութիւններու միջոցաւ, որոնց ստէպ ջնջին հանգանակութիւն մը տալով կը գոհանան, ու այս կերպով կը համոզուին հուսկ որ այդ հիմնարկութիւններէն մէկուն գոյն չափով մասնակցիլը իրենց համար անձնական ճիգ մը թափելու հարկ չի թողուր, և ուրիշին օգնելու պարտականութիւնը գուցէ աւելի լաւ կերպով կատարուած կ'ըլլայ:

Երիտասարդ տիկինն մը՝ որ սրտի տէր է ալ, այս վերջին օրերս կը խնդրուէր չա-

հաքրքրուել որք ու իրեն մօտերը բնակող ընտանիքով մը՝ որ ֆրանքի անընդհատ անկումով ու ապրուստի շարունակ սղացումով նեղ կացութեան մը մէջ կը գտնուէր։ Ինչ կ'ըլլայ պատասխանը. «Ե՞ս մտածեմ այդ ընտանիքը. ինչ հոգս. իմ գործերուս իմ տունուտեղիս հոգը ո՞վ պիտի տանի. ժամանակ ունի՞մ ուրիշին հոգերովը զբաղելու։ Արդէն կարօտներու համար եղած հանգանակութեանց բաւական ստակ կը վճարեմ, եւ անոնց նկատմամբ որեւէ պարտականութեանէ ինքզինքս ազատ համարելու իրաւունք ունիմ»։

Ինչ կը խորհիք տիկնոջ այդ խորհելակերպին վրայ, որ կ'երեւի թէ հետզհետէ կը տարածուի բոլոր ընկերային միջավայրերու մէջ, և խիստ ցաւովի պարտազայմ է։ Մեր ամէնուս պարտականութիւնն է այսպիսի դատողութեան մը դէմ բողոքել։ Հարկ է որ ամէն մէկը զիտնայ որ եթէ լուռ ու գոլկիլի բան մ'է հաւաքական օգնութեան ձեռնարկներու քսակովը օգնել, այդ բանը չիբնար տնտեսական օգնութեան պարտքէն ազատ թողուլ դմել։ Երկար դարեր կան որ «բոլորմութիւնը քսակէն չգար» ըսած է սուրբն Օգոստինոս։

\* \* \*

Նախնիք վեհ սրտի տէր՝ փառք Աստուծոյ, ուրիշ օրինակներ տուած՝ ուրիշ դասեր թողած են մեզի. իրենց ժամանակները ամէն անհատ հաճոյք կը զգար իր ընկերին օգնութեան հասնելու, երբ ատիկա իրմէ խնդրէր աջակցութիւն։ Պէտք կա՞ր երկիր հերկելու, պարտէջ մշակելու, ծառեր տնկելու, ճերմակեղէն լուալու, տղոց կեր տալու, մօր մ'օգնելու իր հիւանդութեան մէջ, ծերացած ծնողքներ խնամելու, մէկը մխրթարելու, միւսին սիրտ տալու. անմիջապէս կարկառող ձեռք մը, նուիրուող սիրտ մը՝ խելք մը մէջտեղ կ'իւլէր ու պատեն ժամանակին կը փութար նեղութեան մէջ գտնուող մէկու մը օգնութեան հասնելու։ Ասիկա իր մեծ շնորհակալիքը յայտնելով բաժնուած միջոցին չէր մոռնար գօչել. «Ես ալ իմ կարգիս պատրաստ եմ ձեռքէս եկածն ընելու»։

Այսպիսի երախտագիտական խօսքեր չեն լսուիր հիմայ եւ ըստ ամէն հաւանականութեան այլ ևս իսպառ չպիտի լսուին

եթէ հակազդում մը չըլլայ։ Բնենք սակայն թէ անհատական օգնութեան այս նուազումին պատասխանատուութիւնը վերագրելի չէ արդի մարդոց հասարակութեան միայն, որոնք իրենց նմանին օգնելու վիճակի մէջ՝ կը զլանան այդ օգնութիւնը։ Երախտը նկատելու ապերախութիւնը բաժին մ'ունի բանին մէջ, ու նոյն խել խոշոր բաժին մը։ Յաճախ տեսակ մը զէզ անտարբերութիւն կ'ըլլայ պատասխանը ուրիշի օգնութեան հասնելու համար եղած ամենէն գովելի ջանքերուն։ Եղածը քիչ է, պէտք էր աւելին ըլլալ. շատ անգամներ երախտը նկատելու այնպէս կը համարի թէ եղած օգնութեան աւելիին ունէր իրաւունք, ու եթէ բոցէ ի բաց ալ չզրուցէ՝ բանը զիմացիլին կերպով մը հասկցնելու չնեղուիր։

Արդ, եթէ գերբնական բան մը չգայ ոյժ տալ զիմացիլին օգնելու փախաբին՝ հուսկ տաղտուկ կը զգայ մէկը տեսնելով որ փոխանակ արդիւնական վերաբերումով մը շնորհակալիք յայտնուելու սա տեսակ պատասխան մը կը լսէ։

«Այս ըրածդ մեծ բան մը չէր, այլ աւելի գուարճութիւն մը ձեզ համար»։

«Ինձի՞ համար ըրիք այս բանը. մե՞ղք, այս ինչ բանը ինձ աւելի օգտակար պիտի ըլլար»։ Կան անտնկներ՝ որք գուարճութիւն կը զգան ուրիշներու գործին խառնուելու։

Եւ սա՛ վերջինը գոհար մ'է իսկապէս։ «Հարուստները կ'ուզեն բանով մը ժամանակնին անցունել. պէտք են շնորհակալ ըլլալ երբ զբաղման այսպիսի առիթ մը կը գտնեն»։

Յայտնի է թէ խրախուսիչ չեն այսպիսի արտայայտութիւններ՝ որոնց մէջ աւելի յանդիմանութիւն կայ քան թէ շնորհակալութիւն։

Ահա մեր օրերուն ինչ ջուրերու մէջ է գուտ մարդկային զգացմանց մէջ իր ազդելուն ունեցող անհատական իոերօգնութիւնը։

ՍԵՏԱՍՏԻԷՆ ՀԵՐՇԵՐ  
ՍՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Թրգ. ՄԵՍՐՈՊ ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ

ՍՈՒՆ ԹԻՒ 11 էջ 360 Բ. Սիւնակ վարէն սղ 13 եւ 14 դարձեալ բառը կարգալ փակեալ։

## ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

## ՄԻԻԹԱՐ ԱՅՐԻՎԱՆԵՑԻ

ՀԱՐԱՐԻՑ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԵՐԿԵՐ

1. Մխիթար Այրիվանեցին յայտնի է մեր մատենագրութեան պատմութեան և գրչութեան արուեստի մէջ իւր ժամանակագրութեամբ<sup>(1)</sup> և մեծ ձառնարկով<sup>(2)</sup>։ Գրել է նա և Գանձեր, բայց դեռ ևս անձանօթ բանասիրութեան իրենց բովանդակութեան և գրական արժանաւորութեան տեսակետով։ Ժամանակագրութիւնը, թէև ցամաք և աղքատ իւր նորութիւններով, բայց ոչ բոլորովին անարժէք։ մինչև իսկ ԺԻ. դարու մի քանի տեղեկութիւնները համար միակ աղբիւրն է նա։

2. Իւր տեսակի մէջ շատ աւելի արժէքաւոր է, նոյն իսկ առաջնակարգ՝ նորա ձառնարկը, ոչ իւր արտաքին ձևութեամբ կամ գեղեցկութեամբ, այլ հարուստ բովանդակութեամբ<sup>(3)</sup>։ Ուրքան մեծ է եղել այդ ժողովածուն, ասել չենք կարող, վերջից պակասաւոր լինելու պատճառով, բայց հէնց այժմ էլ ձեռքի տակ ունինք մի պատկառելի գործ, 1118 թերթանոց, 35, 5 x 24 սմ. մեծութեամբ, երկսիւն՝ իւրաքանչիւրը 28, 5 x 9, 8 սմ., որ գրել է Մխիթար Այրիվանեցին իւր ձեռքով, շեղագրին մօտ անցման բոլորգրով, թղթի վերայ<sup>(4)</sup>։ Սարգիս անունով մի գրիչ միայն օգնել է պարզ և հասարակ, զծական զարդագրութեան մէջ, երբեմն լուսանցքում նշանակելով իւր անունը։ «Սարգիս գրիչ առ քս. յիշեալ 723 ր»։ Սարգիս գիրը կանոնաւոր բոլորգիր է և միանգամայն տարբեր ամբողջ ձեռագրի գրչութիւնից, որով և հաստատ կարելի է ասել, որ նա ոչ մի մասնակցութիւն չունի բուն գրչութեան մէջ։ Մասնակից էր նաև Անանէն, որի անունն յիշատակութիւնն ունի Մխիթարը անվաւեր գրքերի ցան-

կի վերջում։ «Զայս ևս և Անանէ գրեցաք ի վիմի քաղաքի, որ եկեղեցի աւրհնեցաք»<sup>(5)</sup>, ինչպէս ոմն Ստեփանոս սարկաւազ, որի անունն յիշատակութիւնն ևս ունինք ձեռագրի մէջ։

Մխիթարի ձեռքով գրուած ընդարձակ յիշատակարան չունինք. այդ, հաւանօրէն, բոտ սովորութեան վերջում կը լինէր որ ընկել է այժմ, և ո՞վ գիտէ ի՞նչ թանկագին տեղեկութիւններով Գեղարդայ վանքի, իւր անձի և վանքի պատրոն Պոռչ իշխանի և նորա շինարարութեան մասին, որին «աշխարհաշէն» է անուանում իւր ժամանակագրութեան մէջ։ Բայց կոն մի քանի փոքր յիշատակարաններ, որոնցից իմանում ենք, որ Մխիթարն ինքն է ձեռագրի գրիչն ու ստացողը. այսպէս 7ր. «աւգնեա Յս. և ողորմեա տը. Մխիթար վղիս, գրողիս և ստացողիս ամառունչ. սը. կտակիս, յառաջին աստիճանիս (?)» 40ա. «Ողորմեա քս. ամ. տը. Մխ. վղիս, գլծաւղի և ստացի», կամ 976ա. «քս. ամ. քաւիս զմեղս տը. Մխ. վղիս. նոցա բարէխաւսութը. (առանց պատուի), որք հայցեցին և կատարեցին զհրամելս ի սմա (Բարսեղ կապաղովկացու Պահոց, Հարցողաց գրքի և վեցաւրեա արարչութեան ձառերի վերջում)»։

Չունինք նաև գրչութեան թուականը. բայց բարեբախտաբար պատարագի արարչութեան «Գոհութիւն և փառաբանութիւն» քարոզի մէջ յիշուած են ժամանակակից կաթողիկոսի և թագաւորների անունները, որով և հնարաւոր է մօտաւոր ժամանակը որոշել, 79-80ա. «և ամ. ուղղափառ եպ.։ Հայրապետին ՀԱոց(!) տն. Յակ. և մերո արհի եպիս. տը. Մխ. որ զպատ։ եւ վս. զարութե. յաղթութե. թագաւորաց քրիստոնէից և իշխանաց բարեպաշտից. քսապաւր. արքային Լեոնի և Դեմետրէի և ա. զօրագլխաց և զաւրաց նոցին. »։ Յակոբ Կլայեցու կաթողիկոսութեան տարիներն են 1268-1286<sup>(6)</sup>, Լե-

(1) Հրատարակել են Մկրտիչ Էմին. Մոսկուա. 1860 և Ք. Պատկանեան. ՍՊ։

(2) Ձեռ. Էջմ. N 944/1500 (Կար. 924)։

(3) Տաշեան. Յուցակ։

(4) Համ. մեր Գրչութեան Արուեստը. Գ. Բարտեղ հայ հնագրութեան. 1913. § 101. Մխիթարի ձեռքը՝ տախտ. ՀԲ։

(5) Մէջ բերուած վկայութեան մասին տ. Գալէմբարեան. ՀԱ. 1891. 161-167; Արարատ. 1895. 408; Մեսրոպ եպ. Տէր Մովսէսեան. Uemnepeboda Tudnuu Gn. 1902. 242; Ն. Ակինեան. ՀԱ. 1907. 242; «ի վիմի քաղաքի» արտայայտութեան պարզ լուծումը քիչ յետոյ։

(6) Ձեռ. Էջմ. N 222, 287ա. «Արդ գրեցաւ սպ

ւոնի թագաւորութիւնը 1270-1289<sup>(1)</sup> եւ Դեմետրիէնը 1272-1289<sup>(2)</sup> ասել է թէ Չեռազիրը գրուած է 1272-1286 թ. թ. մէջ։ Այս տեղից պարզ է նաեւ, թէ Մխիթար Այրիվանեցին արքեպիսկոպոս էր<sup>(3)</sup>։

3. Այրիվանեցու ժամանակագրութիւնը վերջանում է ՁԼԸ (ըստ Մխիթարի հաշուի 1291) թուականով. նոյն ժամանակից է եւ նորագլուտ արձանագրութիւնը, որ ինքը քանդակել է տուել իւր շինած առանձնութեան քարայրի պատին<sup>(4)</sup>։ Ահա այդ արձանագրութիւնը.

ի թվիս հայոց 26 է. ի դիտաւետութեն. տն. Յակոբայ, որ յայսմ ամի կարգեցաւ առաջնորդ ար. եւ կեղեցեալ...։ Նորա կաթողիկոսութիւնը տուել է քսան տարի՝ (Սամուէլ Անեցու շար. եր. 151, 1268-1286. ինչպէս ճշդել է Օրմանեանը իւր Ազգապատմութիւն մէջ եր. 1663 եւ 1692)։

(<sup>1</sup>) Հեթում Ա. վախճանուել է «ի թուականութեան 26թ» յամոյս հոկտեմբերի, ԻԸ. եւ աւրն է երերշարթի»։ Չեռ. էջմ. N 153/345, 48ա. իսկ Լեւոն Գ. «հանգեալ ի քս. ՁԼԸ յամոսանն փետրուարի, Գ. յաւուր շարթու. Չեռ. էջմ. N 1496 ն. ց.։ Սամուէլ Անեցու շարունակողը «ի ՁԼԸ թվին» է նշանակուած Լեւոնի մահը։

(<sup>2</sup>) Չեռ. էջմ. N 1682, 92բ. «Աւաղ մեծի աղետիս եւ անմիթար ոգոյս, որ եհաս տանս վրաց եւ բրիտանէից, զի սպանաւ թագաւորն Դեմետրէ յազգէն նետողաց ոչինչ մահու պարտական. ի Սահմի ամոյս եւ էր թին ՁԼԸ»։ Արարատ. 1895. 298. Սոկրատայ եկեղ. Պատմ. հրատ. Մեսրոպ վ. ի իր.։ Օրբէլեան. Պատմ. Թիֆլիս. 1911. 425. 430.

(<sup>3</sup>) Առաջ Հայ եկեղեցու մէջ վարդապետութիւնը մի տեսակ գիտական աստիճան էր, որ ըստանում էին աւագոցոյն մի վարդապետ — վարժապետից որոշ հմտութիւն եւ վարդապետական յառաջադիմութիւն ցոյց տալուց յետոյ։ Սովորական էր նախկնականների, երբեմն մինչեւ իսկ կաթողիկոսների համար վարդապետ աստիճանով կոչուիլ։

(<sup>4</sup>) Մի քանի անգամ ենք եղել Այրի կամ Դեղարդայ վանքում. գրի ենք առել բոլոր արձանագրութիւնները եւ կարեւորները լուսանկարել, բայց անտեղեակ էինք այս արձանագրութեան գոյութեան. միայն հանգուցեալ Գիւտ նախկնպոսը հաղորդել էր տարիներ առաջ մի խոսակցութեան մէջ, թէ վանքի շրջանակից դուրս եղած քարայրներից մէկում առձանագրութիւն կայ. նոյնը լսեցի եւ Խաչիկ վարդապետից 1927 թուին ամառը։ Հետաքրքրուած այդ տեղեկութիւններով եւ մի երկու կասկած փարատելու համար, որ կապ ունին մեր «խաղրակեանք» եւն. աշխատութեան հետ, նոյն թուի հոկտեմբերին կրկին այցելեցի ինձ համար սիրելի այդ վայրերը. բնկերացաւ ուրիշների հետ եւ Խաչիկ վարդապետը. մեծ էր ուրախութիւնս, երբ պարզուեցաւ, որ արձանագրութիւնը Մխիթար Այրիվանեցունն էր։

1. ի փառս քո քս. ած.։ մեր ի գթութի. հ
2. աւր եւ հոգոյց արք.։ եւ յապնանեղ ար. Մխ վգ.
3. շինեցի զանապասս. եւ անուանեցի ժամատ(?)
4. անս տեղի անաքաղ աղաւթից բնակեցաւ ամա աւուր?
5. իգ. կանոնաւք։ բայց թ. ընկերցումն կամ հոգեւա
6. հ թանկ ի նցն։ աղաչեմք զանկենսն յիշել(1)
7. զմեզ առաջի քի. զիշխանն մեր զՊռաւշ եւ(2)
8. զաւրհնել զաւակս նորա։ թվ. ՁԼԸ ի հա գրո(յ)
9. ս։ ՊԿԹ։ խմբոյնի Դրիգորէ։ ՁՅԵ։ ի քի. ծնողենէն
- 10.։ ՌՄՂԱ.։ Ազամա = ցնյթ։ փքր. թի.։ ՄՁ.։ . . . կէ. անկերց
11. կա? ապա? կատարծ աշխատհի.
12. արցու զր. . . (իշ յիշեց). . . էք ի քս.։(<sup>1</sup>)

Այս արձանագրութիւնից տեսնում ենք, որ Մխիթար Այրիվանեցին իւր ձեռութեան վաթսուհոթամեայ հասակում՝ աշատեղն ընտրել էր եւ շինել անսրաղ աղօթքի, ընթերցման, եւ աշխատութեան

(<sup>1</sup>) Տողերը համեմատ են քնագրին. ընդգծուած տառերը կցուած են։ Մեկուորդ տողի վերջում «վգ.» բառից երեւում է վ եւ դ-ի բիշ մասը. կտրուած է։ Մերոյ տողի վերջին տառը որոշ չէ, կարդում ենք աւ։

Չորրորդ տողի վերջին բառը աւուր ենք կարդում, աղօս եւ կասկածելի։

Հինգերորդ տողի վերջին Ա-ի բնորոշ զիծը կտրուած է։

Վեցերորդ տողի վերջին լ կտրուած է, լրացրել ենք։

Նոթերորդի վերջին եւ կցուածքի մի մասը կտրուած։

Ութերորդ տողի վերջին երկու բառը. իններորդի առաջին տառի հետ կարդում «ի հաչ գրո(յ)ս»։ Եւ վերջացած բառեր ձեռագիրների մէջ եւս յաճախ պատահում են առանց չ-ի, միայն ժայնաւորի վերայ շեշտով։ Երկրորդ բառի չ-ն կտրուած է, աւելացնում ենք։

Տասներորդ տողում պէտք է կարդալ «Ազամա», թէեւ կցումներով գրուած է «Ազամ» երկրորդ ա-ն կրճատուած։ Նոյն տողի մէջ մզ թուականից յետոյ նկատուած է մի եղծուած և, որ կարծում ենք զերիչ ինքն է սխալուել եւ եղծել։

Տասնութեկերորդի առաջին երկու բառերը կասկածելի։ «Կատարած» գրուած է կրճատ, պէտք է կրկնել ա-ն երկրորդ անգամ։

Արձանագրութեան վերայ նկատուած ճեղքը, ինչպէս եւ վերջին տողի տակ գոյացած փոքր յետոյ են գոյացած հաւանորէն երկրաշարժի հետեւանքով որովհետեւ շատ տառեր երկուսի են բաժանուած, իսկ վերջին տողի կէտերով նշանակուած մասն էլ կտրուած է եւ պակաս, որ այդպէս լինել կարող չէր գրութեան ժամանակ։

վայր. այստեղ պէտք է գրած լինի նա իւր մեծ ձառնարկը, և այս արձանագրութեամբ հասկանալի է դառնում անվաւեր գրքերի ցանկի վերջում եղած նկատողութիւնը. «Ձայս եւ և Անանէ գրեցաք ի Վիմի փառախոս, որ եկեղեցի արհեկեցաք»: Վանքի ձորը լիքն է այրերով, ուստի և իրաւունք ունէր չըջապատն այդպէս անուանելու: Այստեղ պէտք է վերջաւորած լինի և իւր ժամանակագրութիւնը:

Արձանագրութեան թուականները համապատասխան են ժամանակագրութեան հաշիւն երկն. Հայոց ՁԼԸ թուականը նոյնանունով է գրերի զիւտից յետոյ ՊԿԹ տարուան, սկիզբը հաշուելով 423 թուից<sup>(1)</sup>, հայոց կաթողիկոսութեան հաստատութեան ՁԳՆ տարուան, սկիզբը ընդունելով Փրբկչական 307 թուը<sup>(2)</sup>, Քրիստոսի ծննդեան ՌՄՂԱ=1291 թուին, Ազամայ 6439 թուին, ստեղծագործութիւնն ընդունելով Քրիստոսից 5198 տարի առաջ<sup>(3)</sup>, և Սարկաւազ Վարդապետի փառք թուականի ՄՁ=206 թուին, սկիզբը նշանակելով փրկչական 1085 թուականը<sup>(4)</sup>, իւր կեանքի 67րդ տարին, եթէ սխալ չէ մեր ընթերցումը:

Այրի կամարածե մուտքը արեւելեան կողմից է, կողքին «Մ|ս|լ|դ. (վդ.) | Ամիրս | յաղաւթ | ս յիշեցէք» գրութեամբ: Դէպի ձորը նայող պատին կայ թաղաւոր լուսամուտ, իսկ միւս պատին քանդակուած խորութիւններ կամ պատուհաններ իրեր պահելու համար: Արձանագրութիւնից դէպի աջ նկատուած մթութիւնը պատկերի մէջ՝ քարայրն է, յատակին ընկած նկատողութեանս թղթերը<sup>(5)</sup>:

ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐՔԵՊ. ՅՈՎՍԷՓԵԱՆՏ

Շարունակելի

## ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ԿՈՐԻՆԷ, ՎԱՐԲ ՄԱՀՐՈՑԻ, ուղղակ եւ լուսարանեալ ի Գառնիի Հնագիւմէ. Երեսուղեւ, Տպ. Ս. Յակոբեանց, 1930, 4° էջ 104-101. Գին՝ 1 տար, կամ 4 շիլին:

Կորինի փորրածաւալ գրոյցը մեծարդիւն անծի մը յոգնարեցուն կեանքին եւ դարակազմիկ գործունէութեան յիշատակին յաւերժացման նուիրուած գրաւոր յուշարձան մըն է:

Հայ մատենագրութեան Ոսկեդարուն արտադրութեանց մէջ անգուզական երկ մըն է Վարբ Մաշրոցին: Հակառակ իր փորր ծաւալին՝ ան արժանի էր խորունկ եւ խնամեալ ուսումնասիրութեան: Այդպիսի ձեռնարկ մը ոչ միայն Հայ Դրբու Գիւտին անմահ Հեղինակ՝ Մաշրոցի կեանքն ու գործը պիտի երևան հանէր իր փառաւոր փեսայութեամբ, այլ գորաւոր լոյս մըն ալ պիտի արձակէր Ոսկեդարեան րանի մը կարեւոր գործերու, հայ մատենագրութեան սկզբնաւորումին եւ անոր կարգ մը մեծ մշակներուն աշխատութեանց վրայ:

Կորինի թանկագին մատենին պահանջած այդ ուսումնասիրութիւնը զիտնակոն ձեռնհասութեամբ եւ հմտութեամբ, տարւոյս ընթացքին, հրապարակ հանց կարող րանասէր Պր. Գառնիի Հնագիւմն, որով զնահատութեան արժանի նպատ մը բերած եղաւ հայ մատենագրութեան պատմութեան:

Յառաջարանէ մը վերջ հեղինակն ունի ընդարձակ եւ արժէքաւոր ներածութիւն մը, ուր հանգամանօրէն կը ներկայացնէ Կորինը եւ իր գործը:

Կորին ծնունդով վրացի մըն է եւ յունական կրթութիւն առած է (Մաշրոցի աշակերտելէ առաջ): Յետոյ, ինչպէս ինքն ալ կը յիշատակէ, քարձրացած է վրաց եպիսկոպոսութեան:

Կորինի Վարբ Մաշրոցի «ոսկեղինիկ մատենիկը մեծագին եւ անկշռելի առաւելութիւններ» ունի՝ վանգի «անկողնակալ» եւ «ճշմարտասէր ոգով» կը պատմագրէ ան: Ինքն է «միակ վստահելի պատմիչը 384-444 ամէն կերպով նշանաւոր ժամանակամիջոցին»: «Հայ մատենագրութեան մէջ առաջին ինքնագիր (ոչ թարգմանածոյ) պատմական կամ կէս-պատմական գրուածն է» այս. եւ այլն:

Պր. Հնագիւմն Կորինի րանարադներուն մէջ կը համրէ Ազաթանգեղոս, Բիւզանդ, Սուտ-Կորին եւ Խորենացի, «թողով մանր փոխառութիւն ընդենբը» մինչեւ ցարդ, «ընդհակառակն, Կորին» րանարադ Ազաթանգեղոսէ, րանարադ Բիւզանդէ՝ ամբաստանուած էր շատերէ յանիրաւի: Այս ալ, անտարակոյս, քարձր վկայութիւն մըն է Կորինի գործին անհամեմատ արժէքին նկատմամբ:

Բանաւալ հեղինակը՝ գրութեան ժամանակ նշանակած է 443-445 տարիները, թուելով համոզիչ փաստեր իր այս սահմանումին համար:

Կորինի ընագիրը ուսումնասիրուած է լրջօրէն եւ լուսարանուած՝ ընդարձակ ծանօթութիւններով, որոնք իւրարանջիւր էջի տակ գրուած են Բառարենութիւն եւ Համեմատութիւն, եւ Մեկնողական խորագիրներուն ներքեւ: Պր. Հնագիւմնի ձեռնարկը

(1) Մխիթարայ Այրիվանեցոյ Պատմ. Հայոց հրատ. Մ. Էմին. Մոսկուա. 1860. 47:

(2) Անդ. 16: (3) Անդ. 42: (4) Անդ. 60:

(5) Մխիթարի քարայրը վանքից քաւական քարձր է, լեռան լանջին, փորր ինչ դէպի հիւսիսարեւմուտ: Քարայրից հրաշալի տեսարան է րացւում դէպի Ազատ կամ Գառնի գետակի ձորը. հորիզոնը ոչ ընդարձակ, րայց գեղեցիկ դէպի ձորն իջնող ձորագոգով, ամփոփուած սեպացած ժայռերի մէջ եւ ծածկուած ընկուզենիների եւ այլ ծառերով, թփերով: Գետակի միւս կողմից, քարայրի դէմ ու դէմը, քարձրանում է Գեղարդայ սարը, քարձունքները ալպեան կանաչով ծածկուած, իսկ միջին եւ ստորին մասերը թփերով:

կարելու սրբազրութիւններով կ'ուղղէ ընտանիքին մէջ մուտ գտած սխալները, եւ քաջատրեւով խրթնութիւններն ու փարատելով մթութիւնները՝ հասկնալի կը դարձնէ հեղինակին միտքը, որ պերճապատճոյժ ոճի մը հանդերձանքին տակ յաճախ անթափանցելի մնացած էր շատերու:

Բացի իր սոյն անուանի երկէն՝ Կորիւն ունի նաեւ մատենագրական այլ արդիւնքներ: Ինքն է թարգմանիչը Մակարայեցու գրքերուն: «Բիւզանդ խիստ հաւանօրէն Կորիւնի գրչէն ելած է»: Ս. Գրիգորի **Ընդարձակ** վարդապետութիւնը, որուն լեզուին եւ վարք Մաշթոցի լեզուին մէջ նմանութեան այնքան կէտեր կան (քառամթերք, ոճ, եւ տեղ տեղ նախադասութիւններ), որ յիշաւի կարծելամ է Կորիւնի գրչէն ելած ըլլալ, հաւանօրէն վարք Մաշթոցիէն առաջ գրի առնուած է, եւ թեւեւ իբր աստուածարանական, հոգեւորական գրչութիւն գործող մը նկատուելով տուած է Կորիւնի այն նախապատուութիւնը Մաշթոցի աշակերտներուն մէջ, որ իրեն վիճակեցուց Մաշթոցի կեանքն ալ գրելու պատիւը:

Յարգելի բանասէրին համաձայն Մաշթոցի կրօնաւորիլը տեղի ունեցած է 394/ին. Հայ այրուքների գիւար կատարուած է 404/ին, եւ Մաշթոց վախճանած է 439/ին: Այս թուականները կը բռնէ «հաստատուն խտրիսիս» Մաշթոցի ժամանակագրութեան համար:

Գրքին Գ. Մասին մէջ դրուած են մասնաւոր ծանօթութիւններ, էջ 83-93, ինչպէս նաեւ Ուղղելիք եւ Յաւելիք, էջ 94-96:

Գրքին տպագրութիւնը մարութ է, քայքայեցած է վրիպակներէ, զորս ուղղելու համար ցանկ մը դրուած է 99-100 էջերուն մէջ:

«Վարք Մաշթոցի»-ն արժէքաւոր յաւելում մը չլայու տաճմանուած է իւրաքանչիւր հայ բանասէրի եւ մասնաւոր գրագրարանին մէջ:

Շատ ուրախալի է տեսնել որ առեւտուրի մարդ մը, ինչպէս է Պր. Գ. Յետգիւան, ժամանակ կը գտնէ գրական եւ բանասիրական գործերով ալ զբաղելու, եւ միմարժէք ուսումնասիրութիւն մը կ'ընծայէ հայ հասարակութեան եւ բանասիրական աշխարհին:

Ն. Վ. Պ.

**ԳԻՏԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄ. Պարբերագիրք Ամերիկահայ Գիտական Միութեան.** Հասար Ա. 1930. Նիւ Եորկ. Տպգ. Կոչնակ Տպարան: Էջ՝ 232. Գին 2 Դոլար:

Դժբախտ է հայերէն լեզուն: Հակառակ իր բարանչիքի ճկունութեան եւ ճիշտութեան՝ աղքատ է գիտութեան համար: Ասիկա՝ լեզուին յանցանքը չէ ապահովարար, այլ զինք խօսող ազգին՝ որ «խմատ կամ գիտութիւն սիրող» ազգ մը չէ եղած. թէպէտեւ մեր դասապարտութիւնը հուսկ ուրեմն պէտք է նետուի այն պայմաններուն վրայ՝ որոնցմով շրջապատուած եղաւ մեր ազգը: Զարդիս ոչ-գիտական ազգ ըլլալու անաւարդ հանգամանքը միայն մեզի յատուկ ալ չէ: Արեւելիքի գրեթէ բոլոր ազգերը, եւ տակաւին կարգ մը եւրոպականներ ալ, նոյն ստորագրութեան ներքեւ կ'իյնան որուն որ մենք:

Ընթերցողին թողլով դատել թէ ազգ մը ո՞ր աս-

տիման իր արժանիքը գիտութեամբ կը շինէ՝ փութանք բնի թէ իրապէս միութարական եւ քաջակերական է այն ձեռնարկը՝ որուն լծուած կ'երեւի **Ամերիկահայ Գիտական Միութիւնը**, հրատարակելով **ԳԻՏԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄը**:

Պէտք չէ մոռնալ որ հայերէն լեզուով գիտական յօդուած գրել՝ ամէն մարդու գործ չէ: Այլ աւելի դժուար է՝ ներկայանալի յօդուած մը գրելէն եւ տպելէն ետք՝ գայն ծախել: Արեւմտեան լեզուներով ուսած մեր մտաւորականութիւնը յանձն կ'առնէ՝ իր թերի հայագիտութեամբը Հարչրկուիլ մարտիկու համար հայերէն յօդուած մը՝ պարզապէս **հաշիւեցով** գիտութիւն կարգացած ըլլալու սիրոյն: Իսկ անոնք որ ուսումնին մայրենի քարտուով կատարած են . . . քայքայ ուր են անոնք. այդպիսիներ կա՞ն միթէ. բացի թերեւս Հայաստանէն՝ ուրտեղ ալ չափով մը ռուսերէնը տիրապետած կ'ենթադրեմ:

Որով՝ գիտական հատոր մը հրատարակելու մեծ գործը կը մնայ հովերուն յանձնուած սերմ, որ հագիւ թէ հոս կամ հոն պարարտ հող մը գտնէ: Եւ ճիշդ այս բանը գիտնալով գործի ձեռնարկելուն մէջ է գիտական միութեան արժանիքը: Ան կ'առաջարկէ «գիտութեան ընթերցողներ պատրաստել մեր հասարակութեան մէջ»:

Եւ եթէ կարգաւ այս հատորին յառաջարանը՝ կէ՛սը, ինչ կ'ըսեն ամենափոքրիկ կոտորակը պիտի չգտնէր այն քոզարեւալ յոխորտանքին եւ սնապարծութեան՝ զոր կը ցուցարդեն աճան ոտանաւորով եւ վէպերով հրապարակ գրաւելու յաւակնութեամբ փրացողներ:

Այ մեծ էջեր գրաւող շահեկան յօդուածը՝ փոխադրութեան վրայ, նոյն ընդարձակութեամբ՝ երկատրոնի վրայ. Գ ծառագայթներու վրայ, եւ հաւասարապէս շահեկան միւս յօդուածները՝ պէտք է ազահօրէն կարդացուին մեր հասարակութեան գիտական ուսանողներուն եւ քիչ շատ զարգացած անդամներուն կողմէ: Հաւանաբար **Գիտական Շարժումը** ուրախութեամբ պիտի ողջունուի մասնաւորապէս Հայաստանի մէջ, եւ այս՝ կը խորհիմ թէ կրնայ ըլլալ գոհունակութեան ու միսիթարութեան մեծագոյն առիթը հրատարակչներուն:

Գրքին հայերէն նոր քառերուն մէջ կան բազմաթիւ երջանիկ թարգմանութիւններ: Կան նաեւ քմածին եւ լեզուի կանոններուն դէմ եղողներ. Օր. ի նախուստ՝ a priori-ին, կառուցողը՝ constituent-ին, հակապէս՝ oppositely-ին, եւն:

**Գիտական Շարժումը** մասնաւորապէս աւելի օգտակար պիտի ըլլայ Ամերիկայէն եւ Եւրոպայէն դուրսի հայութեան: Սակայն հատորին զինք, երկու հոլար որքան ալ լի արժէքն է Ամերիկայի համար՝ ծանր պէտք է գայ քիչ մը թերեւս՝ արտասահմանի հայութեան:

Տ. Վ. Ն.

**ՈՒՂԱՆՈՐՈՒԹԻՒՆ ՅԵԹՈՎ ՊԵՍ. Գրեց՝ Գեորգ Արեւիկ. Արդանեան. Տպգ. Կիւրքեւ պէրէլ, Կ. Պոլիս. 1930. Էջ՝ 208+Ժ. Գին 1 Դոլար:**

Վասնաբար ոմանք, քերես ասեք, հետեւեալութեամբ պիտի կարգան այս պատկերազարդ գիրքը, որ գրուած է Աւիւ-Ապապալի Ս. Գեորգ նորակառոյց եկեղեցին օծելու համար Սրբ. Հեղինակին դէպի երովպիւ երթին առիթով: Վասնզի՝ ոման ալ դարուս յես

պատերազմեան շրջանին հաղորդակցութեանց բազմազան դիւրութիւններուն շնորհիւ հետաւոր երկիրներու մասին բոլորովին անտեղեակ չեն մարդիկ, այսուհանդերձ ուղեգրութիւն մը, երբ լաւ գրուած է ան՝ ոչ միայն մեծ արժէք ունի շատ մը տեսակէտներով՝ այլ եւ կարի հետաքրքրութեամբ կը կարդացուի:

Երովպիա ապահովաբար Ալիւրիէի հետաքրքրական երկիրներէն մէկն է: Մեզի համար աւելի՝ քանի որ հոն հայր զտած է բարեացակամ կառավարութիւն մը, որուն եկեղեցին ալ մերիկին զաւանակից եղած է դարերէ ի վեր: Մասնաւոր թէ զիրքը տեղ տեղ ազգագրական ծանօթութիւններ ալ կուտայ երովպիացիներու վրայ պատմական տեղեկութիւններու հետ միասին:

Արաւմտեան Սրբազան կերպով մ'ակնարկած է այս կէտերուն՝ իր զիրքին մէջ: Կը յիշէ մասնաւորապէս երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց միաբաններէն Սահակ Եպս. ի եւ Տիմոթէոս վրդ. ի առի՛տ յիշուել աւելի տարիներ առաջ կատարած ուղեւորութիւնը դէպի նոյն երկիրը. կը յիշէ սպասեմով եւ անպատաս դատւմներով: Մենք կը կարծենք թէ սխալ է 1867-ին վրայ նայիլ 1930-ի տկարացումը: Սրբազանը 1930-ին այնպիսի զիրք մը գրեց՝ այն բոլոր դիւրութիւններով՝ զորս կը ցուցնէ իր զիրքին մէջ. չենք կարծեր որ Սահակ Սրբազանէն աւելին տկարակցելու տեղ մնար 1867-ին:

Իսկ ինչ կը վերաբերի մեր Ս. եկեղեցիին առաքելական գործին հանդէպ ունեցած անհարեւորութեան՝ զոր Սրբազան հեղինակը կը յիշէ՝ ընդունինք թէ ցաւալի է, յոյժ ցաւալի: Բայց բոլորէն այդ՝ եւ զիրքին մասին խօսինք:

Անցնաւ առաջին հարիւր էջեր Պոլսէն մինչեւ Երովպիա նամարդութիւնը կը նկատագրեն: Անոնք որ մասնաւորապէս Երովպիայի մասին կարդալ կ'ուզեն՝ լաւ կ'ընեն 101 էջէն սկսելով: Ինչ որ հասարակօրէն հայ բնիկները պիտի շահագործէ կը կարծենք այս զիրքին մէջ՝ հայ գաղութին շինած դիրքն ու կացութիւնն է: Ի նկատի առնելով Հայոց կերպով մը անցալիցի վիճակը՝ ու բազմազան տեսակէտով անկախած այդ կողմէ, եւ միեւնոյն ասեմ գնահատելով անոնց ձեռնարկները. իսկ միւս կողմէ՝ եկեղեցական բարեկամութեամբ եւ սիրով ալ համակիր՝ — հետեւանք երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան Հապէտ եկեղեցիին հետ ունեցած սիրալի բարեւորութիւններուն, որ մի քանի տարի առաջ ալ գալ մը եւս ամբողջութեամբ այժմու բազմաւոր կայսեր Ն. Վեն. Թաւադի Մառնէի երուսաղէմ եւ երջանկայեւտակ Գուրեան Սրբազանին տուած այցելութեամբ — Երովպական կառավարութիւնը կը բաջալէրէ հայ գաղութին զորոնցները իր երկրին մէջ: Յիշութեամբ կը կարդանք Երովպական կայսեր եւ նախկին կայսրուհիին (այժմ հանգուցեալ) այնքան բարի տրամադրութիւններ: Աւայտական ճան պատշաճօրէն կայսերութեանց մէջ իսկ յայտնապէս կը տեսնուին անոնց ազնիւ գրգռումները:

Գիրքն ունի նկարագրութիւններ Սրբազան Հեղինակին այցելութեանց եւ զորոնցներէն, զորս մասնաւորապէս հաշի չենք տեսներ: Անկիւն մը՝ աչի կը գտնուի որ Ալլանեան Սրբ. չէ կրցած Գաղութայինը կամ նման մանկին մը վերակազմել... Երանի՛ր թէ կարեւոր:

Այս սեռի գրականութեան մէջ գեղարուեստը չը փնտռուի, բերես: Այլապէս զիրքը աւելի հրապուրիչ կ'ընար դառնալ:

Տ. Վ. Ն.

## Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ՄԻԱԲԱՆԱԿԱՆ ԸՆԴՀ. ԺՈՂՈՎ

Նիսիս ԺԱ Եւ ԺԲ (Նոյ. 12, 17)

Նախագահութեամբ Տեղապահ Սրբ. Հօր

### Օրակարգ

Տեղեկագիր 1930-1931 Տարեշրջանի Ս. Աթոռոյս Ելեւմտացոյցի Քննիչ Մասնաժողովոյ:

— ա. Վաւերացում Ներկայ Տարեշրջանի Ելեւմտացոյցի եւ անոր յանձնումը Տնօրէն Ժողովին ի գործադրութիւն, Համար 8, 9 Դեկտ. 1930 թուակիր գրութեամբ:

բ. Ելեւմտացոյցի Քննիչ Մասնաժողովոյ Տեղեկագրի մաս կազմող կարգ մը առաջարկներու քուէարկութիւն, իւր ուժ Տնօրէն Ժողովին՝ վերոյիշեալ նոյն գրութեամբ:

Նիսիս ԺԲ Եւ ԺԲ (Դեկտ. 1, 8)

Նախագահութեամբ Տեղապահ Սրբ. Հօր

### Օրակարգ

1. Յուցակ Պատրիարքարանի զոյից:

2. Ս. Աթոռոյ Պարտուց Խնդիրը:

— 1. Հոգեւոյս Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր վախճանումէն ետք ընտրուած Պատրիարքարանի Գոյից ջուշակագրող Մասնախումարին Պատկ. Տնօրէն Ժողովի հետ միասին պատրաստած Տեղեկագրին ընթերցումն ու ընդունելութիւնը:

Պատրիարքարանի Գոյից Յուցակին ընթերցումէն յետոյ Գերաշնորհ Տեղապահ Սրբազան Հայրը, իր քանի մը խօսքերով եւ Հանգստեան Աղօթքով, անդամ մը եւս զգացուց այն խորունկ վիշտը զոր ունեցաւ Միաբանութիւնը իր երջանկայիշատակ սիրեցեալ Պատրիարքի կորուստովը:

2. Ս. Աթոռոյ Պարտուց Խնդրոյն մասին խորհրդակցութիւնէ հար. ընտրութիւն հինգ հոգիէ բաղկացեալ Յանձնաժողովի մը, որուն պաշտօնն է քննել այդ խնդիրը: Յանձնաժողովը կոչուեցաւ, ՊԱՐՏՈՒՅ ԲԱՐՁՄԱՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ, որուն պարտականութիւնն է, ստուգել Վախճան պարտուց վիճակը, քննել Ս. Աթոռոյս Ելեւմտական կացութիւնը, եւ Տեղեկագրով մը պարտուց բարձման համար առաջարկներ, թեւադրութիւններ եւ ծրագիրներ ներկայացնել Միաբանական Ընդհանուր Ժողովին:

Պարտուց Բարձման Յանձնաժողովի անդամ ընտրուեցան, Հոգ. ՏՏ. Գէորգ ձանսըզեան, Կիւրեղ Իսրայէլեան, Նորայր Պողոսեան, Տիրան Ներսիսեան եւ Գարեգին Պրիլիւլեան վարդապետները:

Յանձնաժողովը իր պաշտօնին հրաւիրուեցաւ Գերաշնորհ Տեղապահ Ս. Հօր 10 Դեկտ. թուակիր եւ Համար 9 պաշտօնագրով:

ԳՈՐԻՆԵԱՆ ՅՈՐԵԼԵԱՆԻ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ

ՀԱՆԳԱՆԱԿՈՒԹԵԱՆ ԱՐԴԻՆԵՐԸ

ԳՈՐԻՆԵԱՆ ՅՈՐԵԼԵԱՆԻ առթիւ Ամերիկայի մէջ կատարուած հանգանակութեան զուամբ. 1393 Սթերլին եւ 10 շիլին, ստացուեցաւ Ս. Աթոռոյս Տեղապահ Սրբազանին կողմէ — որ նոյն ատեն Ատենապետն է Յորիլինական Կեդր. Յանձնաժողովոյ — Հ.

Բ. Ը. Միտթեան Գարիսի Կեդր. Վարչութեան միջոցաւ: Սոյն գումարը փոխանցուեցաւ Յոր. Կեդր. Յանձնաժողովին, իր նպատակին յատկացուելու համար: ՍիՈՆ-ի ընթերցողները զիտեն թէ հանգանակութեան արդիւնք մօտ 3613, 15 Սթերլինի գումարը պիտի յատկացուի՝ Ս. Աթոռոյ Տնօրէն ժողովոյն կողմէ ի յիշատակ Դուրեան Յորեյեանին նուիրուած գեանին վրայ (որ Մեծ Արտ կոչուած թանկարժէք հողին մէջ է) հաստիարակ անշարժ կալուած մը շինելու, եւ ատոր արդիւնքով արդէն կազմեալ Կանոնագրի մը համեմատ՝ հայերէն զիրքեր տպելու:

Այս շէնքի շինութեան համար Յանձնախումբ մը արդէն ընտրուած եւ գործի սկսած է:

Այս առթիւ Յորեյեանեան Կեդր. Յանձնաժողովը խորին շնորհակալութիւն կը յայտնէ Ամերիկայի Հայութեան՝ իր նուիրատուութեանց համար, եւ Ամերիկայի Յորեյ. Յանձնաժողովին՝ իր ջանքերուն համար:

### ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ ԳՐԱԿԱՆ ՅՕՆՏԻՆ ՀԱՄԱՐ

Երուսաղէմի եւ շրջակայից մէջ յօգուտ ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ ԳՐԱԿԱՆ ՖՈՆԸՏ-ին կատարուած հանգանակութեան արդիւնքին՝ Է 41-5-Ը-ին, որ ուղարկուած էր Փարիզ՝ Յորեյեանեան Կեդր. Պատ. Յանձնաժողովին, ստացման ծանուցագիրը ստացուեցաւ Տ. Ա. Համբարձումեանէ:

### ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ ԳԻՐ ՄԱՆԻՍԱԼԵԱՆ ԲՈՅՐԵՐՈՒ

Դահիթէի ՄԱՆԻՍԱԼԵԱՆ Վարժարանի հաստատութեան 25 ամեայ Յորեյեանին առթիւ, Տեղապահ Սրբազանին կողմանէ 9 Դեկտ. թուակիր շնորհաւորական եւ Օրհնութեան զիր մը յղուեցաւ Ազն. Օրիորդը ՍՈՖԻ եւ ԶԱՐՈՒՀԻ ՄԱՆԻՍԱԼԵԱՆ րոյրերու:

### ՀՈԳ. Տ. ՏՐԴԱՏ ՎԴԴ. Ի ՍՈՒՐԻԱ

Ս. Աթոռոյս միաբաններէն Հոգ. Տ. Տրդատ վրդ. Պէրպէրեան, օգափոխութեան համար Սուրիա մեկնած էր՝ վերադարձաւ վերջերս: Այս առիթով Տ. Տրդատ վրդ. Հալէպի առաջնորդութեան խնդրանքով եւ անոր կողմէ քննչական այցելութիւններ տուած է Հալէպի թեմին մէջ ինչ ինչ հայաքնակ վայրերու, ինչպէս՝ Պապ, Մումպուտ, ճարապուլուս, Եագուպլիյէ, Հընիյէ, Ճիսր, Շըուր. նաեւ՝ Ասորոց գաղթականայանին մէջ զանաւոր հայերու եւ Շէյխ Մաքսուտի Հիւանդանոցին: Իր այցելութեանց տեղեկագիրները ներկայացուցած է թեմին Սրբ. Առաջնորդին:

### ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

«Շէ-Է» Ընկերութեան կողմէ Հայֆայի մէջ կառուցանել տրուած քարի դի եւ պէնզինի մթերանոցներուն պաշտօնական քաջումը տեղի ունեցաւ Նոյեմբեր 27, Հինգշաբթի կէսօրին, նախագահութեամբ Պաղեստինի Վսեմ. Բարձր Դօմիսէրին:

Ներկայ էին Պաղեստինի Ձեռնարկական եւ Քաղաքային բարձրաստիճան պաշտօնատարր, Հոգեւոր Պետեր, Հիւպատոսական Մարմինը, եւ ականաւոր անձնաւորութիւններ:

Պատրիարքարանիս եղած մասնաւոր հրաւերին վրայ, Պատր. Տեղապահ Սրբազանը հետն ունենալով

Ս. Աթոռոյս Ա. Թարգմանը եւ Դիւանապետը առաւտեան Հայֆա մեկնեցաւ «Շէ-Է» Ընկ.եան կողմէ տրամադրուած յատուկ ինքնաշարժով, եւ ներկայ գտնուեցաւ քաջման հանդիսութեանց:

Պատրիարքական Տեղապահ Սրբազանը, հետն ունենալով Տ. Կիւրեղ վարդապետը, Հինգշաբթի, 4 Դեկտ.ին ներկայ գտնուեցաւ քաղաքիս Y. W. C. A. -ի տարեկան Պազարի քաջումին, որ տեղի ունեցաւ բարձր հովանաւորութեամբ Ն. Վ. Պաղեստինի Բարձր Դօմիսէրի Տիկնոջ՝ Լէտի Չանթըրլի:

Նորին Արքազնութիւնը եւ Տ. Կիւրեղ վարդապետ ապա ներկայ գտնուեցան նոյն օրը երեկոյին Նիյր Իյսթ Բիլիֆի Պաղեստինի Տնօրէն եւ Ամերիկեան հիւպատոսին կցօրդ Մր. Պէլէֆօրտի քնակարանին մէջ տրուած թէյի հրաւերին:

Երուսաղէմի Գրաման 14-րդ տարեդարձին առթիւ, 9 Դեկտ.ին Գոհարանական հանդիսաւոր մաղթանք տեղի ունեցաւ Սրբոց Յաղորեանց Տաճարին մէջ, նախագահութեամբ Պատր. Տեղապահ Դեր. Տ. Մեսրոպ Սրբազանի, մասնակցութեամբ Միաբանութեանս եւ ի ներկայութեան բարեպաշտ ժողովրդեան:

Նոյն օրը ժամը 11, 30 ին Պատրիարքարանս այցելեց Երուսաղէմի Անկիւրան Եպիսկոպոս Դեր. Տ. ՄարինէԱ Սրբազան, ընկերակցութեամբ Վեր. Բըկաստին, որ նոր հասած էր Կիւրոսի իր պաշտօնավայրէն: Յարգելի հիւրերը պատրիարքարանիս զահլիճին մէջ ընդունուեցան Պատր. Տեղապահ Սրբազանի կողմէ, եւ 1, 1/2 ժամ տեւող տեսակցութիւն մուկեցան զանազան շահեկան նիւթերու շուրջ: Ներկայ էին նաեւ Տ. Կիւրեղ վրդ. եւ Ա. Թարգմանը:

Տեք. Ճ. Է. Պաքըրը եւ Պր. Լ. Ու. Ալէքը, Նիյր Իյսթ Բիլիֆի երկու մեծ դէմքեր, ընկերակցութեամբ Ն. Ի. Բ. ի Պաղեստինի ներկայացուցիչ եւ Երուսաղէմի Ամերիկեան Հիւպատոսին խոհրդական Պր. Պաշտօնի, ամառն ընթացիկն այցելութիւն տուին Տեղապահ Սրբազան շուր:

Ըստ հրաւերի Երուսաղէմի Կառավարիչ Վսեմ. Մր. Քիթթըլի, Պատր. Տեղապահ Սրբազան, Հոգ. Տ. Կիւրեղ վարդապետին հետ ներկայ գտնուեցաւ Նորին Վսեմութեան կողմէ իր ապարանքին մէջ տրուած թէյասեղանին:

Երուսաղէմի Զիթնեաց Լիւան ռուս կրօնաւորութիւններու մեծագործներու պազարին քաջումը տեղի ունեցաւ Դեկտ. 16 ԴՇ. օրը, քաղաքիս Վսեմ. Կառավարիչին քնակարանին մէջ՝ Նորին Վսեմութեան եւ իր Տիկնոջ բարձր հովանաւորութեամբ: Պատրիարքարանիս կողմէ ներկայ գտնուեցան Տեղապահ Սրբազանը եւ Հոգ. Կիւրեղ վրդ.:

# Ս Ի Ո Ն

## ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ՓԱՅՄԱՆՆԵՐ

Բոլոր երկիրներու համար՝ Սիոնի Տարեկան բաժնեգրին է

|           |          |       |
|-----------|----------|-------|
| Եգիպտական | Ղ.բ.բ.բ. | 30    |
| Անգլիական | Շէլլ     | 6     |
| Ամերիկեան | Տէլլ     | 1, 50 |

Եռամսեայ կամ վեցամսեայ բաժանորդագրութիւն չկայ.

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿԱՆԽԻԿ Է

Սիոնի իւրաքանչիւր քիւր Երուսաղէմի մէջ կը վաճառուի 2, 5 Դնկնի.

## ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Գործառնութեանց ղիւրութեան համար կը խնդրուի Սիոնի աշխատակիցներէն և բաժանորդներէն որ բաժանորդագրական, ապարանական, դրամական, ևայլն խնդիրներու և գործերու համար զիմեն ուղղակի մեր Տպարանի Տեսչութեան, սա՛ հասցէով.

Direction de l'Imprimerie du Patriarcat Arménien  
JÉRUSALEM—Palestine

Իսկ խմբագրական գործերու համար զիմել ուղղակի Խմբագրութեան, սա՛ հասցէով.

Rédaction de la Revue Arménienne SION  
Patriarcat Arménien  
JÉRUSALEM — Palestine

## ԳԱՅԻՐԷԻ

### ՄԵՐ ՆՈՐ ԳՈՐԾԱԿԱԼԸ

Կը խնդրուի Գանիբէի և  
արուարձաններու Սիոնի յար-  
գելի բաժանորդներէն, որ յետ  
այսու՝ իրենց բաժնեգիրները վը-  
նարեն Սիոնի նոր Գործակալ  
Տ. ՄԿՐՏԻՉ ԹԷՎԷՔԷԼԵԱՆԻ,  
փոխան ընկալագրի:

ՎԱՐՉ. ՍԻՈՆԻ

Լ Ո Յ Ս Տ Ե Ս Ա Ի

ՕՐԱՑՈՅՑ

1931 ՏԱՐԻՈՅ

(Ըս չի՞ն Տոմարի)

Հանդերձ Յաւելուածով

Գինն է 2 Ե. Դ.

59. HISTORY OF EDUCATION IN ARMENIA. by Kevork A. Sarafian, Ph. D. printed in U. S. A. La Verne, California. 1930 pp. 320.
60. ՌՈՒԲԷՆ ԶԱՐԴԱՐԵԱՆԻՆ ԱՄԲՈՂԶԱԿԱՆ ԵՐԿԵՐ. Ա. ԱՐԱՆԿ ԷՋԵՐ ԵՒ ՀԷԲԵԱՐՔՆԵՐ. ՀՐՏ. ՆԱԽԱՏԱԿ ԴՐԱԳԵՏՆԵՐՈՒ ԲԱՐԵԿԱՆՆԵՐՈՒ. ՄՏՆԵ. Թ. 1. ՓԱՐԻԶ, 1930. էջ 215+Բ:
61. ՄԵՐ «ԱՄԱԹԷՐ»ՆԵՐԸ. ԲԱՐՈՋԱԼԻԳ ՂԱՆԵՏ 2 արար. Հեղ. Կ. Տ. ՀՐԱՅԿԱՆ: ՀՐՏ. «ՍԻՆՈՆ» մատենաւար. ՏԱԳ. ՏՈՆԻԿԵԱՆ, ՊԷՂՐՈՒՔ. 1930, էջ 34, ԳԻՆ 15 Ս. Դ:
62. ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԳԻՒԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԳԱՂՏՆԻՔՆԵՐ. Հեղ. ԼԵՆՈՒ Ս. ՏԱՐԱԳՃՐԿԱՆ: ՏԱԳ. Բ. ԼԵՕՆԻ. ԱՔԷՆԲ, 1930, էջ 91, ԳԻՆ 25 ՏՐԱԽԱԽ:
63. ՌԻՂԵՑՈՅՑ ՄԱՐՍԷՅԼԻ (պաշկերազարդ եւ փարսիաւոր). Հեղ. ՅՈՎԻ. ՎԱՐԺԱՊԵՏԿԱՆ: ՏԱԳ. «ԱԼԽԱ». 36, Rue de Dominicains, Marseille, էջ 80, ԳԻՆ 3 ՔՐ:
64. ԱՄՓՈՓՄԱՆ ՊԱՀԵՐ (ՀԱՆԱՏԱԳԵԱԼԻ մը պարսկանութիւնը Ս. ՊԱՏԱՐԱԳԻ միջոցին). Յ. ՅՈՎԻ. ՀԱՆՆԵՍԿԱՆ: ՏԱԳ. «ՍԵՎԱՆ», 21 Rue Tibaneaux, Marseille, 1926, էջ 14:
65. ՓԻԼԱՐՏՈՍ ՀԱՅԸ. ԿԻՐԻԿԵՏԱՅ ԳՈՒԼՈՒՔԵԱՆ ԲՈՒՆ ԻՍԺԱՊԻՐԸ. ԳՐԵԳ ԿՈՆՏԱՂԵՆԱԳԻՆ: ՏԱ. ՀԱՊԷՊ ԳՈՒԼԵՆ, 1930, էջ 95+ԺԶ. ԳԻՆ 10 ՔՐ:

ԲԱԲԳԷՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԿԻՒԼԷՍԷՐԵԱՆ

## Հ Ա Յ Ե Կ Ե Ղ Ե Յ Ի

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հայ. Եկեղեցւոյ Բարեկարգութեան վերաբերեալ խնդիրներ: — Հայ. Եկեղեցւոյ դիրքը, Քրիստ. Ընդհ. Եկեղեցւոյ մէջ: — Առաքելականութիւն Հայ. Եկեղեցւոյ, — Պետութիւն եւ Եկեղեցի:

[Արատապուած ՍԻՌՆ Ամսագրէն]

Լոյս տեսաւ Ս. Աթոռոյ Տպարանէն եւ կը վաճառուի հասը | Շիլինի